

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MEYLÎ DÎVÂNI TAHLÎLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. BEYHAN KESİK

HAZIRLAYAN

ELİF GÜNDÜZ

20142005004

GİRESUN-2018

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MEYLÎ DÎVÂNİ TAHLÎLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. BEYHAN KESİK

HAZIRLAYAN

ELİF GÜNDÜZ

20142005004

GİRESUN-2018

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün .... tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü .....Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Elif GÜNDÜZ'ün MEYLÎ DÎVÂNI TAHLÎLÎ başlıklı tezini incelemiş olup aday --/--/2018 tarihinde, saat.....da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)		
Üye		
Üye		
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../2018

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “MEYLÎ DÎVÂNİ TAHLÎLÎ” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2018

Elif GÜNDÜZ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖN SÖZ	XXII
ÖZET.....	XXIII
ABSTRACT.....	XXIV
KISALTMALAR.....	XXV
GİRİŞ	26
16. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINA GENEL BAKIŞ.....	26
a. 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu	26
b. 16. Yüzyıl Türk Edebiyatı.....	26
c. Balkanlardaki Türk Kültür ve Edebiyatı	27
BİRİNCİ BÖLÜM.....	28
MEYLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	28
1. MEYLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	28
1.1. Hayatı	28
1.2. Eseri.....	29
1.3. Sanatı, dil ve şekil özellikleri.....	29
1.4. Atasözleri ve Deyimler	31
1.4.1. Atasözleri	31
1.4.2. Deyimler.....	32
İKİNCİ BÖLÜM	35
MEYLÎ DÎVÂNÎ'NİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	35
2. DİN - TASAVVUF	35
2.1. DİN.....	35

2.1.1. Allah (Râhman, Hak, Kerim, Râb)	35
2.1.2. Kur'ân-ı Kerîm	36
2.1.3. Peygamberler	37
2.1.3.1. Hz. Nûh	37
2.1.3.2. Hz. Yûsuf	38
2.1.3.3. Hz. Süleymân	38
2.1.3.4. Hz. Îsâ	39
2.1.4. Kaza ve Kader	39
2.1.5. Ahiret ile İlgili Mefhumlar	40
2.1.5.1. Ahiret	40
2.1.5.2. Kıyamet ve Haşr	40
2.1.5.3. Ahir Zaman	41
2.1.5.4. Cennet	42
2.1.5.5. Bezm-i Elest	42
2.1.6. Diğer İtikadi Mefhumlar	43
2.1.6.1. Ölüm ve Ölü	43
2.1.6.2. Ruh	44
2.1.6.3. Şeytan	44
2.1.7. Din ile İlgili Mefhumlar	45
2.1.7.1. İman, Küfr, Kâfir	45
2.1.7.2. Put	45
2.1.7.3. Günah, Haram ve İsyan	46
2.1.7.4. Sevap ve Hayr	48
2.1.7.5. Tövbe	48

2.1.8. İbadet ile İlgili Mefhumlar.....	48
2.1.8.1. Namaz, Mescid, Kible.....	48
2.1.8.2. Hac	49
2.2. TASAVVUF	50
2.2.1. Âşık, Er.....	51
2.2.2. Dünya	52
2.2.3. Tarîk	53
2.2.4. Derviş	54
2.2.5. Akıl	55
2.2.6. Esrar, Sır.....	55
2.2.7. Kanaat, Tevekkül	56
2.2.8. Ârif.....	57
2.2.9. Zâhid.....	57
2.2.10. Sufi	58
2.2.11. Vahdet	59
2.2.12. Melamet.....	60
2.2.13. Mâsivâ	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	62
3. CEMİYET.....	62
3.1. ŞAHISLAR.....	62
3.1.1. Tarihî Şahsiyetler.....	62
3.1.1.1. Hallâc-ı Mansûr (Mansûr, Ene'l-Hak).....	62
3.1.1.2. Hacı Bektâş-ı Velî.....	62
3.1.1.3. Hüseyin Baykara	63

3.1.2. Tarihî ve Efsânevî Şahsiyetler	63
3.1.2.1. Cem (Câm-ı Cem).....	63
3.1.2.2. Hüsrev	64
3.1.2.3. Dârâ.....	64
3.1.3. Efsâneleşmiş Aşk Kahramanları	64
3.1.3.1. Leylâ ile Mecnûn.....	64
3.1.3.2. Ferhâd ile Şîrn	65
3.2. KAVİMLER	65
3.2.1. ‘Arap.....	65
3.2.2. Moğol ve Tâtâr.....	65
3.2.3. Hindû.....	66
3.3. ÜLKELER VE ŞEHİRLER	66
3.3.1. Ülkeler.....	67
3.3.1.1. Osmanlı.....	67
3.3.1.2. Mısır	67
3.3.1.3. Firengistân	67
3.3.1.4. Rûm.....	67
3.3.1.5. Yemen.....	68
3.3.1.6. Çin.....	68
3.3.2. Şehirler	68
3.3.2.1. ‘Aden.....	68
3.3.2.2. Nahşeb.....	68
3.4. NEHİRLER, DAĞLAR, DENİZLER	69
3.4.1. Nehirler.....	69

3.4.2. Dağlar	69
3.4.3. Denizler	69
3.5. SOSYAL HAYAT	69
3.5.1. Sosyal Tabakalanma	69
3.5.1.1. Sultân, Şâh, Hünkâr, Hîdiv, Padişâh, Efendi	69
3.5.1.2. Bende, Gedâ, Kul	70
3.5.2. Resmî ve Gayr-ı resmî Görevler ve Meslekler	70
3.5.2.1. Tabîb	70
3.5.2.2. Mutrib	71
3.5.2.3. Cevherî	71
3.5.2.4. Sakkâ	71
3.5.2.5. Nakkâş	71
3.5.2.6. Gavvâs	72
3.5.2.7. Kâtib	72
3.5.2.8. Mi'mâr	72
3.5.2.9. Keşfî-ger	72
3.5.2.10. Dîde-bân	73
3.5.2.11. Cellâd	73
3.5.2.12. Helvacı	73
3.5.2.13. Sâkî	73
3.5.3. Diğer Tipler	74
3.5.3.1. Tıfl, Oğul	74
3.5.3.2. İhvân, Karındaş	75
3.5.3.3. Cüvânân	75

3.5.3.4. Yoldaş	76
3.5.3.5. Konuk, Mihmân.....	76
3.6. EĞLENCE HAYATI	76
3.6.1. Bezm (Meclis), Meyhâne	76
3.6.2. Oyunlar	77
3.6.2.1. Satranç.....	77
3.6.3. Seyir ve Temâşâ (İşret)	77
3.7. ÇEŞİTLİ SOSYAL KAVRAMLAR.....	78
3.7.1. İlim.....	78
3.7.2. Devlet	79
3.8. İNŞÂÎ UNSURLAR.....	79
3.8.1. Hâne, Mihmân-hâne, Gam-hâne	79
3.8.2. Kapı	80
3.8.3. Kasr, Hisâr	80
3.8.4. Virân, Gencîne	80
3.8.5. Dârü'ş-şifâ.....	81
3.9. YİYECEK VE İÇECEK MADDELERİ	81
3.9.1. Tatlılar	81
3.9.1.1. Şeker.....	81
3.9.1.2. Bal	81
3.9.1.3. Levzîne.....	81
3.9.1.4. Zülbiyye	82
3.9.2. Diğer Yiyecekler.....	82
3.9.2.1. Dâne, Çîne	82

3.9.2.2. Fülful.....	82
3.9.3. İçecekler.....	83
3.9.3.1. Şarap (Mey, Bâde).....	83
3.9.3.2. Su (Mâ).....	84
3.9.3.3. Kahve.....	84
3.9.4. Diğer Maddeler.....	84
3.9.4.1. Zehir (Zehr).....	84
3.9.4.2. Kâfûr.....	85
3.9.4.3. Jeng.....	85
3.9.4.4. Dârû.....	86
3.10. SÜS EŞYALARI.....	86
3.10.1. Kıymetli Taşlar ve Madenler.....	86
3.10.1.1. Altın (Altun, Zer).....	86
3.10.1.2. Gümüş (Sîm).....	86
3.10.1.3. Cevher.....	86
3.10.1.4. La'l.....	87
3.10.1.5. Mercân.....	87
3.10.2. Güzel Kokular.....	87
3.10.2.1. Misk, Nâfe.....	87
3.10.2.2. Anber.....	88
3.10.3. Diğer Süs Unsurları.....	88
3.10.3.1. Ayna (Âyîne).....	88
3.11. GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR.....	89
3.11.1. Mûm, Şem', Âvîze.....	89

3.11.2. Kadeh (Câm, Sâgar, Ayag, Peymâne), Fincan, Sürâhî, Hum, Şîşe	89
3.11.3. Kâse, Kâb	90
3.11.4. İp (Rişte), Kement, Zincir (Zencîr)	91
3.11.5. Kazma (Tîşe).....	91
3.11.6. Kafes.....	92
3.11.7. Çadır (Çâder)	92
3.12. GİYİM EŞYALARI VE İLGİLİ UNSURLAR.....	92
3.12.1. Etek (Dâmen, Dâmân).....	92
3.12.2. Tâc, Destâr	93
3.12.3. Kemer, Tügme	93
3.13. YAZI İLE İLGİLİ ARAÇ VE GEREÇLER.....	94
3.13.1. Defter, Sayfa (Safha), Kalem.....	94
3.14. SİLAH VE İLGİLİ MALZEMELER.....	94
3.14.1. Kılıç (Tig, Şemşîr), Hançer, Ok (Tîr).....	94
3.15. MÛSİKÎ ÂLETLERİ	95
3.15.1. Çeng, Ney (Nây), Def.....	95
3.15.2. Sâz	96
3.16. ÂDET VE GELENEKLER	97
3.16.1. Suya çiçek (gül) bırakma:	97
3.16.2. Akşamın dinlenme vakti olması:	97
3.16.3. Usta-çırak ilişkisi:.....	97
3.16.4. Hava değişimi:	97
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	98
İNSAN.....	98

4.1. İNSAN.....	98
4.2. GÜZELLİK.....	98
4.2.1. Umumî Olarak Güzellik (Hüsn, Melâhat).....	98
4.2.2. Güzellik ile İlgili Tasavvurlar	99
4.2.2.1. Gülşen, Gülzar	99
4.2.2.2. İl, Mülk, Arsa	99
4.2.2.3. Derya.....	100
4.2.2.4. Bihişt.....	100
4.2.2.5. Çerağ.....	100
4.3. SEVGİLİ	100
4.3.1. Umumî Olarak Sevgili.....	100
4.3.2. Sevgili ile İlgili Tasavvurlar	101
4.3.2.1. Yûsuf-ı Sâni.....	101
4.3.2.2. Şeh, Şâh, Hünkâr, Pâdişah, Sultân, Şeh-süvâr	101
4.3.2.3. Mi'mâr-ı Mihnet.....	102
4.3.2.4. Gül, Gonca, Serv.....	102
4.3.2.5. Ay (Kamer, Mâh, Meh) , Güneş (Mihr)	104
4.3.2.6. Nev-cüvân.....	104
4.3.2.7. Sîm-ten.....	105
4.3.2.8. Büt-î Tersâ, Sanem, Kâfir	105
4.3.2.9. Zâlim, Hûnî.....	106
4.4. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI	107
4.4.1. Saç	107
4.4.1.1. Umûmî Olarak Saç.....	107

4.4.1.2. Saç ile İlgili Tasavvurlar	107
4.4.1.2.1. Zencîr, Kemend, Rişte, Resen.....	107
4.4.1.2.2. Mâr	108
4.4.1.2.3. ‘Anber	108
4.4.1.2.4. Dâmen.....	109
4.4.1.2.5. Dâne, Dâm	109
4.4.1.2.6. Leylî, Leylâ.....	109
4.4.1.2.7. Kâkûl, Perçem.....	110
4.4.2. Kaş (Ebrû).....	110
4.4.2.1. Umûmî Olarak Kaş.....	110
4.4.2.2. Kaş İle İlgili Tasavvurlar	111
4.4.2.2.1. Yâ (Yay)	111
4.4.2.2.2. Hilâl.....	111
4.4.2.2.3. Mâhî	112
4.4.3. Göz (Çeşm, Dîde).....	112
4.4.3.1. Umûmî Olarak Göz.....	112
4.4.3.2. Göz İle İlgili Tasavvurlar	112
4.4.3.2.1. Kattâl, Fettân, Yagmacı	112
4.4.3.2.2. Bîmâr.....	113
4.4.3.2.3. Bâdâm	113
4.4.4. Gamze (Yan Bakış)	114
4.4.4.1. Umûmî Olarak Gamze	114
4.4.4.2. Gamze İle İlgili Tasavvurlar	114
4.4.4.2.1. Ok.....	114

4.4.4.2.2. Hûnî, Hûn-rîz, Cellâd, Tâtâr	115
4.4.5. Kirpik (Müjgân).....	116
4.4.5.1. Umûmî Olarak Kirpik	116
4.4.5.2. Kirpik ile İlgili Tasavvurlar	116
4.4.5.2.1. Tîr	116
4.4.5.2.2. Tîg	116
4.4.6. Yüz ve Yanak (Cemâl, Rûy, Ruhsar, Dîdâr, Ruh, Çihre, ‘Îzâr, ‘Ârız)	116
4.4.6.1. Umûmî Olarak Yüz ve Yanak	116
4.4.6.2. Yüz ve Yanak İle İlgili Tasavvurlar	117
4.4.6.2.1. Mihr, Mâh, ‘Şem	117
4.4.6.2.2. Gül, Gül-i ter, Gül-zâr, Gül-istân.....	118
4.4.6.2.3. Mushaf	119
4.4.6.2.4. Fasl-ı gül, Nev-bahâr	119
4.4.6.2.5. Kible.....	120
4.4.6.2.6. Perî	120
4.4.7. Ben (Hâl).....	121
4.4.7.1. Umûmî Olarak Hâl	121
4.4.7.2. Ben İle İlgili Tasavvurlar	121
4.4.7.2.1. Fülful.....	121
4.4.7.2.2. Kays	121
4.4.7.2.3. Dâm, Dâne	122
4.4.8. Hat (Ayva Tüyleri).....	122
4.4.8.1. Umûmî Olarak Hat	122
4.4.8.2. Hat İle İlgili Tasavvurlar	123

4.4.8.2.1. ‘Anber-Efşân.....	123
4.4.8.2.2. Sebze.....	123
4.4.9. Ağız (Dehân, Fem).....	123
4.4.9.1. Umûmî Olarak Ağız.....	123
4.4.9.2. Ağız İle İlgili Tasavvurlar.....	124
4.4.9.2.1. Mühr-i Süleymân.....	124
4.4.9.2.2. Çeşme-i Hayvân, Çeşme-i Cân.....	124
4.4.9.2.3. Gonca.....	125
4.4.10. Dudak (Leb).....	125
4.4.10.1. Umûmî Olarak Dudak.....	125
4.4.10.2. Dudak İle İlgili Tasavvurlar.....	126
4.4.10.2.1. Şekker-feşân, La’l-i şîrîn-şekker-i kand.....	126
4.4.10.2.2. Gonca.....	126
4.4.10.2.3. La’l.....	126
4.4.10.2.4. Mesihâ, Ruh-efzâ.....	127
4.4.10.2.5. Mül.....	127
4.4.11. Çene (Zenahdân).....	127
4.4.11.1. Umûmî Olarak Çene.....	127
4.4.11.2. Çene İle İlgili Tasavvurlar.....	128
4.4.11.2.1. Çâh.....	128
4.4.11.2.2. Sîb.....	128
4.4.11.2.3. Ken’ân.....	128
4.4.12. Boy (Kad, Kâmet).....	129
4.4.12.1. Umûmî Olarak Boy.....	129

4.4.12.2. Boy İle İlgili Tasavvurlar	129
4.4.12.2.1. Serv	129
4.4.12.2.2. Diş (Dendân)	129
4.4.12.2.3. Bel (Bil, Miyân, Mû-miyân).....	130
4.4.12.2.4. El (Dest).....	130
4.4.13. Göğüs (Sîne).....	131
4.4.13.1. Umûmî Olarak Göğüs	131
4.4.13.2. Göğüs İle İlgili Tasavvurlar	131
4.4.13.2.1. Merhem-i kâfur	131
4.5. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR	131
4.5.1. Bûse.....	131
4.5.2. Reftâr	132
4.5.3. Kûy, Eşik, Kapı.....	132
4.5.4. Ayak Toprağı (Hâk-i Pây).....	133
4.5.5. Nâz, Cilve.....	134
4.6. ÂŞIK.....	134
4.6.1. Umûmî Olarak Âşık	134
4.6.2. Âşık İle İlgili Tasavvurlar	135
4.6.2.1. Şeydâ.....	135
4.6.2.2. Tûtî-i gûya	135
4.6.2.3. Nâlân, Zâr, Bûlbül-i Nâlân	136
4.6.2.4. Dil-haste, Âşufte-hâl, Bî-çâre, Mecerûh.....	136
4.6.2.5. Mürde-dil.....	137
4.6.2.6. Hâk-sâr, Gedâ.....	138

4.6.2.7. Sâdık, Merd, Sultân.....	138
4.7. GÖNÜL (DİL).....	138
4.7.1. Umûmî Olarak Gönül.....	138
4.7.2. Gönül İle İlgili Tasavvurlar.....	139
4.7.2.1. Sûzan.....	139
4.7.2.2. Murg.....	140
4.7.2.3. Hisâr.....	140
4.7.2.4. Piyâle, Kâse.....	140
4.7.2.5. Şeydâ, Avâre, Bî-çâre.....	141
4.7.2.6. Mülk.....	141
4.7.2.7. Fülk.....	141
4.7.2.8. Kul.....	142
4.8. ÂŞIĞIN VÜCUT AKSÂMI İLE İLGİLİ HUSUSLAR.....	142
4.8.1. Beden (Cism, Ten, Vücut).....	142
4.8.2. Cân.....	142
4.8.3. Baş.....	143
4.8.4. Göz (Dîde, Çeşm).....	143
4.8.5. Sîne.....	144
4.8.6. Ciğer.....	144
4.9. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER.....	145
4.9.1. Hastalık.....	145
4.9.2. Delilik.....	145
4.9.3. Âh, Feryâd, Figân, Nâle.....	146
4.9.4. Gam, Elem, Gussa, Derd, Belâ.....	147

4.9.5. Cevr ü Cefâ, Mihnet	148
4.9.6. Firkat, Hicrân.....	149
4.9.7. Vuslat (Vasl, Visâl)	150
4.9.8. 'Aşk (Sevdâ)	151
4.9.8.1. Umûmî Olarak Aşk	151
4.9.8.2. Aşk ile İlgili Tasavvurlar	152
4.9.8.2.1. Yol (Tarîk, Reh)	152
4.9.8.2.2. Şarap (Bâde), Bezm	153
4.9.8.2.3. Tekye.....	153
4.9.8.2.4. Zindân	153
4.9.8.2.5. Vâdî	154
4.9.8.2.6. Derd, Gam	154
4.9.8.2.7. Sırr.....	154
4.10. RAKÎB (AĞYÂR, GAYR, DÜŞMEN, A'DÂ).....	155
4.10.1. Umûmî Olarak Rakîb	155
4.10.2. Rakîb ile İlgili Tasavvurlar	156
4.10.2.1. Kâfir.....	156
4.10.2.2. Hâr.....	156
4.10.2.3. Kara Yüzli, Hasûd	157
4.10.2.4. Bedhâh	157
4.10.2.5. Sâhir, Mâr	157
BEŞİNCİ BÖLÜM	158
5. TABİAT.....	158
5.1. KOZMİK ÂLEM.....	158

5.1.1. Felek.....	158
5.1.2. Yıldızlar (Kevkeb).....	160
5.1.3. Gezegenler	161
5.1.3.1. Güneş (Mihr, Âfitâb, Hurşîd).....	161
5.1.3.2. Ay (Mâh).....	162
5.1.4. Karanlık (Zulmet).....	163
5.1.5. Aydınlık (Nûr, Envâr)	164
5.1.6. Diğer Kozmik Unsurlar.....	164
5.1.6.1. Gök Gürültüsü, Tufan	164
5.2. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHURLAR.....	165
5.2.1. Zaman (Devr, Vakt).....	165
5.2.2. Mevsimler	165
5.2.2.1. İlkbahar (Bahâr, Nev-bahâr).....	165
5.2.2.2. Yaz	167
5.2.2.3. Sonbahar (Hazân)	167
5.2.2.4. Kış (Şitâ).....	167
5.2.3. Gün ve Gün İle İlgili Tasavvurlar.....	168
5.2.3.1. Umûmî Olarak Gün (Rûz, Eyyâm)	168
5.2.3.2. Gün İle İlgili Unsurlar.....	168
5.2.3.2.1. Sabah(Subh, Seher) ve İlgili Tasavvurlar	168
5.2.3.2.2. Akşam ve Gece İle İlgili Tasavvurlar	169
5.2.3.2.3. Kıyamet ve Haşr Günü (Rûz-ı kıyâmet, Rûz-ı haşr).....	170
5.3. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBA' A)	170
5.3.1. Su (Âb, Mâ).....	171

5.3.1.1. Deniz (Bahr, Deryâ, Kulzün), Dalga (Mevc), Girdâb.....	173
5.3.1.2. Nehir (Cûy), Irmak (Âb-ı revân, Cûy-bâr)	174
5.3.2. Toprak (Hâk, Tûrâb).....	175
5.3.2.1. Dağ (Kûh-sâr), Taş (Seng).....	176
5.3.3. Ateş (Nâr, Od, Şu'le).....	177
5.3.3.1. Dûd.....	178
5.3.4. Hava (Hevâ)	179
5.3.4.1. Rüzgar (Bâd, Nesîm).....	179
5.4. HAYVANLAR	181
5.4.1. Kuşlar	181
5.4.1.1. Umumî Olarak Kuş	181
5.4.1.2. Kuş Çeşitleri	181
5.4.1.2.1. Bülbül (Hezâr).....	181
5.4.1.2.2. Papağan (Tûtî)	183
5.4.1.2.3. Tavus Kuşu (Tâvus), Sülün (Tezerv)	183
5.4.1.2.4. Şâhin, Şâhbâz	184
5.4.1.2.5. Yarasa (Huffâş)	184
5.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar	184
5.4.2.1. Köpek (Kilâb, Seg).....	184
5.4.2.2. Kurt, Kuzu	185
5.4.2.3. Bebr.....	185
5.4.2.4. At (Esb).....	185
5.4.3. Böcekler ve Sürüngenler	186
5.4.3.1. Karınca (Mûr), Sinek (Meges)	186

5.4.3.2. Pervâne.....	186
5.4.3.3. Yılan (Mâr).....	186
5.4.4. Deniz Canlıları.....	187
5.4.4.1. Balık (Mâhî).....	187
5.5. BAĞ, ÇİÇEKLİK İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	187
5.5.1. Bağ, Bostan (Bûstân), Çimenlik (Çemen, Çemen-zâr).....	187
5.5.2. Gülzâr (Gülistân, Gülşen).....	188
5.6. NEBATLAR (BİTKİLER).....	189
5.6.1. Ağaçlar.....	189
5.6.1.1. Umûmî Olarak Ağaç, Fidan (Nihâl).....	189
5.6.1.2. Ağaç İle İlgili Unsurlar.....	190
5.6.1.2.1. Servi (Serv), Şimşâd.....	190
5.6.1.2.2. Sanavber.....	191
5.6.1.2.3. Ar'ar.....	192
5.6.2. Çiçekler.....	192
5.6.2.1. Gül (Verd).....	192
5.6.2.2. Gonca.....	193
5.6.2.3. Sünbül, Reyhan.....	194
5.6.2.4. Menekşe (Benefşe).....	195
5.6.2.5. Nergis.....	196
5.6.2.6. Karanfil.....	196
5.6.3. Meyveler.....	197
5.6.3.1. Elma (Sîb), Ayva.....	197
5.6.3.2. Şeftali.....	198

SONUÇ	199
KAYNAKÇA.....	202
ÖZ GEÇMİŞ	204

ÖN SÖZ

16. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin her alanda başarılı olduğu yükselme dönemine denk gelmektedir. Klasik Türk şiiri de bu dönemde başarılı eserlerin ortaya konulması ile zirve dönemini yaşamıştır. Klasik Türk şiiri; imgeleri, mecazları, mazmunları ve tasavvurlarıyla sanatkârane bir söyleyişin hâkim olduğunu bir gelenektir. Klasik şairlerce kaleme alınan divanlarda din-tasavvuf, cemiyet, sosyal hayat ve tabiat gibi konular geniş ölçüde yer tutmaktadır.

Kaleme alınan hiçbir eserin yazarından ve yazıldığı dönemden bağımsız olmayacağından dolayı *Meylî Dîvânı*, şairin şiir anlayışını ve hayat felsefesini ortaya koymasının yanı sıra dönemin cemiyetini ve sosyal hayatını yansıtması bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Meylî 16. yüzyılda yaşamış bir Balkan şairimizdir. Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-Şu'arâ adlı tezkiresi dışında hakkında bilgi bulunmayan şairimizin elimizde sadece dîvân'ı bulunmaktadır. Dîvânındaki şiirlerinde biçim ve içerik bakımından başarılı olan şairimiz özgün şiirler yazarak kendini hissettirmiştir.

Doç. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ ve Arş. Gör. Ahmet AKDAĞ tarafından yayımlanan *Meylî ve Şiirleri* esas alınarak hazırlandığı bu çalışmanın birinci bölümünde Meylî'nin hayatına ve eserine değinildikten sonra dönemin dil özelliklerini yansıtan deyimlere ve atasözlerine yer verilmiş, ikinci bölümden itibaren divan "Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat" başlıkları altında taksim edilmiştir. Beyitlerde yer alan her mefhum, ilgili başlıklar altında incelenmiştir.

Bu çalışmamızın amacı Klasik Türk Edebiyatının Balkan sahasında yetişen bir şair olan Meylî'nin Dîvânı'nın tahlilini yaparak Klasik Türk Edebiyatındaki yerini bulması için çaba sarf etmektir. Çalışmamız, Meylî Dîvânı'nın tahlili çerçevesinde dîvân'da yer alan "Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat" konularını kapsamaktadır.

Bu çalışmayı benim için seçip bana çalışmamın her aşamasında rehberlik eden değerli hocam Prof. Dr. Beyhan KESİK'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Elif GÜNDÜZ

Giresun, 2018

ÖZET

16. yüzyıl gerek siyasal alanda gerekse sanat ve edebiyatta zirveye ulaşılan, klasik edebiyatın tam manasıyla şekillendiği ve pek çok usta şairin nitelikli eserler bıraktığı verimli bir asır olmuştur. Bu yüzyılın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri de Rumeli coğrafyasında yetişen Meylî'dir.

Çalışmanın amacı, Meylî'nin tek eseri olan dîvânını tahlîl ederek edebî şahsiyetini ve dünya görüşünü ortaya koymaktır. Bu çalışmada *Meylî Dîvânı* "Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat" başlıkları altında 4 bölüme ayrılmış ve her bölümde ilgili mefhumlar etraflıca incelenerek şairin şiir dünyasının kapıları aralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meylî, Dîvân, Tahlîl, Şerh.

ABSTRACT

The 16th Century was a fruitful period within Ottoman history during which politics, art, and literature had reached their peaks, and whereby both Classical Turkish literature in its very essence was shaped as well many a masterful poet had penned many a marvelous work. One of the most important of these bardic figures is the Balkan-reared poets Meylî.

The aim of this dissertation is to illustrate Meylî's literary voice as well as world view through the analysis of his only known work: Meylî Dîvânı (The Collected Poems of Meylî). This study—akin to the poetry collection itself—has been divided into five sections: Religion, Mysticism, Society, Man, and Nature, and summons the lyrical realm of the poet by examining each of these five themes at length.

Keywords: Meylî, Collected Poems, Commentary.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

G : Gazel

M : Musammat

mad. : Maddesi

s. : Sayfa

yay. : Yayınları

GİRİŞ

16. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINA GENEL BAKIŞ

a. 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

16. yüzyıl Osmanlı Devleti için her alanda gelişmelerin hızlandığı birasırdır. Siyasi, iktisadi ve kültürel alanda büyük bir gelişme gösteren Osmanlı Devleti kazandığı savaşlarla birlikte topraklarını genişleterek üç kıtaya yayılmış ve bir imparatorluk haline gelmiştir. Dönemlerinde Osmanlı Devleti yükselme dönemine geçmiş ve devletin sınırları genişlemiş, ekonomik alanda gelirler artmış, kültürel ve sanatsal faaliyetler hız kazanmıştır. Yavuz Sultan Selim, 'Selimî', Kanuni Sultan Süleyman, 'Muhibbî' mahlasıyla şiirler yazmalarının yanısıra döneminin şairlerini himaye altına alarak Osmanlı edebiyatının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.¹

b. 16. Yüzyıl Türk Edebiyatı

Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki siyasi başarıları, beraberinde Türk edebiyatının da ilerlemesini sağlamıştır. Türk edebiyatı bu dönemde Çağatay, Azerî ve Anadolu sahası olmak üzere üç kolda gelişimini sürdürmüştür. Bu yüzyılda İran şairlerinin etkisi devam etmiştir ancak bu dönemde yetişen Fuzulî, Bakî, Hayâlî, Nev'î gibi şairler Türk şiirine yeni bir soluk ve ses getirmiştir. Kendilerinden sonraki şairler için izlenecek bir yol açmışlardır. 16. yüzyıl Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisi iyice artmış ve dönemin dilinin Arapça ve Farsça kelime ve ibarelerle süslü bir hale bürünmesi sonucu bazı şairlerin basit, sade Türkçe olarak adlandırılan Türkî-i Basît tarzında şiirler yazdıkları da görülmektedir. Türkî-i Basît tabirini, bir terim olarak ilk defa Edirneli Nazmî kullanmıştır. Edirneli Nazmî dışında Aydınî Visâlî ile Tatavtalı Mahremî bu tarzda şiir yazan şairler olarak zikredilir.²

16. yüzyılda aruz kullanımı diğer yüzyıllara göre daha başarılıdır. 16. yüzyıldan önce şiirleri özellikle Türkçe kelimelerle örülmesi ve Türkçenin de aruza uydurulmasında güçlük çekilmesinden dolayı çok sayıda zihaf ve imaleyeye

¹ Özer Şenödeyici- Ahmet Akdağ, **Meylî ve Şiirleri**, Gece Kitaplığı, Ankara 2014, s. 7.

² Özer Şenödeyici- Ahmet Akdağ, **Meylî ve Şiirleri**, Gece Kitaplığı, Ankara 2014, s. 13-15.

başvurulmuştur. 16. yüzyılda ise Arapça ve Farsça kelimelerin de şiirde artmaya başlamasıyla birlikte aruz kullanımındaki -imale ve zihaf gibi- aksaklıklar ortadan kalkmıştır. Bu yüzyılda özellikle Fuzûlî, Bâkî, ve Hayâlî gibi şairler, aruzu hatasız ve ustaca kullanmıştır ve söze ahenk katan bir ölçü haline getirmişlerdir.³

Bu yüzyılda yetişen şairler Türk edebiyatında hem nazım hem de nesir alanında oldukça başarılı eserler ortaya koymuştur.

c. Balkanlardaki Türk Kültür ve Edebiyatı

Osmanlı, Balkanlar için genellikle Rumeli sözcüğünü kullanmıştır. Osmanlı'nın Balkanlardaki fetih hareketi Orhan Gazi döneminde Çimpe Kalesi'nin alınmasıyla başlamıştır. Daha sonraki padişahlar döneminde fetih hareketleri devam etmiş ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki üstünlüğü 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti fethettiği yerlerde kimsenin vicdan ve din hürriyetine müdahale etmemiş, hoşgörülü bir yönetim sağlamıştır. Buna bağlı olarak bilim, kültür, sanat ve edebiyatta önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Günümüzde Balkanlarda yaklaşık 18 bin tarihi eserin varlığı söz konusudur.

Balkanların Osmanlı himayesine girmesi sonucu, Türk Dili ve Edebiyatı bu coğrafyada yayılıp gelişmeye başlamıştır. Şair tezkirelerinde verilen bilgilere göre Osmanlı'nın şair kadrosunun önemli bir kısmı Balkanlarda yetişmiştir. Özellikle Üsküp, Selanik, Vardar Yenicesi, Manastır, Sofya, Priştine en çok şair yetiştiren Balkan şehirleridir. Hayâlî, Usûlî, Mezâkî gibi şairler, Balkan coğrafyasında yetişen ve Türk edebiyatında önemli bir yer teşkil eden şairlerdir. Bu şehirlerden biri de adını çok fazla duymadığımız Novoberde'dir. Kosova'nın güneydoğusundaki Anamorava bölgesinde bulunan Novoberde doğumlu iki şairden söz edilir. Bunlardan biri Mestî diğeri ise şiirlerini incelediğimiz Meylî'dir.⁴

³ Halûk İpekten, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004, s. 141.

⁴ Özer Şenödeyici, Ahmet Akdağ, **Meylî ve Şiirleri**, Gece Kitaplığı, Ankara 2014, s. 29-32.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEYLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. MEYLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Hayatı

Eski kaynaklar göz önünde bulundurularak düzenlenmiş olan yakın zaman çalışmalarından “*Tezkirelere Göre Divân Edebiyatı Sözlüğü*” isimli çalışmada Meylî mahlaslı on beş şaire yer verilmektedir. Bu şairlerin on ikisi Anadolu’da, diğer üçü ise Balkanlarda yaşamış olan şairlerdir. Divan’ını tahlil etmiş olduğumuz şair Meylî’nin eseri Bosna’da, yani Balkanlarda bulunmuştur. Coğrafya, ile ilgili bu bilgilerin haricinde yaşanılan dönem ile ilgili bilgiler de kesin değildir, fakat kuvvetli tahminleri destekler niteliktedir. Meylî, Divan’ında 16. yüzyıl Osmanlı şairi Bâkî’ye nazire yapmış ve aynı yüzyılda yaşamış olup 1580 yılında Rumeli beylerbeyliği yapmış olan Şemsî Paşa’dan bahsetmiştir. Coğrafya ve yüzyıl bilgileri ışığında Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 2659 numarada kayıtlı divan nüshasının sahibinin, Âşık Çelebi Tezkiresi Meşâirü’ş-Şuarâ’da anılan Novoberdeli Mehmed Meylî olduğu sonucuna ulaşılabileceğine kanaat getirilmiştir.⁵

Âşık Çelebi, Novoberdeli Mehmet Meylî’den şöyle bahseder: “Novoberde’denir. Adı Mehmed’dir ve bir kadızâdedir. Aşırı zekidir, çeşitli hünelerle uğraşmaya yatkın, serazat bir gençtir. Marifet tahsil etmeye son derece meyilli olduğundan, mahlası Meylî’dir. Diğer Meylîler ona nispetle geridedirler ve akranlarının çoğu onun karşısında çocuk gibi kalırlar. Eğer talihi yaver giderse ve bir hamî elinden tutarsa, şiirde şöhret bulup herkesçe takdir edilir.”⁶

Meylî’nin diğer tezkirelerde anılmaması ve edebiyat tarihimizde şimdiye dek kendine yer bulamaması; Âşık Çelebi’nin temennilerinin boşa çıktığını göstermektedir. Anlaşılan o ki şair, kendisini himaye edecek kudretli ve nüfuzlu bir devlet adamına yanaşamamıştır. Pek çok şairin edebiyat tarihinde kendisine müstesna bir yer edinmesine vesile olan patronaj(hamilik) sisteminin Meylî’yi, tam olarak bilinmeyen bir nedenle, çarkın dışına ittiği anlaşılmaktadır. Şiirlerinde biçim ve içerik açısından başarılı olduğu

⁵ Özer Şenödeyici, Ahmet Akdağ, **Meylî ve Şiirleri**, Gece Kitaplığı, Ankara 2014, s. 35.

⁶ Atabey Kılıç, **Klasik Türk Şiiri Üzerine Makaleler**, Turkish Studies Publication, Ankara 2007, s. 444.

görülen şairin, edebiyat tarihinde kendine yer edinmemesinin en önemli sebebi bu olsa gerektir.⁷

Meylî'nin hayatı hakkında elimizde fazla malumat olmamakla birlikte onun sanatı hakkındaki bilgiyi Divan'ından anlamaktayız. Bunun dışındaki eserlerinin varlığı hakkında elimizde bilgi yoktur. Bugüne kalan veya günümüzde ulaşılan tek eseri Divan'ıdır.⁸

1.2. Eseri

Meylî'nin elimize ulaşan tek eseri Dîvân'ıdır. Dîvân'da 4 adet musammat ve 185 adet gazel bulunmaktadır. Musammatların biri muhammes, üçü müseddestir. Meylî beş tane gazelinde mürâcaalı (dedim-dedili) söyleyişe yer vererek farklı üslup tekniklerini denemiştir.

Divan'ın kaside ve tarih bölümleri yoktur. Meylî, divanında 16 adet farklı kalıp kullanmıştır. En fazla kullanmış olduğu kalıp "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" kalıbıdır. Şair bu kalıbı 51 kez kullanmıştır. Bundan sonra 50 kez kullandığı "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbı gelir.

1.3. Sanatı, dil ve şekil özellikleri

Meylî, tertipli ve tam olmasa da bir divana sahip olan ve Âşık Çelebi tezkiresi Meşâirü'ş-Şuarâ'da zikredilen ve övülen bir şairdir. Meylî şiirinde özgün bir söyleyişe ulaşmıştır:

Cevr-i devrân ile pîr oldı agardı başı

Depesinde görünen berfi degil taglarun

(G. 49/4)

“Dağlar, devrin cevri ve cefasıyla ihtiyarladı, pir oldu. Dağların tepesinde görünen kar değildir, dağların ağarmış olan saçlarıdır.”

Aynı zamanda Meylî, kendine özgü şahsiyet özelliklerini, şair tavrıyla özgün ve içten bir şekilde dile getirmiştir:

⁷ Şenödeyici, Akdağ, a.g.e., s. 37

⁸ Şenödeyici, Akdağ, a.g.e., s. 33

Bezî-i mâkdûr itmiş iken bir kişi cânânına
Gayrıya meyl eyler ise yine la'net cânına (G. 158/1)

“Eğer bir kişi sevdiğine bütün kudretini ve iradesini büsbütün vermişken başkasına meylederse, onun canına lanet olsun!”

Meylî'nin gayet içten bir söyleyişi vardır. Bunu gösteren beyitler şunlardır:

Dem-i vuslat bu kadarmış elümüzden ne gelür
Senden ayurdı beni çarh-ı sitem-kâr dirîğ (G. 10/4)

Yalanlar söyledün geldüm hemîn diyü yemîn itdün
Bizi ferdâya saldun dûstum hem gelmedün gitdün (G. 44/3)

Dil-i bî-çâreye gel itme cefâ yavricagum
Tâzesin âhdan eyle hazer a yavricagum (G. 71/1)

Meylî Dîvânı'nda günlük yaşantıya dair izler bulmak ve bilgilere rastlamak mümkündür. Örnek olarak bu beyitte, o zamanlarda babaların çocuklarını yetiştirmesi için ustalara teslim ettiği bilgisi yer almaktadır:

Virdi tahsîl-i gam-ı 'aşka dili pîr-i hîred
Nitekim tıflını iltür pederi üstâda (G. 147/4)

Aşağdaki beyitten de anlaşılıyor ki, Meylî'nin yaşadığı zamanda ve toplumda insanlar içinin ferahlaması için hava değişimi yapıyorlarmış:

Varup gül-zâra tebdîl-i hevâ it gönlün açulsun
Niçe bir oturursun Meylî bu mihnet-serâlarda (G. 165/5)

Aşağdaki beyitten de Osmanlı'nın Meylî'nin yaşadığı topraklardaki yasak koyma faaliyetinden ve bunun süresinden bahsediyor:

Bayramda güzeller 'uşşâka gezme dirler
Üç güne dekdür 'Osmanlı'nun yasagı (G. 172/4)

Örnek beyitlerden de anlaşılacağı üzere Mevlî'nin sade, anlaşılır ve külfetsiz bir dili vardır. Mevlî'nin kullandığı dil 15. yüzyılın sonlarına doğru ve 16. yüzyılın başlarına denk gelen Oğuz Türkçesinin etkisini kaybetmeye başlayıp Osmanlı Türkçesinin yaygınlaşmaya başladığı dönemde oluşan dildir.⁹

Mevlî beş tane gazeline mürâcaalı (dedim-dedili) söyleyişe yer vererek farklı üslup tekniklerini denemiştir:

Didüm kaddün sanavber mi didi serv ü semendendür

Didüm hüsnün güşâd olmuş didi ra'nası bendendür (G. 3/1)

Didüm oldum cemâlüne müştâk

Didi bir dâhî söyleme bak bak (G. 24/1)

Azdur hattunda bûy-ı vefâ dil-berâ didüm

Nâz ile geldi didi ki ol pür-cefâ bu çok (G. 25/4)

Didüm kim leblerün vafında bir rengîn gazel dedüm

Didi hiç bilmezem ey Mevlî-i şeydâ ne söylersin (G. 92/5)

Gönlimi al didüm ol dil-dâra ben

Didi dilün tut hele bir pâre sen (G. 118/1)

1.4. Atasözleri ve Deyimler

1.4.1. Atasözleri

Mevlî Dîvânı'nda atasözü olan veya atasözü niteliğinde olup "meseldür" ve "meseldür bu" şeklinde ifadeler aracılığıyla aktarılan sözler ve şekil olarak belîğ ifade olup anlam olarak kalıplaşmış atasözlerine karşılık gelen ifadeler kullanmıştır.

⁹ Hatice Şahin, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 28-29.

Atasözleri ve deyimler genel olarak örneklendirme ve benzetme amacıyla kullanılmıştır. Bazı beyitlerde ise ifadeyi güçlendirme amacıyla atasözleri ve deyimlerden yararlanılmıştır.

1.4.1.1. Meyveli ağaç taşlanır:

Taş atar mı meyvesiz eşcâra hîç halk-ı cihân (M. 2/11/3)
“Hiç insanlar meyvesiz ağaca taş atarlar mı?”

1.4.1.2. Söz büyüğündür:

Meseldür tâ ezelden söz büyüğündür gerçi ey Meylî
Görün şimdi ogul söyler turur ataya söz dinmez (G. 6/5)
“ Her ne kadar “söz büyüğündür” ifadesi mesel olarak söylene gelmişse de bugün oğullar babalarına söylenmeyecek sözler söylerler.”

1.4.1.3. Sefa ile yenen cefa ile kazanılır:

Cefamı çekmeyen irmez vefama dirmiş ol âfet
Düşelden ‘aşkına billâhî çok cevri ü sitem çekdüm (G. 73/2)
“ O afet (gibi olan sevgili), ‘cefamı çekmeyen vefama erişemez’ demiş. Billahi onun aşkına düştüğümden bu yana çok sıkıntı ve eziyet çektim.”

1.4.1.4. Yel gibi gelen sel gibi gider:

Hattın itmiş trâş ol meh-rû
Tiz biten tiz yiter meseldür bu (G. 126/1)
“ Ay yüzlü (olan sevgili) yüzündeki ayva tüylerini trâş etmiş. (Nitekim) ‘tez biten tez yiter’ sözü bir meseldir.”

1.4.2. Deyimler

1.4.2.1. Bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak:

Bir kulagumdan girer ol bir kulagumdan çıkar (M. 2/IV/4)

1.4.2.2. Mat olmak:

Bu dil-i s uz n mahzûn olur geh Ő h m t (G. 7/1)

1.4.2.3. Kan ağlamak:

Bana mı kaldı elünden ey felek kan ağlamak (G. 16/1)

1.4.2.4. Yüz  evirmek:

Güneş gözlüm inende yüz  evirme Meyli'ye lutf it (G. 21/6)

1.4.2.5. Dili dolaŐmak:

Tekellüm edemez dili tolaşur goncen n cânâ (G. 32/5)

1.4.2.6. Gam yememek:

Ne gam yird m eger hecr nle gam-h r oldugum bilsen (G. 42/1)

1.4.2.7. BaŐım  st ne:

Başum üstine yolunda hidmet n itmek benim (G. 55/3)

1.4.2.8. Yanmak yakılmak:

Yandum yakıldum âteş-i hicrâna muttasıl (G. 61/1)

1.4.2.9. Őöhreti cihanı tutmak:

Gün gibi tutsun cihanı Ő hret n dirsen eger
Meyliyâ mihr-i ruhı vafında y r n mâhir ol (G. 67/6)

1.4.2.10. Kulağına girmemek:

G l n girmez kulagına niçün yab na söylersin (G. 92/1)

1.4.2.11. Mumla aramak:

Arayup mumlar ile bulmayasın (G. 104/2)

1.4.2.12. Yüksekten uçmak:

Nedür bu evc-i istignâda yüksek uçdugun Meylî
Senün tab'un gibi murg-ı hümâ-pervâz gelmez mi (G. 171/1)

1.4.2.13. Ah almak:

Gel beni aglatma alma âhumı (G. 176/1)

İKİNCİ BÖLÜM

MEYLÎ DÎVÂN'IN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2. DİN - TASAVVUF

2.1. DİN

2.1.1. Allah (Râhman, Hak, Kerim, Râb)

Meylî Dîvânında Allah'a ait "Râhman, Hak, Kerim, Râb" sıfatları yer almıştır. Bunların dışında Allah; İlahi, Hazret-i Sübhan-ı Kerim, Hudâ kelimeleriyle anılmıştır.

Allah birdir, merhametlidir. İnsan günahlarından dolayı kendini fazla üzmemelidir. Çünkü Allah Râhman'dır, merhametlidir:

Bahr-i isyâna garîkam diyü Meylî çekme gam
Bir sevâb ile olursın rahmet-i **Rahmân**'a gark (G. 14/5)

Meylî, vefasızlardan koruması, sevgiliyi mutlu kılması, kışın kimsenin soğukta kalmaması ve kendisini lütfundan mahrum etmemesi için Allah'a dua eder ve Allah'tan temennilerde bulunur:

Yâ ilâhî bî-vefâlardan bizi tek kıl halâs
Bakmayayın yüzlerine bir dahi sen şâhid ol (G. 59/4)

Benden itmez mîve-i vaslın dirîg
Yârümi yâ Rabb ber-hûr-dâr kıl (G. 63/4)

Çekmesün Meylî şitâda kişi âteş kaydın
İtmesün kimseye bu derdi nasîb Allah'um (G. 77/5)

Eser eylerse lutfi zerreye mihr-i cihân olur
Hudâyâ Meylî'yi de itme ol âsârdan mahrum (G. 85/6)

Şair, sevgilinin elinden cefa çektiğini Allah'a yemin ederek söyler ve sevgilinin elinden aşk şarabı içtiği için Allah'a şükreder:

Cefâmı çekmeyen irmez vefâma dirmiş ol âfet
Düşelden ‘aşkına çok cevr ü sitem çekdüm (G. 73/2)

Bana bezminde ol şeh bir piyâle sundı nûş itdim
Bilhamdilillâh ana şâdam bugün [ben] câm-ı Cem çekdüm (G. 73/3)

Kainatı yaratan, ihsanı bol olan, noksan sıfatlardan münezzeh, Hazret-i Sübhân-ı Kerîm olan Allah varken insanlardan asla bir şey istememek gerekir:

Halkdan nesne ricâ eyleme hergiz var iken
Hâlık-ı kevn ü mekân Hazret-i Sübhân-ı Kerîm (G. 84/6)

2.1.2. Kur’ân-ı Kerîm

Kur’ân-ı Kerîm, Allah’ın Cebrâil vasıtası ile Hz. Muhammed’e indirdiği, yeryüzünü şereflendiren son mukaddes kitaptır. İnsanoğlunu saadete kavuşturabilecek bir rehber, müslümanların emir ve yasaklarına uymakla mükellef olduğu bir kanundur. Eşsiz ve kusursuz tek kitaptır. Birçok kişi tarafından benzeri yazılmaya çalışılmış, ancak en ileri gelen âlimler bile en kısa sûresinin mislini yazmakta aciz kalmışlardır. Bu durum âyet-i kerime de şöyle açıklanmaktadır: “*Eğer kulumuz (Muhammed)’e indirdiğimizden şüphe ediyorsanız, (Haydi!) siz de onun benzeri bir sûre getirin; eğer (“bu beşer sözüdür” diye iddianızda) samimi iseniz, Allah’tan başka bütün yardımcılarınızı da çağırım.*”¹⁰

Manası kimse tarafından değiştirilemeyen ve değiştirilemeyecek olan Kur’ân-ı Kerim, asırlar boyunca Cenâb-ı Hak tarafından korunmuş ve tek bir harfi bile bozulmadan günümüze kadar gelmiştir. Allah, şu âyet-i kerime ile Kur’ân’ın kendi kudretiyle korunduğunu ve asla değişmeyeceğini buyurmuştur: “*Muhakkak ki o zikri (Kur’ân’ı) biz indirdik. Şüphesiz onun koruyucusu da ancak biziz.*”¹¹

¹⁰ (Bakara, 2/23).

¹¹ (Hicr, 15/9).

Meylî Dîvânı'nda Kur'an'dan başka kutsal kitap ismi geçmemiştir. Kur'ân, iki beyitte mushaf, bir yerinde ise Kur'an olarak geçmiştir. Güzel yazı ile yazılmış olan Kur'an iyi rağbet görür:

Hûb yazı ile katı ragbetlü olur
Virse hattı yiridür 'âriz-ı cânânâ şeref (G. 12/3)

Kur'an, sevgilinin, içinde güzellik ayeti barındıran yüzüne teşbih unsuru olarak kullanılmıştır:

Aglatma beni **mushaf**-ı ruh-sâruna karşı
Hüsn âyetini gözlerümün yaşı ider hakk (G. 29/4)

Meylî, sevgilinin yanağını ve yanaklarındaki ayva tüylerini düşünüp can verirken Allah'tan, arkadaşının iman ve Kur'an olmasını temenni etmektedir:

Fikr-i hatt u rûh-ı cânân ile cân virür iken
Meylî'nün hem-demin îmân ile **Kur'an** eyle (G. 163/6)

2.1.3. Peygamberler

Meylî, Divan'ında Hz.Nuh, Hz.Süleyman, Hz.İsa ve Hz.Yûsuf'un isimlerini anar. İsimleri en çok anılan peygamberler Hz. İsa ve Hz. Yûsuf'tur. Beyitlerde Hz. Nuh, tufan bahsiyle; Hz. Süleyman, mührüyle¹²; Hz. Yusuf; Züleyha ve diğer kimseler tarafından istenilen biri olması, Mısır'a hükümdar olması, kuyuya düşmesi ve güzelliği dolayısıyla¹³; Hz. İsa ise can bağışlayıcı nefesiyle anılmaktadır.

2.1.3.1. Hz Nûh

İnsanlığın ikinci atası olarak bilinen Nûh (a.s), klasik şiirde genellikle tûfân, gemi gibi kelimelerle birlikte anılır.

Hz. Nûh, kavmine karşı tevhit mücadelesi vermiş, ancak ne kadar uğraşsa da kavmini Hak yoluna getirememişti. Üstelik bir de kendi halkı tarafından sapıklıkla suçlanmıştı. Kavminin azgınlıklarına daha fazla dayanamayan Nûh (a.s.), şöyle dua etti:

¹² Hüseyin Akkaya, "Süleyman", **İslam Ansiklopedisi**, TDV yay., C. 38. Ankara 2010, s. 61.

¹³ Ömer Faruk Harman, **a.g.e.**, C. 44, s. 1-5.

“*Yâ Rab! Doğrusu ben yenildim. Bana yardım et!*”¹⁴ Bunun üzerine Allah, Nûh (a.s.)’tan bir gemi yapmasını istedi. Geminin inşası tamamlanınca Hz. Nuh, inananları ve her tür canlıdan bir çifti gemiye aldı. Büyük tufan geldiğinde gemide bulunanlar dışında kurtulan olmadı.

Peygamber isimleri ve özellikleri genellikle sevgiliye ve âşığın sevgisine benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âşık, Nuh’un tufanda kavmini boğması gibi o da ağyarı, gözyaşlarıyla sele verip boğmuştur:

Eyledi ağyârı çeşmim eşk-i bî-pâyâna gark

Nûh’dur güyâ ki itdi kavmini Tûfân’a gark

(G. 14/1)

2.1.3.2. Hz. Yûsuf

Klasik şairlerin üzerinde en fazla durduğu peygamberlerden birisi de Hz. Yûsuf’tur. Divan şiirinde sevgilinin güzelliğini ifade edebilmek için Hz. Yûsuf’a benzetmeler yapılır.

Kardeşleri tarafından kuyuya atılması, köle pazarında satılması, babası Ya’kûb peygamberden ayrı olması, Mısır’a sultan oluşu, Züleyha’nın çirkin iftiralarına maruz kalması ve neticesinde zindana atılması, rüya tabir etmesi, dillere destan bir güzelliğe sahip oluşu gibi özellikleriyle divan şiirinde önemli bir yere sahiptir. Klasik edebiyatta Hz. Yûsuf ve Züleyha’nın aşklarını anlatan pek çok mesnevi kaleme alınmıştır.

Sevgili her ne kadar güzellikte Hz. Yusuf’tan sonra ikinci gelirse de güzelliği göze görünmez, önemsizdir:

Hüsn ile **Yûsûf**-ı sâni ise de neylerler

İl yüzine gülici şâhid-i bâzâr olıcak

(G. 26/2)

2.1.3.3. Hz. Süleymân

Hz. Süleymân Klasik edebiyat metinlerinde yüzüğü (mührü), rüzgâra hükmetmesi, cinleri emri altında alması, Belkıs ile olan münasebeti, hayvanlarla konuşması özellikle Hüdhdüd ve karınca ile olan muhabbetine sebebiyle anılır. Klasik şiirde karınca acziyetin, Süleyman (a.s.) ise azamet ve iktidarın sembolüdür.

¹⁴ (Kamer, 54/ 10).

Sevgilinin ağzı her ne kadar Hz. Süleyman'ın mührü gibi muteberse de âşığın gönlünü incitmesinin alemi yoktur, incitmemelidir:

Deheni mühr-i **Süleymân** ise de 'âlemi yok
Ehremen-meşreb olup yâr dil-âzâr olıcak (G. 26/3)

2.1.3.4. Hz. İsa

Hz. İsa edebiyatımızda birçok yönleriyle ele alınır. Meryem'in İsa'ya gebe kalışı, doğumu esnasında ve bebekken gerçekleşen olağanüstü haller, peygamberlik mucizeleri, özellikle elle dokunması (mesh) ve nefesi ile körleri iyileştirip hastaları iyi etmesi, ölüleri diriltmesi, dünyaya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü kendisi dikmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınması ve hiç evlenmemesi, vs. birçok yönlerden eski şiirimizde çeşitli hayal ve sembollere konu olmuştur.¹⁵ Klasik şiirde daha çok nefes, dem gibi kelimelerle birlikte anılır. Hz. İsa'nın ölümlere hayat vermesi ile sevgilinin can bahşeden özelliği arasında ilgi kurulur.

Âşık, sevgiliye müptela olup ayrılığın gamından dolayı acı çekmektedir. Oysa sevgilinin kırmızı dudağı ölüyü diriltten Hz. İsa'nın nefesi gibi hayat bağışlayıcıdır. Dolayısıyla âşık, ayrılık gamıyla ölümlerle yüz yüze kalarak sevgilinin hayat bağışlayan nefesinden mahrum kalışına sitem ediyor:

Lâyık olsun mı gam-ı hicrân ile ölmek bana
La'lün ey 'İsa-nefes dil-ber hayât efzâ iken (G. 102/2)

2.1.4. Kaza ve Kader

Meylî, kaza ve kaderin felsefi, dinî ve kavramsal karşılığında çok, kaza ve kaderi günlük dilde hayatı yorumlamak için anmıştır. Kaza ve kader bağlamında "tâli", baş yazısı, baht-ı nâ-hem-vâr" ifadelerini kullanmıştır.

Talih çılgın âşığın gönlünü inletir, âşığın vücudunu gam yolunda toprağa beler. Âşığı bir kez olsun kavuşma ile güldürmeyip ayrılığın üzüntüsüyle âşığın gözlerini yaş

¹⁵ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yay., İstanbul 2004, s. 235.

içinde bırakan talih, âşığı sevgiliden uzaklaştırarak rakibi sevgiliye yakınlaştırır. Talih âşığı hüznendirir, rakipleri ise güldürür. Talih, dünyanın bağına bahçesini Meylî'ye zindan etmiştir.¹⁶

Âşık sürekli ağladığı için gözünü “Gülmek hiç nasip olmadı, sürekli gam çekmek, başının yazısıymış.” diyerek teselli ediyor:

Gülmek olmadı nasîbüm diyü hergiz çekme gam
Başuna yazu imiş ey çeşm-i giryân ağlamak (G. 16/3)

Şair bahtın elinden o kadar çok yanmıştır ki, ateş saçan ahının dumanı saf ateş hâlini almıştır:

Nâr-ı mahz oldı duhâni âh-ı âteş-bârumun
Âh kim yandum elinden baht-ı nâ-hem-vârumun (G. 28/1)

2.1.5. Ahiret ile İlgili Mefhumlar

2.1.5.1. Ahiret

Ahiret, yokluk alemi olan sonsuz dünyanın aksine mülk-i bekâ, yani sonsuz alemdir. Ebedi yurt olan ahirette üstün bir insan olmak için bu geçici dünyada fakirliği övünç kaynağı olarak görmek gerekmektedir:

Dâr-ı fenâda fakr ile fahr itmeyen kişi
Ey Meylî bil ki mülk-i bekâ ser-veri değil (G. 56/5)

2.1.5.2. Kıyamet ve Haşr

İslam'a göre gerçekleşmesi hak olan kıyamet günüyle dünya hayatı sona erecek ve ahiret hayatı başlayacaktır.

Dürüst ve iyi bir insanın işine yarayacak olan şey, kıyamet gününde kendisine lazım olan şeydir. Bu yüzden insan ahirette işine yarayacak ameller için çalışmalıdır. Bu, oldukça gerekli bir şeydir:

Kâr-ı sâlih ki olur rûz-ı kıyâmet lâzım
Ana sa'y idelüm oldur bize gâyet lâzım (G. 75/1)

¹⁶ Şenödeyici, Akdağ, a.g.e., s. 70.

Vaiz, mecliste mahşer gününden epey bahsetmiştir. Bunu dinleyen âşık, mahşer gününü sevgiliden ayrılma gecesine benzetmiştir:

Yine mahşer günün meclisde vâ'iz hayli zikr itdi
İşidüp anı rûz-1 firkat ü hicrâna benzetdüm (G. 82/4)

Âşık, öldükten sonra dirilme yani haşr gününde uykusuz olmak istemediğinden sevgiliyle kavuşmayı bir gece olsun uykuda görmeyi dilemektedir:

İstemezdüm rûz-1 **haşr** olunca bîdâr olmak
Bir gece ki vuslat-1 dil-dârı görsem hâbda (G. 132/3)

Âşığın tasavvurunda kıyamet, sevgilinin boyuna çokça benzemektedir:

Kıyâmet kaddi yarün Sidre vü Tûbâ mıdır yohsa
Lebi kevser yanagı Cennetü'l Me'vâ mıdır yohsa (G. 134/1)

Sevgili, âşığa cefa çektirmemelidir. Her şeyin bir hesabı olduğu gibi âşığa yapılan eziyetin de hesabı vardır. Bu yüzden âşık, sevgiliye eziyetinin kıyamet gününde anılacağı için eğer bir gün çıkıp gelirse cefa etmemesini söylüyor:

Eger kalkup gelürsen bir gün ola gel cefâ itme
Anılmaz mı sanursın itdiğün rûz-1 **kıyâmetde** (G. 149/4)

2.1.5.3. Ahir Zaman

İnanışa göre kıyamet kopmadan önce birtakım hadiseler meydana gelecektir. Bunlardan biri de fitnelerin çoğalmasıdır.

Ahir zaman, sevgilinin yüzünde ayva tüyelerinin görüldüğü zamandır. Şair için bu durum korkulacak bir fitnedir. O, ahir zaman fitnesinden korkar:

Hatt-1 kâfir ruhlarun rûyına çün basdı kadem
Dûstum ben fitne-i **âhir zamân**dan korkarın (G. 100/3)

2.1.5.4. Cennet

Cennet sevgilinin mahallesi, sevgilinin eşiği ve sevgiliye kavuşmanın kendisidir. Meylî, gezerken can bağışlayıcı bir makama uğramıştır. Bu makamı ilk gördüğünde cennet bahçesi sanıp sonradan buranın sevgilinin mahallesi olduğunu anlıyor :

Bag-ı **cennet** sanduk anı kûy-ı yâr imiş meger
Seyrümüzde bir makâm-ı cân-fezâya ugraduk (G. 15/3)

Eğer gönül yar eşiğinde yatıp kalmak istiyorsa, gönlün edineceği yer cennetin yüce yeridir:

Yâr işiğinde yatup kalmak ise tedbîrün
Ey gönül **cennet**-i ‘alâ idinürsin yirün (G. 40/1)

2.1.5.5. Bezm-i Elest

Allah, ruhlar alemini yarattığı zaman bütün ruhlara hitaben “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” buyurunca ruhlar “Evet, sen bizim rabbimizsin” dedikleri ve kıyamet günü “Bizim bundan haberimiz yoktu.” dememeleri için tanık tuttuğu yaratılış günüdür.¹⁷ Araf sûresinin 171. ve 172. ayetlerinde Tanrı, insanların ruhlarını yarattıktan sonra onları bir yerde toplamış ve “*elestü birabbiküm*” diye sormuştur. Onlar da “*kâlû belâ*” diye karşılık vermişlerdir. Bu toplantıya bezmi elest, bu yanıtta da elest yemini “*ahd-i elest*” denmiştir.

Bu meclis, “bezm-i ezel” olarak da bilinir. Tasavvuf ve İslam edebiyatlarında en eski zaman, en eski meclis olarak değişik biçimlerde çokça kullanılmıştır.¹⁸ Meylî de aşk şarabını bu dünyaya gelmeden önce, önceki dünyada yani bezm-i eleste içmiş olduğunu söyler. Ezel meclisinin sakisi Meylî’ye bir kadeh dolusu saf aşk şarabı sunmuştur:

Sâkî-i **bezm-i ezel** sundı bana rûz-ı elest
Bir piyâle tolı ‘aşkun meyini sem sâfî (G. 174/4)

¹⁷ Beyhan Kesik, *Mahmûd Rıfkî Hayatı- Edebî Kişiliği ve Divançesi*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2009, s. 82-83.

¹⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 72, bezm-i elest mad.

2.1.6. Diğer İtikadi Mefhumlar

2.1.6.1. Ölüm ve Ölü

Her canlının başına gelecek olan kaçınılmaz **sondur**. Meylî için ölüm, sevgilinin yüzü ve boyundan, ayrılığın gamından, sevgiliye duyulan hasretten, sevgilinin belasından ve sevgilinin umursamazlığından kaynaklanır. Meylî için ölüm, korkulacak bir şey değildir. Onun için asıl korkulacak olan, sevgilinin başkasına yar olmasıdır:

Sanma ölmekte beni teslîm-i cândan korkarın
Yâr olur ağyâra ol rûh-ı revândan korkarın (G. 100/1)

Meylî, ahlaksız bir kadına benzeyen dünyaya aldanmaktansa mert bir şekilde erkenden ölmeyi tercih eder:

Ölürsem kahbe-zen dünyâya bakmam
Nihâyet cân verem merdâne erken (G. 106/3)

Sevgilinin belası karşısında ölüm, âşığı korkudan koruyan bir yardımcıdır:

Hatun gelmek değilmişse belânı iltizâm itsek
Amân verse **ecel** ol havfdan gönlüm emîn olsa (G. 130/2)

Âşık için eğer öncesinde sevgiliyle birlikte koyun koyuna girmek varsa sonrasında mezara girmek gam yenilecek bir şey değildir:

Senünle pister-i ‘âlemde olsam sîne-ber-sîne
Girürsem gam yimezdüm sonradan ey sîm-ber sine (G. 153/1)

İnsan, gücüne kuvvetine dayanıp güvenmemelidir. Çünkü ecel bir vuruşta insanı yıkar, yakar:

Bu kuvvete tayanma **ecel** keştî-geri [ki]
Âhir seni ey Meylî yakar bir sadme ile (G. 157/5)

2.1.6.2. Ruh

İnsanın hayati unsuru olan ruh hakkında bilinenler çok azdır.¹⁹ Beden ve ruhla bir bütün olan insan, nefsi duygularıyla bedeni, mânevî hissiyatı ile de rûhu tatmin eder. Bedenin nefsi, ruhun ise maneviyatı temsil etmesi, aynı zamanda bedenın fâni, rûhun ebedî olmasından dolayı rûh, bedenden üstün tutulmuştur.

Meylî Divânı'nda ruh; cân ve ruh kelimeleriyle anılmıştır. Meylî'ye göre ruh, insanın bedenine şeref verir. Varlığı dolayısıyla insanın şerefi aslen bedende değil, ruhtadır. İnsan bedenini şereflendiren ruhtur:

Sensüz ey **rûh**-ı revân dirliğı yok 'uşşâkun
Cân değil mi viren ey meh ten-i insâna (G. 12/3)

Meylî'ye göre insan ruhu kendine özgüdür. Bir insanın ruhu başka birinin bedenine geçiş yapmaz, hulûl eylemez. İslam felsefesinde hulûl, Tanrı'nın kula girmesi suretiyle kulun Tanrı'laşması şeklinde izah edilir.²⁰ Âşığın ruhu, sevgilinin dudaklarıdır. Bu yüzden sevgili, ruhların kendine ait olandan başka bir bedene geçiş yapmayacağı bilgisine uygun bir şekilde dudağını başkalarından uzak tutmalıdır:

Sunma cânâ lebün dehenden dehene
Ki hulûl eylemez **rûh** bedenden bedene (G. 155/1)

2.1.6.3. Şeytan

Kibri ve kıskançlığı sebebiyle Hz.Âdem (a.s.)'e secde etmeyerek Allah'a asi gelmiştir. Kendisinin ateşten, Âdem'in ise topraktan yaratıldığını söyleyerek ateşin topraktan daha üstün olduğunu savunmuştur. Allah'a olan itaatsizliği sebebiyle lanetlenmiş ve cennetten kovulmuştur.

Meylî Divân'ında kaotik sıfatlar genellikle rakibe yüklenmektedir. Şeytan beyitlerde bizzat anılmamakla birlikte bir beyitte, şeytana ait olan kara yüzlü, mutsuz, hasetçi gibi sıfatlar yer alır. Şair bu ifadelerle rakibini şeytan gibi resmetmiştir. İnsana şeytandan fayda gelmez. Şeytan, insanı ziyana uğratar. Bunun gibi rakipten de sevgiliye

¹⁹ Her nefis ölümü tadacaktır (Ali İmran, 3/185).

²⁰ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 211 hulûl mad.

fayda gelmez, en sonunda onu ziyana uğratar. Bu yüzden sevgili, şeytan gibi kara yüzlü, mutsuz bir hasetçi olan rakibe kulak asmamalıdır:

Ol kara yüzli hasûd-ı lâ –yesûdı dinleme
Sana andan fâ'ide yokdur ziyândan korkarın (G. 100/5)

2.1.7. Din ile İlgili Mefhumlar

2.1.7.1. İman, Küfr, Kâfir

İman, aşk dinine bağlılıktır. Aşk dininin ulusu, yüce kimsesi, aşğın kendisidir. Âşğın sevgilisine göz diken rakip kâfirdir. Âşğa zulmettiği için sevgili de kâfirdir. Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri de kâfirdir. Sevgili öyle bir kâfire benzer ki, aşk dinine zıt olarak âşğı incitmekle kalmaz zulüm yoluna giderek kâfirlerin yurdunu da yağma etmeye yönelir:

Yakup yıkdı müselmân illerin gitdi donanmaya
Gör ol **kâfir** Fireng-istân'a da 'azm itdi yagmaya (G. 140/1)

Rakip, gerçek âşğın yakınlığından daha çok sevgiliye yaklaşmak suretiyle dinsizlik eden bir kâfirdir:

Ey Mesihâ-leb yine düşmen bizi geçmiş sana
Deyr-i 'âlemde o **kâfir** eylemiş bî-dînlik (G. 27/3)

Aşk ehli şarap içer. Şarap içmek günahdır, ancak insanı kâfir yapmaz:

Bâde-nûş oldıysa **kâfir** olmadı ya ehl-i 'aşk
Zâhidâ maksûdını bilsem nedür tahkîrden (G. 107/4)

2.1.7.2. Put

Klasik şiirde sevgilinin güzelliğine vurgu yapmak için kullanılan bir benzetme unsurudur. Put divanda sanem ve sanem kelimesinin çoğulu olan esnâm ile büt-i tersâ kelimeleriyle anılmıştır. Sanem ve büt-i tersâ divanda genellikle aynı beyit içinde geçer. Sevgili büt-i tersâdır. Büt kelimesi de sanem kelimesi gibi put anlamına gelmekte, tersâ

kelimesi ise Hristiyan manasına gelmektedir²¹. Sanem genel manada put, puta tapanların putu demektir. Puta tapanların putu sadece Hristiyan putu olan sevgiliye kıyas unsuru olarak kullanılır. Âşık, zulümle cefa ettiği için Hristiyan putuna benzeyen sevgiliyi tercih etmeyip sıradan puta benzeyen yumuşak huylu güzelleri över. Nitekim sevgiliye hiçbir şey söylenmemektedir:

Sanemler var iken şîrîn edâ deyr-i cihân içre
Yerinde turı tursun ol **büt-i tersâya** söz dinmez (G. 6/3)

Kilisedeki ruhbanlar, sevgili gibi tapılacak güzellikte olan Hristiyan putu dururken ondan başka putlara tapan kâfirlere yüz vermemelidirler:

Ol **büt-i tersâ** tururken deyrde ruhbânlar
Gayrı esnâma tapan küffâra sûret vermesün (G. 93/3)

Sevgili, dudağı tatlı olan canlı bir puttur. Diğer putlar ise cansızdır. Diğer putlar cansız oldukları için puta benzeyen sevgiliyle bahse girişemezler:

Sen lebi şîrîn sanemle bahs ider mi deyrde
Cânı var ise **büt-i tersâya** söylen söylesün (G. 110/4)

2.1.7.3. Günah, Haram ve İsyân

Meylî Divânî'nda isyan; bahr-i isyan, masiyyet olarak geçer.

Masiyyet, meşru emir ve isteklere uymama anlamında bir terimdir.²² Meylî, yapmış olduğu gayrimeşru fiillerden pişmanlık duyarak Allah'tan, son nefeste tövbe etmeyi nasip etmesini dilemektedir:

Dem-i âhirde bana tevbe nasîb it yâ Rab
Andurup ma'siyetüm çeşmümi giryân eyle (G. 163/5)

Her ne kadar isyan denizine batılmış olursa da gam çekip ümit kesilmemelidir. Allah rahmandır, merhametlidir. Allah merhametli olduğu için gam çekmeyip sevap

²¹ İskender Pala, **age.** s. 451. tersâ mad.

²² Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, C. 28., s. 77, mâsiyyet mad.

yerine geçecek fiillerde bulunulmalıdır. İnsan, bir sevap ile merhametli olan Allah'ın rahmetine boğulabilir:

Bahr-i 'isyâna garîkam diyü Meylî çekme gam
Bir sevâb ile olursın rahmet-i Rahmân'a gark (G. 14/5)

İçki içmek, haramdır. Haram işlemek, insanı küfre sokup kâfir yapmaz²³. Zahitler âşıkları şarap içmekle itham ederek sanki onları küfre sapmış olmakla suçlamaktadırlar. Onların yaklaşımından şair maksatlarının ne olduğunu anlamamaktadır:

Bâde-nûş oldıysa **kâfir** olmadı ya ehl-i 'aşk
Zâhidâ maksûdını bilsem nedür tahkîrden (G. 107/4)

Haram, isyan ve günah ifadeleri, beyitlerde dini anlamının dışında sevgili ile olan ilişki üzerinden sözkonusu olmuştur. Şair, sevgilinin olmadığı çimenliği ve sevgili olmaksızın çimenlikte sefa sürmeyi kendine haram olarak addeder. Rakip ve ağyar, yabancılar sevgiliye haramdır. Âşığın ah etmesi, sevgilinin gözünde günah gibidir. Oysa âşığın tek günahı, sevgiliye dikkatle bakmış olmaktır. Eğer sevmek günahsa, Meylî günahkar ve asidir:

Neden gül-şende ey gül hârlar etrâfunı almak
Revâ mıdur harîm-i hâsuna duhûl-i nâ-mahrem (G. 69/4)

Öninde nâ-gehân ol bî-vefânun bir gün âh itdim
Yüzüme bakmaz oldu gûyiyâ ben bir günâh itdüm (G. 83/1)

Esîr itdün beni zindân-ı 'aşkunda be hey kâfir
Budur ancak günâhum sana dikkatle nigâh itdüm (G. 83/2)

Seni sevmek günâh ise eger 'âlemde vallâhi
Katı çokdur o takdîr üzre 'isyânım Aga-zâde (G. 159/3)

²³ Mustafa Bakır, a.g.e., C. 21, s. 459, içki mad.

2.1.7.4. Sevap ve Hayr

Kâbe'yi inşa etmenin büyük sevap olması gibi seven insanın viran olan gönlünü tamir etmek de Kabe yapmak kadar sevaptır. İlahi aşk gönülde tecelli ettiği için gönül de bir Kâbe sayılır. Allah'ın evi olduğu için gönül ile bir benzerlik kurulur.²⁴

Cihânda Ka'be yapmışça **sevâb** itmek murâd ise
Terahhum kıl ele al hâtır-ı virânım İbrâhîm (G. 91/2)

Hayırlı olan işi ertelememek gerekir. Eğer hayırlı bir işi yapma fırsatı ele geçmişse, onu hemen yapmak gerekir:

Hayr olan işi eyleme te'hir
Bir gün ola anı hemân idelüm (G. 76/6)

2.1.7.5. Tövbe

Allah'a edilen isyanların affedilmesi için son nefeste tövbe etmenin nasip olmasını Allah'tan dileyen şair, tövbeyi gözyaşı akıtarak samimi bir şekilde etmesi için Allah'tan hatalarını kendisine hatırlatmasını istiyor:

Dem-i âhirde bana **tevbe** nasîb it yâ Rab
Andurup ma'siyetüm çeşmümi giryân eyle (G. 163/5)

Eğlence meclisi arkadaşları sarhoşluk zevkiyle meyhanenin köşesine düşüp kalmışken Meylî tövbekar olmaya içerliyor:

Gûşe-i meyhâneye küb düşdi yârân-ı safâ
Meyliyâ çak böyle şimdi **tevbe**-kâr olmak neden (G. 120/5)

2.1.8. İbadet ile İlgili Mefhumlar

2.1.8.1. Namaz, Mescid, Kible

Mescitte aşk şarabıyla mest olanlara hürmet yoktur. Sufi gelip âşığı meyhaneden sürekli uzaklaştırmak ister; meyhanenin yerine âşığı mescide çağırır. Oysa âşık, aşk

²⁴ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 245. Kâbe mad.

ibadetiyle mest olmuştur. Âşıklar, yüzü kible olan sevgilinin etrafında dönüp durmakta, tavaf etmektedirler.

Beklerse n'ola 'âşık meyhânedede sadrını
Mescidde be hey sûfî mest olana hürmet yok (G. 18/2)

Ey sûfî men' idüp beni mey-hânededen müdâm
Gel da'vet itme **mescide** zevküm yiri değil (G. 156/4)

Ey yüzi kible elem çekme tolaşdıklarına
Ka'be-i kûyını 'uşşâka ziyâret lâzım (G. 75/5)

İslam'ın temel şartlarından biri de namazdır. Sufi, âşıkları kınamaktan tövbe etmek suretiyle namaz kılmalı, aşka ve âşıklara saygı göstermelidir:

Ta'n-ı 'âşıkdan gel istiğfar kıl
Vaktidür sûfî **namâzun** var kıl (G. 63/1)

2.1.8.2. Hac

İslamın temel esaslarından olan hac, belli şartları taşıyan Müslümanlar için farz kılınan bir ibadettir.²⁵ *Kâbe*, Mekke-i Mükerrreme'de bulunan mukaddes yapıdır. Müslümanlar, hac ibadeti sırasında Kabe'yi tavaf etmekle yükümlüdürler.

Meylî'nin şiirlerinde Kâbe, sevgilinin eşiğidir. Dolayısıyla sevgilinin eşiğine gitmek, hacca gitmek ve sevgilinin yanında dönüp durmak, tavaf etmektir:

Yâr işiğine varup hâlümü i'lâm itsün
Düstlar şol kişi kim **Ka'be**'ye varmag ister (G. 1/2)

Ey yüzi kible elem çekme tolandıklarına
Ka'be-i kûyını 'uşşâka ziyâret lâzım (G. 75/5)

²⁵ Gitmeye gücü yetenlerin Kâ'beyi ziyaret etmesi (haccetmesi), Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır (Ali İmran, 3/97).

Hacca gidip gelenlerin anlattıklarına göre Kâbe’de nur görünmektedir. Şair de sevgilinin mahallesini Kâbe’ye ve onun ay gibi parlayan yüzünün nurunu, Kâbe’de görüldüğü rivayet edilen nura benzetir:

Kûyına varur isen sana o meh-rû görünür

Ka’be’ye varmag ile nûr görürmiş hâcî (G. 175/3)

2.2. TASAVVUF

Mistisizmin İslam’daki karşılığı olan tasavvuf, mutlak aşka ulaşmayı hedefleyen bir inanç ve düşünce sistemidir. Tasavvufun temelinde, Allah aşkı, Allah’a manevî anlamda ulaşma, dünyanın eğlencelerinden ve dertlerinden kurtulma, nefsin terbiyesi, sadelik, kâmil insan olma isteği yatar. Ayrıca tasavvufta, yaratılan her şeyin tek olduğu düşüncesi de vardır. Her şeyin yaratıcısı olan Allah, bu dünyada gördüğümüz her şeye aksetmiştir. Varlık âlemi, Allah’ın anlaşılıp bilinmesi için vardır. Buna “*vahdet-i vücüt*” görüşü denmektedir. Bu sebepten tasavvufta, kesretten vahdete, yani çokluktan birliğe ulaşma amacı güdülür. Tasavvufa göre evren ve insan Allah’ın kendi güzelliğini seyrettiği bir ayna gibidir.²⁶

Meylî’nin şiirlerinin hemen hemen hepsi aşk temalıdır. Bazı şiirlerde ilahi aşk zikredilmekle birlikte daha çok beşeri aşk şiirleri yazılmıştır. Fakat Meylî’nin asıl amacı ilahi aşktır. Meylî’nin güzel sevmekten maksadı İlâhi cemale mazhar olmaktır:

Yüzün göster visâlün ummayan ‘âşıklara cânâ

Cemâle mazhar olmakdur garaz dîdâr sevmekten (G. 112/3)

Nitekim Meylî beşeri aşkı, aşk-ı mecâzi olarak anmıştır. Meylî’nin bu ifadesinde geçen mecaz kelimesi, “hakikat dışı; gerçek, hakikat karşıtı manasındadır”.²⁷ Meylî’nin kalbi yeteri kadar mecazî aşkla inlemiştir. O, ilahi aşk ile inleyen bir âşık olmak istemektedir:

Kalbümüz ‘aşk-ı mecâzîde yiter zâr oldu

Kendü ‘aşkunla beni ‘âşık-ı nâlân eyle (G. 163/3)

²⁶ Beyhan Kesik vd., “Din ve Tasavvufi Muhtevâ”, **Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu**, Kesit Yay., İstanbul 2015, s. 508.

²⁷ İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara 2011, s. 1030.

2.2.1. Âşık, Er

Tasavvufî manada âşık, nefsi terbiye ederek dünyanın fani lezzetlerinden vazgeçen, gönlü Allah aşkıyla dolup taşan ve yalnız O'na ulaşmayı arzulayan vuslat yolcusudur. Âşık, bu meşakkatli yolda her türlü sıkıntıya ve zorluğa katlanır. Dert, mutlak aşka ulaşmayı arzulayan âşık için bir lütuftur.

Âşığın yeri mescit değil meyhanedir. Çünkü mescitte aşk şarabıyla sarhoş olan âşıklara saygı gösterilmemektedir:

Beklerse n'ola 'âşık meyhânedede sadrını
Mescidde be hey sûfî mest olana hürmet yok (G. 18/2)

Dünya âşıklara, aşk ehline karşı acımasızdır. Âşıkların ahının rüzgârlarını göğe ağdıran dünya, onların gözlerinden yerlere yağmur yağdırmaktadır. Âşıkların ah ile inlerken verdikleri nefes rüzgâra, akıttıkları gözyaşları ise sulara karışmaktadır:

Ehl-i 'aşkun bâd-ı ahın agdurursın göklere
Gözlerinden yagdurursın yirlere bârân felek (G. 34/3)

Âşıklar diğer insanlardan farklıdır. Bu yüzden âşık olmayanlar, âşıkların hâlinde anlamazlar, onların çekmiş oldukları acılardan habersizdirler. Nitekim hasta olan insanla sağlığı yerinde olan insan bir değildir:

Düşmeyen 'aşka ne bilsün elemin 'uşşâkun
Bir midür derd-i dili haste ile saglarun (G. 49/3)

Hakiki ve gerçek erlik, âşıklık; yalancı bir kocakarı olan dünyaya aldanmamaktır:

Yalancı pîre-zen dünyâyâ Meylî
Eger aldanmaz isen gerçek ersin (G. 116/6)

Âşık, aşk konusunda ehil, hünerli olmalıdır. Âşığın ehil olmasıyla birlikte onun rind olması da beklenir:

Dil-ber odur ki nâzik ola nükte-dân ola
'Âşık odur ki ehl ola rind-i cihân ola (G. 167/1)

Zahit, âşığa yakarıp inlemeyi terk etmesini söyler. Âşığın ağlayıp inlemesi kendinden değildir. Çünkü âşığın aşk konusunda iradesi kendisine bağlı değildir:

Zâhid figân-ı nâleyi terk it deme bana
'Aşk ehlinin elinde midür hîç irâdeti (G. 177/4)

2.2.2. Dünya

Meylî'de dünya, âşığı sevdiğinden ayıran sitemkar bir yer, insanların yaşadığı hâliyle içinde az veya çok kanaatin olmadığı, içinde doğan herkesin ağladığı , sonlu olup bekası olmayan, konukları insanlar olan bir misafirhane, cümle alemin oynaşı olan kötü ahlaklı bir kadın ve gelenin acı çekmekten **azad** olup kurtulamadığı bir zindandır:

Dem-i vuslat bu kadarmış elümüzden ne gelür
Senden ayurdı beni çarh-ı sitem-kâr dirîg (G. 10/4)

Seyre kâni' olmaz oldı vuslat ister isen 'aşk
Meylî 'alemde kanâ'at kalmamışdur âz çok (G. 13/5)

Meyliyâ itme ta'accüp giryene 'âlemde sen
Mehd-i dünyâya gelen 'adettür oğlan aglamak (G. 16/5)

Zihî cây-ı safâ-bahş idi dehr ammâ bekâsı yok
'Ömr bir nâzenîn dil-dâr idi hayfâ vefâsı yok (G. 21/1)

Ey dil cihânda eyleme niyyet ikâmete
Mihmân-hânedür bu fenâ dârisı konuk (G. 25/3)

Cihâmı bir misâfir-hâneye teşbîh kıldum ben
İçinde âdem oğlanlarını mihmâna benzetdüm (G. 82/3)

Dünya yokluk diyarı, ahiret ise sonsuzluk diyarıdır. Ahirette değerli olabilmek için bu dünyada fakirlik ile övünmek gerekmektedir:

Dâr-ı fenâda fakr ile fahr itmeyen kişi
Ey Meylî bil ki mülk-i bekâ ser-veri değil (G. 56/5)

Bu dünya eğlenme yeri değildir, fanidir. Buradaki eğlence meclislerindeki eğlence, diğer yanıyla pişmanlık ve ıstıraptır:

Meylî bir ‘âlem olur mı bu fenâ dünyâda
Ki anun olmaya ucı mübeddel eleme (G. 152/5)

2.2.3. Tarîk

Tarik yol, tarikat yollar demektir. Yol, sevgiliye ulaşmak için aşılması gereken mesafedir. Tarikatın anlamı, “Allah’a ulaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve davranıştır.”²⁸ Meylî’nin tariki, yolu ise aşk yoludur. Şair aşk yolunda toprak olmuştur.

Reh-i ‘aşkunda hâh olalı bir kez dimedün cânâ
Yolumda Meylî-i şeydâ gibi bir pây-mâlüm yok (G. 19/5)

Şarabın küpten sürâhiye aktarılması gibi âşığa olgunlaştırıcı birinden, bir mürşitten feyz gelir:

Mürîd-i ‘aşka **mürşid**den irer feyz
Sürâhiye koyılır bâde humdan (G. 106/5)

Bir önceki beyitte anlatılan, âşığa feyzin geleceği mürşit, sevgilidir. Meylî bir mürşide, bir şeyhe bağlanacaksa eğer, sevgilinin mahallesine gidip onun kapısında hizmet etmeyi tercih ediyor:

Gel yürî kûy-ı yâra var eyle kapısı hidmetin
Kasdun egerçi Meyliyâ bir şehe intisâb ise (G. 137/5)

²⁸ İslam Ansiklopedisi, **a.g.e.**, C. 40, s. 95, tarikat maddesi.

Tarikat kutsal bir yol olduğu için edebi, erkânı olması gerekir. Oysa aşk tarikatında ilerlemek, aşk yoluna girmek için edebi terk etmek gerekir. Bu çıkmaza göre âşık, aşk tarikatının mürşidine gidilen yolun edebini hayretle sormaktadır:

Terk-i edeb idüp gidemez dil reh-i ‘aşka
Ey mürşid-i kâmil bu **tarîkat**da edeb ne (G. 139/4)

Aşk yolunda ilerlemekte olup sona ulaşmak isteyen gönül, yolun sonunu gözler. Oysa aşk yolunun sonu yoktur. Aşk yolu öyle sonsuz bir yoldur ki; onun sonu en başıdır:

Ey dil **tarîk**-i ‘aşkun olur dime gâyeti
Evvel merâtibidür anun en nihâyeti (G. 178/1)

2.2.4. Derviş

Meylî’ye göre derviş, yokluk kıtasının padişahıdır. Dervîşi görünce keçeden bir aba giymiş olan bir dilenci zannetmek doğru olmaz. Dervîşin tebdil-i kıyafet yapmış olan bir padişah olması muhtemeldir:

Görüp hiç dime **dervîş**-i nemed-pûş-ı gedâdur bu
Begüm hâlince iklim-i fenâya pâdişâdur o (G. 124/1)

Bu dünyada ne Cemşid, ne de Dârâ dünyada zevk ve sefa sürmüştür. Cemşid, şarabı bulan bir hükümdar²⁹, Dârâ ise ihtişam ve ululuğun sembolü olarak ele alınan bir hükümdardır³⁰. Cemşid’in yaşadığı bütün zevklere ve Dârâ’nın sahip olduğu bütün ihtişam ve ululuğa rağmen bu dünyada zevk yaşayanlar ve ihtişam ile ululuğa sahip olanlar dervişlerdir:

Ka’inâtun ‘âlemi **dervîş**lerdür eyleyen
Şâhlar da itmedi Cemşid ile Dârâ da zevk (G. 23/2)

Dervişlerin bir özelliği de birbirlerini tanınması, birbirlerine incinmemeleridir. Derviş, dervişlere incinmez:

²⁹ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 86, Cem maddesi

³⁰ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 106, Dâra maddesi

Kıramaz ‘aşk .....eylerse şâne zülf-i dilberle
Melûl olma dilâ **dervîş** dervîşâna incinmez (G. 5/5)

2.2.5. Akıl

Akıl, sevgilinin dudağının güzelliğiyle ve bu güzelliğe duyulan hayranlıkla yiter, elden gider. Sufî, âşıkları kınayarak aşkı inkar eder. Meylî’ye göre akılı yitirmek canı yitirmekten daha kötü bir şeydir. Eğer sufî, sevgilinin dudağına hayran olsa, canı kaybetmek bir yana aklını yitirir.

Dil tıflı levend oldu nasîhat eser itmez
Ey sūfî sen uyma ana oğlan değılsin
İnkârı ko ‘**aklun** gider idi ele girse
Ya’ni ki leb-i dil-bere hayrân değılsin (G. 96/3-4)

Meylî, sevgiliye “Kararım kalmadı, aşkının derdiyle avare oldum.” dediğinde sevgili, “Ey çaresiz! Senin kalbin gam ile paslanmış gibi. Git de aklını kalaylat” demiştir. Âşığın akılı aşkın gamıyla paslanmış, kararsız bir hale gelmiştir:

Didüm ey meh-rû karârum kalmadı
Derd-i ‘aşkunla olup âvâre ben
Didi kalbün jeng-i gam tutmuş gibi
Var kalaylat ‘**aklun** bî-çâre sen (G. 118/2-3)

Bu dünyada akıllı kimseler fakirlik ve zillet içerisindeyler. Ne kadar hürmet gösteriliyorsa hep akılsızlaradır:

Dânâyâ çekdürür bu kadar fakr u zilleti
Nâ-dânadur ne denlü olursa ri’âyeti (G. 178/5)

2.2.6. Esrar, Sır

Aşk sırdır, akıl bağıyla meşgul olan zâhîde söylenmez. Zahit akılsız olduğu için âşığın sahip olduğu aşk sırrını zâhîde söylememesi gerekir :

Açarsın zâhid-i sâlûsa ‘âşık dildeki derdün
Niçün **sırr**-ı nihân-ı ‘aşkı ol nâ-dâna söylersin (G. 92/2)

Âşık ayrılığın gamıyla zahmet köşesinde iyi bir arkadaş olarak durmaktadır.
Fakat burada âşığın sırrına sahip olan birisi gelmemektedir.

Gam-ı hicrân ile künc-i ‘anâda müsâhibsin
Sana hiç andan artuk hem-dem ü hem-râz gelmez mi (G. 171/3)

Bazısına sırrını açmayıp her akşam olduğunda sevgiliye yanıp yakılarak inleyen güneş, âşığa ok çeker:

Kimiye râzını açmaz bana işletdi ohın
Sana yanar yakılır her şeb olup nâlân [şem’] (G. 7/3)

Çalgıcılar saz, ney ve defe kötü bakışlarla bakarlar, onların kulağını çekip sırlarını söylesinler diye hepsini döverler. Fakat saz, ney ve def; sırlarını çalgıcılara söylemeyip başkalarına söylerler:

Gûş-mâl idüp döğer mutribler kec-nazar
Râzını söyler yine yabana çeng ü nây u def (G. 11/3)

2.2.7. Kanaat, Tevekkül

Bu dünyada az veya çok kanaat kalmamıştır. İnsanlar, kötü bir elbisesi bile olmayan fakir insanların durumunu görmeyip, gösterişli bir elbiseyle kanaat etmezler. Oysa dünya fani, ahiret ise sonsuzdur. Ahirette değerli olmak için kanaat ederek fakirlikle övünmek gerekir:

Seyre kâni’ olmaz oldı vuslat ister isen aşk
Meylî ‘âlemde **kanâ’at** kalmamışdur âz çok (G. 13/5)

Kanâ’at eylemezsin değme bir fâhir libâs ile
Gedâlar var fenâ dünyâda bir köhne ‘abâsı yok (G. 21/4)

Dâr-ı fenâda fakr ile fahr itmeyen kişi
Ey Meylî bil ki mülk-i bekâ ser-veri değil (G. 56/5)

Eğer birisi zulmetmeye yönelirse tevekkül edip o insanı Allah'a havale etmelidir. Zulmeden birisini cezalandırma yoluna gitmeyip o insanın cezasını Allah'a bırakmalıdır:

Kim ki zulm eylerse sana ol ulı der-gâha sal
Sen mücâzât eylemek kasdını ko Allâh'a sal (G. 55/1)

2.2.8. Ârif

Ârif hoş, tatlı bir edaya sahip olan insandır. Ârifin sahip olduğu irfan, güzel davranmayı gerektirir. Ârif, masivayı terk edip kendisini yalnızca Allah'a adanmış, belli mertebelerden geçerek tasavvufî olgunluğa ulaşmış, mana ehli kişiler için kullanılmıştır.

Şair kendine, kendi gönlüne eğer irfan sahibi ise güzel bir tutum sergilemesi gerektiğini söylüyor:

Tut sözüm evsâf-ı la'l-i dil rübâyâ mâ'il ol
'Ârif isen ey gönül rengîn edâya kâ'il ol (G. 60/1)

2.2.9. Zâhid

Zâhid, musikiden zevk alamayan zevksiz biri gibi âşığın ahından ve inlemesinden haz etmez. Zahid aşkın zevkine erişememiştir. Bunlara rağmen zahit incitilmemelidir. Nitekim Meylî'ye göre zahid, hiç kimseye bir şey yapmayan, kendi hâlinde duran bir hayvancıktır:

Âh u zârımdan benüm hazz itmse **zâhid** ne var
Sûz u sâzun lezzetini almamış nâ-sâz çok (G. 13/4)

Zâhidi incitmenüz n'eyler size
Kendü hâlinde turan hayvâncuk (G. 20/4)

Akılsız ve cahil olan zahidin âşıkları kınaması normal bir şeydir. Çünkü zahid Meylî'ye göre sevgilinin güzelliğinden zevk alma konusunda anlayıştan yoksun olan bir eşek gibidir:

Zâhid-i nâ-dân nice ta'n itmesün 'aşk ehline
Nicedür ol har ne bilsün dil-ber-i ra'nâda zevk (G. 23/4)

Zahitler, âşıkları hakir görmekten geri durmazlar. âşıkların içki içmelerine kötü gözle bakarlar:

Bâde-nûş oldıysa kâfir olmadı ya ehl-i 'aşk
Zâhiddâ maksûdını bilsem nedür tahkîrden (G. 107/4)

Meylî mescidin köşesini akıllılık taslayan zahide bırakıp kendisi ve diğer rindler için meyhane köşesini tercih eder:

Künc-i mescid **zâhid**-i sâlûsun olsun Meyliyâ
Kûşe-i mey-hâne dehrün rindine kallâşına (G. 151/5)

Zahit, akıllılık taslayan bir akılsızdır. Bu yüzden zahide aşkın gizli sırrı söylenmemelidir:

Açarsın **zâhid**-i sâlûsa 'âşık dildeki derdün
Niçün sırr-ı nihân-ı 'aşkı ol nâ-dâna söylersin (G. 92/2)

Zahit sahtekarlık yapıp riyadan, gösteriş ve iki yüzlülükten vazgeçmez:

Gösterür telbîs idüp cisminde şekl-i bûriyâ
Zâhid-i sâlusu gör kim bu riyâdan geçmedi (G. 185/2)

Meylî, ömrünü hata ve günah işleyerek geçirdiğini görerek heva ve hevesten vazgeçip kendisi de ibadet ederek iyi tarafıyla zahit olmayı kendine öğütlüyor:

Gafleti ko Meylî cürm ile geçürme 'ömrini
Kıl hevâ ile heves terkini 'âbid **zâhid** ol (G. 59/5)

2.2.10. Sufi

Meylî, sufiyi de zahit gibi eleştirel bir yaklaşımla ele alır. Sufi de zahit gibi âşıklar için istenmeyecek özelliklere sahiptir. Sufi, âşıkları sevgilinin dudağından men

eder, şarap içtikleri için âşıkları kınar. Sufi, saf ve temiz biri olmadığından yersiz hayallere dalarak âşığa gelip “Güzellerin belini sarıyorsun!” der. Sufinin üstü kalaylı, içi ise vaveyladır; içi dışına uymaz. Sufinin dışına bakınca iyi, hoş görünümüldür. Onun içine bakılınca içi eyvahlar edilecek haldedir:

Men’ idermiş **sûfi** la’l-i yârdan ‘aşk ehlini
Bulmamışdur Meyliyâ bâde-i hamrâda zevk (G. 23/5)

Bana ta’n eylemezdün bâde-nûş oldun diyü **sûfi**
Eger ol lebleri mül dil-bere yâr olduğum bilsen (G. 42/3)

Sûfi dir bana kocarsın belini hûblarun
Çok hayâlâta düşer olmasa âdem sâfi (G. 174/3)

Zâhirün **sûfi** bâtına uymaz
Üsti kalaylı içi vaveyli (G. 182/2)

Sufi bu dünyada gamsızlıktan, zevkten mahrum bırakılmıştır. Sufiye, “Bugün git, yarın gel” denmiştir. Meylî, “Yarın senin için başka bir zevk var” diyerek sufiyi teselli ediyor :

N’ola ferdâya salarlarsa seni dünyâda
Başka bir zevk var ey **sûfi** sana ferdâda (G. 148/1)

Sufi, âşıkları kınayıp durur. Meylî’ye göre kınamak ibadeti eksildir. Bu yüzden Meylî, sufiye “Âşığı kınamaktan tövbe et, namaz kıl.” der:

Ta’n-ı âşıkdan istiğfâr kıl
Vaktidür **sûfi** namâzun var kıl (G. 63/1)

2.2.11. Vahdet

Kesret, varlıkların var oluşlarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var kabul etmektir. Vahdet ise bütün varlıkların varlığını Tanrı varlığında görmektir³¹.

³¹ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 267, kesret mad.

Meylî, kesret içerisinde insanlarla birlikte durmayıp vahdet köşesinde tek başına oturmayı yeğler:

Turmayıp eşhâs ile kesretde ince ihtilât
Ka'ide budur ki **vahdet** köşesinde kâ'id ol (G. 59/3)

Meylî, bireylerin aşk gamının yoluna düşerek vahdet alemini durak edinmeleri gerektiğine inanır:

'Alem-i **vahdeti** ser-menzil iden ey Meylî
Hâsılı râh-ı gam-ı 'aşka düşen ferd gerek (G. 33/5)

Meylî, vahdet denizinde ejderhayı bağlamış ve okyanusun suyunu bir kerede içmiştir:

Ben ol deryâ-yı **vahdet**de neheng-i ejdehâ-kâmam
Muhît-i 'azamı nûş eyledüm bir kerre dem [çekdüm] (G. 74/4)

2.2.12. Melamet

Melamet, ayıplanma ve kınanma yoluyla nefsini terbiye etme yoluna giden melamîlerin tuttuğu yoldur. Melamî dervişin, kendisini halkın gözünde kötü tanıtmaması, herkesin beğenme ve saygısı yerine hor görmesini isteyişi, gerçeğe ulaşmak için en etkili yollardan biri olmuştur.³² Meylî, kendisi için, melamet padişahı olmayı yerinde görür:

Meylî, ahının dumanından bir bayrak çekip melamet defterine adını yazan bir aşk sultanıdır:

Ben o sultân-ı 'aşkam dût-ı âhumdan 'alem çekdüm
Melâmet defterine kayd idüp nâmum rakam çekdüm (G. 74/1)

2.2.13. Mâsivâ

Tasavvufî bir terim olan mâsivâ, Allah'dan başka her şeyi ifade etmek için kullanılır. Mâsivâdan ilgiyi keserek yalnızca Allah'a yönelmek tasavvufun esaslarından biridir. Mâsivadân yüz çeviren kişi, Allah'ın esmasının sırlarına erişerek mana âleminin merdi olur. Eşyanın sırrını kavrayamayan insan basiretsizdir.

³² İskender Pala, **a.g.e.**, s. 302, Melâmîlik mad.

Masiva, Allah'tan gayrı sayılan şeyler anlamındadır³³. Meylî'nin gönlü; gönül alıcı şarap, sevgili ve eğlence arkadaşlarının haricinde masivadan geçmiştir:

Kalbümüz hayfâ ki hubb-ı **mâsi vâdan** geçmedi
Geçdi dil her nesneden ol dil-rübâdan geçmedi (G. 184/1)

Mâsi vâdan her ne kim var ise geçdi gönlümüz
Bâde vü mahbûb u yârân-ı safâdan geçmedi (G. 185/4)

Meylî'ye göre sevgilinin aşkı masivanın düşüncesini gönlüden uzaklaştırır. O, gönül şehrinin sultanı gibidir. Şehirde sultan olunca fitne çıkmaz. Bunun gibi gönül ülkesinde sevgili sultanı oldukça masiva fitnesinden korunur âşık:

Dilden çıkardı 'aşkun efkâr-ı **mâsi vâyı**
Fitne zuhûra gelmez şehrinde olsa sultân (G. 94/2)

---

³³ İskender Pala, a.g.e., s. 298, mâsivâ mad.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CEMİYET

3.1. ŞAHISLAR

Meylî'nin şiirlerinde anılan tarihî şahsiyetler; dinî-tasavvufî kimliğiyle ön plana çıkan Hallac-ı Mansur ile Hacı Bektaş-ı Veli ve hem hükümdar hem de şair kimliğiyle bilinen Hüseyin Baykara'dır.

3.1.1. Tarihî Şahsiyetler

3.1.1.1. Hallâc-ı Mansûr (Mansûr, Ene'l-Hak)

İlahi aşkın sarhoşluğuyla kendinden geçerek fenâfillah makamına ulaşan ve "Ene'l-Hak" sözüyle darağacında idam edilen mutasavvıftır. Bu hadise tarikatler üzerinde izler bırakmış ve Ahmed Yesevî, Yunus Emre, Nesîmî gibi birçok mutasavvıf şairi derinden etkilemiştir. Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l Evliyâ* adlı eserinde Hallâc-ı Mansûr'dan "*Allah'ın maktulü (Hakkın şehidi), tahkik ormanının aslanı, saflar yaran, cesur, siddik ve dalgalı deryaya batmış olan*" kişi diyerek söz eder.³⁴

Adı Ebû'l Mugîsü'l-Hüseyin b. Mansûru'l-Beyzavî olan Mansur (857-922) edebiyatta çokça anılan ünlü bir sufidir. Edebiyatta dar ağacı ve Ene'l-Hakk münasebetiyle sıkça anılan Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak bilinir.³⁵ Meylî de Mansûr'u bu yönüyle anmıştır. Ona göre gerçek âşık sevgilinin saçı için kendi iradesiyle darağacına gelerek canını ortaya koyup Mansûr gibi can vermelidir:

‘Âşık oldur resen-i zülfine yârün vire cân

İhtiyârı ile **Mansûr** gibi dâra gele

(G. 128/4)

3.1.1.2. Hacı Bektâş-ı Velî

12. yüzyıl mutasavvıflarından Bektaşilik tarikatının kurucusudur.³⁶ Meylî, şiirinde büyük bir mutasavvıf olması yönüyle Hacı Bektaş'ı himmetiyle anmıştır. Himmet; gayret etme, çalışma, çabalamadır. Tasavvufta gönlü toplayıp bir maksat için

³⁴ Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l Emiyâ*, (Hzl. Süleyman Uludağ), Semerkand Yay., İstanbul 2017, s. 704.

³⁵ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 185-186, Hallâc-ı Mansûr mad.

³⁶ Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık yay., İstanbul, 2006, s. 204.

yönlendirme anlamına gelir. Himmet, manevî yardım gibi düşünülür.³⁷ Meylî âşık kimseye eğer Hacı Bektâş'ın himmetini aldıysa sevgilinin Kabe'ye benzeyen mahallesine yüz sürmenin nasip olacağını belirtiyor:

Sürersin Ka'be-i kûyına yüz sengîn-dil-i yârün
Yitişmiş himmeti var ise sana **Hâcî Bektâş**'un (G. 41/5)

3.1.1.3. Hüseyin Baykara

Cesur bir savaşçı olan Hüseyin Baykara, Horasan ve civarında otuz yedi yıl parlak bir saltanat sürmüş, bu süre zarfında sanata ve sanatçılara büyük önem vermiştir. Şairler, ressam ve tarihçilerin de aralarında bulunduğu pek çok ilim adamını himaye etmiştir.³⁸ Baykara kelimesinin sözlükteki anlamlarından biri helak olma, mahvolmadır. Yüksek ihtimalle tevriyeli bir şekilde kullanılan bir beyitte Meylî, Baykara'yı savaşçı, cesur ve güçlü yönüyle anar:

O miskî tozlı kemânı kurup kara kaşun
İnende eylemesün bize **Baykara** kaşun (G. 53/1)

3.1.2. Tarihî ve Efsânevî Şahsiyetler

3.1.2.1. Cem (Câm-ı Cem)

Pişdadîyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yedi yüz yahut bin yıl yaşamıştır. İslam edebiyatlarında zevk ve eğlence sembolü olarak adı ve câmı (kadehi) efsaneleşmiştir.³⁹ Efsanevî İran kahramanlarından biri olan Cem, şarabın mucidi olarak kabul edilmiş ve klasik şiirde genellikle kadehiyle birlikte (câm-ı Cem) anılmıştır. Bu, bakıldığında cihanın dört tarafının görüldüğü, içerisinde hikmetli yazıların bulunduğu olağanüstü bir kadehtir. Meylî'nin şiirlerinde de Cem, meşhur kadehi münasebetiyle geçer. Nasıl ki her kadeh Cem'in kadehi gibi üstün değilse aşka muhatap olan her gönül de bir değildir; kimisi aşk şarabıyla doludur, kimisi boştur:

Her gönül memlû olur mı bâde-i 'aşk ile hîç
Her piyâle gördüğün 'âlemde **câm-ı Cem** değil (G. 64/3)

³⁷ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 209, **Hacı Bektâş-ı Velî mad.**

³⁸ İslam Ansiklopedisi, **a.g.e.**, C. 18, s. 530, Hüseyin Baykara mad.

³⁹ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 86-87, Cem mad.

3.1.2.2. Hüsrev

Hüsrev ü Şîrîn adlı mesnevilerdeki erkek kahramanlardan biridir. İran şahlarından birkaçı aynı adla anılırsa da içlerinden en meşhuru budur. Hüsrev, edebiyatımızda tarihî kişiliğinden çok efsanevî kişiliğiyle söz konusu edilir. Mevlî, çağdaşı olan şair Bâkî'yi zamanının Hüsrev'ine benzetmiştir:

Bâkî'ye din turmasun güftâra kudret var iken
Vaktidür ol **Hüsrev**-i devrâna söylen söylesün (G. 109/7)

3.1.2.3. Dârâ

İran'ın Keyâniyân sülalesinden dokuzuncu hükümdarı olan Keykûbâd'tır. Ayrıca "hükümdar" anlamı da olan Dârâ, Avrupa'da Pers kralı "Darius" olarak bilinir. Dârâ, ihtişam ve ululuk sembolü olarak anılır.⁴⁰ Mevlî Dârâ'yı dünya ve hayatının fani oluşunu anlatmak için ölümüyle ihtişamını geride bırakması açısından anmıştır. Hüsrev, Dârâ ve benzerleri, dünyada ihtişam sürdükten sonra ölmüşler, bu dünyada baki kalmamışlardır:

Nelerden bâkî kalmışdur fenâ dünyâyı söyletsen
Ya Hüsrev'dür ya **Dârâ** hep yatan mevtâyı söyletsen (G. 32/1)

3.1.3. Efsâneleşmiş Aşk Kahramanları

3.1.3.1. Leylâ ile Mecnûn

Leylâ ile Mecnûn, İslam edebiyatlarında mesnevî konusu olan bir aşk hikyesidir. Mesnevilerinin dışında şairler umumi olarak Leylî (karanlık, gece) ve Mecnûn (deli, aşk çılgını) kelimeleri üzerinde sanat yapmışlar ve sevgilinin saçını ve âşıklığı birer mazmun haline getirmişlerdir.⁴¹ Leylâ ile Mecnûn, Mevlî tarafından Leyla'nın saç ve Mecnûn'un aşk çılgınlığı vesilesiyle anılmıştır. Mevlî de sevdiğinin aşkıyla Mecnûn gibi olmak istemektedir:

Ben bu sevdâ ile dîvâne olam gibi gelür
Çünkü **Mecnûn** gibi bir saçları **Leylâ** sevdüm (G. 78/2)

⁴⁰ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 106, Dârâ mad.

⁴¹ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 289-290, Leylâ vü Mecnûn mad.

Leylâ gibi saçları karanlık bir sevgiliye âşık olanlar dünyadaki bütün aşkı yüreklerinde taşımaktadırlar:

Aldı **Mecnûn** gibi başına cihân sevdâsın
Bir saçı **Leylî** belâsı ile sevdâyâ düşen (G. 101/2)

3.1.3.2. Ferhâd ile Şîrîn

Ferhâd ile Şîrin, İran edebiyatı mesnevi konuları arasında önemli yer tutan bir hikayedir. Ferhâd, sevgilisi Şîrîn'e ulaşmak için türlü eziyetlere maruz kalan, Bî-sütûn dağı delbilecek kadar güçlü ve sevgilisine sadık bir aşk kahramanıdır. Klasik edebiyatta bu aşkı konu edinen birçok mesnevi kaleme alınmıştır. Hüsrev ü Şîrîn olarak da bilinen hikaye, divan edebiyatında da mesnevi konusu olarak işlenmiştir.⁴² Ferhâd, Şîrin için dağı delmesi yönüyle bilinir ve bu yönden kûhken, yani dağ delen olarak zikredilir. Şîrin ise divan şiirinde sevgilinin dilinin ve dudağının tatlılığına örnek vermek için kullanılır.

Şîrin, taşa benzeyen gönlünden az çekmemiştir ama Ferhâd taşını başa, başını taşa vurmuş, aşk konusundaki üstün fedakarlığını göstermiştir:

İtmedi hergiz dil-i sengîni [kim] **Şîrîn**'e az
Taşı başa başı taşa urdı gerçi Kûh-ken (G. 120/2)

3.2. KAVİMLER

3.2.1. 'Arap

'Arab kelimesi, divanda Mehmed Şah adında bir şahsın ırkını belirtme vesilesiyle geçmiştir:

Bir '**Arab** tıflıdurur tenün şeker üzre yatur
Lebi üstinde siyeh hâli Mehmed Şah'un (G. 36/2)

3.2.2. Moğol ve Tâtâr

Her iki kavim de aynı beyitte Hasan adlı bir kişinin övgüsünde benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Moğollar ve Çinliler, tarihi olarak savaşçı yönüyle bilinen kavimlerdir. Övülen kişinin gözleri Mogul-Çîn ve gamzesi Tâtâr olarak anılmıştır.

⁴² İskender Pala, a.g.e, s. 152-153, Ferhâd u Şîrîn mad.

Övülen kimsenin Moğullara benzeyen gözleri ve Tatarlara benzeyen gamzesi şairin can ve gönül ülkesini yağmalamıştır:

Cân u dil mülkini bir lahzada târâc eyler
O mogul-çîn göz ile gamze-i **Tâtâr**-ı Hasan (G. 105/2)

3.2.3. Hindû

Meylî'nin bir beytinde sevgilinin yüzündeki benin siyahlığına benzetme unsuru olarak zikredilmiştir. Sevgilinin yanağındaki ben, sanki Rum'a yerleşen siyahi bir Hintli olarak tasavvur edilmiştir:

Hâli ruh-sârınun üstinde karâr itdi gelüp
Rûm'da sanki vatan bağladı **Hindû**-yı siyâh (G. 166/3)

3.3. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

Osmanlı Devleti'nin üç kıtada geniş topraklara sahip olması yanında dünyadaki diğer ülkelerle ticarî, siyasî ve kültürel ilişkileri sebebiyle şairler birçok ülke ve şehirden söz ederler. Bu şehirler şiirde genellikle meşhur özellikleriyle birlikte yer alırlar. Örneğin; Çiğil, Çin, Deylem, Diyâr-ı Rûm, Ferhâr, Helluh, Nevşâd, Tarâz ve Yağmâ güzelleriyle; Bağdat halifelik makamı oluşu ve hırsızların çokluğu; Aden ve Bahreyn inci; Bedahşan la'l, Nişabur fîrûze, Yemen akîk; Çin âhû, porselen, put, nakş, nakkâş; Halep kumaş ve cam ürünleri; Hindistan baharat, tavus, papağan, fil, kılıç, hançer, inci ve yakut; Isfahan sürme; Keşmir yün, şal, gül; Mısır şeker, papağan ve kılıç; Şam kılıç, zırh gibi harp eşyaları, şeker, çörek, gülsuyu ve cam işleri ile anılır. Meylî divânında da bazı ülkeler ve şehirlere yer verilmiştir.⁴³

⁴³ Emine Yeniterzi, **Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Çukurova Üniversitesi, s. 10-11.

3.3.1. Ülkeler

3.3.1.1. Osmanlı

Osmanlı İmparatorluğu bir beyitte adli bir boyutuyla yer almıştır. Meylî'nin aktardığına göre Osmanlı'nın uyguladığı sokağa çıkma yasağı genelde üç güne kadar sürmektedir:

Bayramda güzeller 'uşşâka gezme dirler
Üç güne dekdür ekser '**Osmanlı**'nun yasası (G. 172/4)

3.3.1.2. Mısır

Meylî'nin şiirlerine en çok yansıttığı ülkedir. Şiirlerinde Hz. Yusuf'un kıssasının geçtiği ülke olması bakımından Hz. Yusuf kıssası tasavvuruyla birlikte anılmıştır. Mısır, Yusuf'a benzeyen gönlün, içinde aziz olmak istemediği ayrılığın ülkesidir:

Mısır-ı firâk içinde azîz olmak istemez
Dil Yûsuf'ı ki olmaya ihvâna muttasıl

Gam kardeşleri, âşığın aziz canını içine atmak için sevgilinin Mısır gibi olan çenesinde yeni bir kuyu kazmışlardır:

Yûsufâ cân-ı 'azîzüm atmaga ihvân-ı gam
Kazdı Ken'ân-ı zenahdânında hattı çâh-ı nev (G. 123/4)

3.3.1.3. Firengistân

Firengistan, Avrupa'yı ifade etmek için kullanılan bir ifadedir. Sevgili, Müslüman ülkelerini yakıp yıkmış ve bununla yetinmeyerek Avrupa'yı yağma etmek için hazırlanmıştır:

Yakup yıkdı müselmân illerin gitdi donanmaya
Gör ol kâfir **Fireng-istân'a** da 'azm itdi yagmaya (G. 140/1)

3.3.1.4. Rûm

Eskiden Roma'yı ifade etmek için kullanılan Rûm kelimesi daha sonraları Anadolu'yu ifade etmek için kullanılmıştır. Menekşe çiçeği, Rum ülkesinin leventleri gibi rindanedir:

Rûm ili levendi gibi rindâne benefşe
Yelkenle gelür sahn-ı gül-istâna benefşe (G. 150/1)

3.3.1.5. Yemen

Meylî, sevgiliyi güzellik ülkesinin padişahı olarak tasavvur ettiği ve sevgilinin beyaz tenindeki siyah benini övdüğü bir beyitte padişahı uyararak güzellik ülkesine siyah görünümlü bir ordunun konduğunu söyleyerek sevgiliden, söz konusu edilen askerlerin Hint askerleri olduğu ve onların şahının Yemen'den olduğu bilgisini almıştır:

Didüm ey şâh mülk-i hüsne çık ceş-i [siyeh] konmuş
Didi Hind 'askeridür anların şâhı **Yemen**'dendir (G. 3/2)

3.3.1.6. Çin

Nâfe olarak geçen güzel bir kokuyla birlikte anılmış bir ülkedir. Çin'den gelen ve nâfe-i Çin olarak anılan güzel koku sevgilinin saçının kokusuna karşılık kıyas unsuru bile olamaz:

Zülfünle bahsi nâfe-i **Çin**'ün hatâ-yı mahz
Hâşâ ki bûy-ı misk-i Hoten'le bir ola nâk (G. 35/4)

3.3.2. Şehirler

3.3.2.1. 'Aden

Yemen'de bir şehirdir. Meylî, şiirinde Aden'i incisi ile söz konusu etmiştir. Sevgilinin dişlerinin her birisi Aden incisidir:

Didüm âyâ femünde hâsıl olan dürr sadef mi
Didi dendânumun her birisi dürr-i '**Aden**'dendir (G. 3/4)

3.3.2.2. Nahşeb

Şimdiki adı Karşı (Qarshi) olan Özbekistan'da bir şehirdir. Nahşeb, kozmik yönüyle, sevgiliye benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgili mâh-ı Nahşeb'tir yani Nahşeb şehrindeki aydır:

Seni ey mâh-ı **Nahşeb** sakınur dil ay ile günden
Olursan rû-be-rû âyîne-i rahşâna incinmez (G. 5/4)

3.4. NEHİRLER, DAĞLAR, DENİZLER

3.4.1. Nehirler

Cûy kelimesi dışında özel isim olarak bahsi geçen tek nehir, Nil nehridir. Nil nehri taşınca Mısır ülkesine ganimet verir:

Yaşum ki cûş ide hüsnün ile bulur revnak
Taşınca Mısır'a ganîmet virür 'azîzim Nîl (G. 62/3)

3.4.2. Dağlar

Meylî'nin şiirlerinde özel bir dağ ismi geçmemekle birlikte "küh-sâr, küh-sâr-ı vasl-ı yâr, küh-sâr-ı mihnet" kelimeleriyle dağ imgesi benzetmeli bir şekilde ifade edilmiştir. Meylî aşk vadisinden, sevgiliye kavuşma dağına giden bir yol bulamamaktadır:

Âsân tarîk yok gibi vâdî-i 'aşkda
Küh-sâr-ı vasl-ı yâre bulunmadı gitdi râh (G. 146/4)

3.4.3. Denizler

Özel bir deniz ismi anılmamakla birlikte bahr ve deryâ kelimeleriyle tamlamalar kurularak aşk odaklı benzetmeler yapılmıştır. Bahr-i 'isyân, bahr-i gâm, bahr-i eşk, bahr-i hecr ve deryâ-yı hüsn tamlamalarıyla deniz, isyana, gama, gözyaşına, ayrılığa ve güzelliğe benzetilmiştir. İki adet balığa benzeyen sevgilinin kaşlarının yüzdüğü su, deryâ-yı hüsn, yani güzellik denizidir:

Sanki deryâ-yı hüsn içinde yüzer
İki mâhîdür ol iki ebrû (G. 126/2)

3.5. SOSYAL HAYAT

3.5.1. Sosyal Tabakalanma

3.5.1.1. Sultân, Şâh, Hünkâr, Hîdiv, Padişâh, Efendi

Sosyal tabakayı sadece biçim olarak yansıtan, anlam olarak aşk bağlamında ele alınan ve devlet yönetiminde en üst rütbe veya en üst rütbeye sahip olan yöneticilere ait bu sıfatlar sevgili için söylenmiştir. Sevgili, güzellik ülkesinin padişahıdır:

‘Uşşâk içinde ey şeh-i mülk-i diyâr-ı hüsn
Meylî kulun gibi sana olmaya hayr-hâh (G. 146/5)

Sevgili aynı zamanda bütün güzellerin padişahıdır:
Güzeller şâhı istignâya gâyet yok mı balları
Gidüp mahzûn itme ben gedâyı barışalum gel

3.5.1.2. Bende, Gedâ, Kul

Yönetilen sınıfındaki insanların gelir ve statü açısından alt tabakalarda yer alan bireylerine ait olan bu sıfatlar aşk konusu etrafında âşığa atfedilerek ele alınmıştır. Aynı zamanda âşığın gönlü de şanı yüksek olan bir padişaha bağlı olan bir kuldur:

Gönül bir şâh-ı ‘âlî-şâna bendedür bende
Kulı kurbânyam mâdem ki cânım tendedür tende (G. 160/1)

Âşık ve âşığın gönlü haricinde, yönetilen sınıfındaki sıfatlardan “bende” kelimesi, sevgilinin etrafındaki güzeller için de kullanılmıştır. Âşık, sevgiliyi bir mecliste güzel yüzlülerle birlikte görüp sevgilisini sultana, diğerlerini ise bende, yani köleye benzetmiştir:

Bugün meclisde gördi yâri niçe hûb-rûlarla
Kamusın bende ol âfeti sultâna benzetdüm (G. 82/2)

3.5.2. Resmî ve Gayr-ı resmî Görevler ve Meslekler

3.5.2.1. Tabîb

Cerrah, hekim tabib gibi tıbbî terimler, eski zamanlarda doktorluk mesleğini icra edenler için kullanılan meslekî unvanlardır. “Osmanlıda saray hizmetinde ve yeniçeri ocağında cerrahlar bulunurdu. Bu kişiler, cerrah başına tabi çalışırlar, cerrah başılar da hekim başına bağlı faaliyet gösterirlerd. Cerrahlar, devşirme zamanında saraya alınacak oğlanların muayenelerini ve divan-ı hümayunda Müslüman olanların sünnetlerini yaparlardı.”⁴⁴

⁴⁴ (İsmail Hakkı Uzunçarşılı 1988’den aktaran) Ömer Özkan, a.g.e., s. 102.

Tabipler Meylî'ye perhizi emretmektedirler. Meylî, doktorların perhiz tavsiyesini istemez. Onun hasta gönlüne şifalı gelen sevgilinin dert ve gam nimetidir:

Yüri perhîz ile emr itme tabîbâ yârün
Ni'meti derd ü gamı bu dil-i bîmâra yarar (G. 2/3)

3.5.2.2. Mutrib

Mutrib olarak isimlendirilen çalgıcılar, bir musıkî tasavvuruyla birlikte yansıtılmıştır. Eğlence meclislerinin vazgeçilmez unsurlarından olan mutrib, çalgılar eşliğinde şarkı söyleyen ve gazeller okuyan meclis erbabı için kullanılır. Çalgıcılar sert, korkutucu bakışlarla bakarak enstrümanlarını kucağına alıp dövmelerine rağmen çeng, ney ve def; sırlarını mutriplere değil, başkalarına söylemişlerdir:

Gûş-mâl idüp döğer mutribler eyler kec-nazar
Râzını söyler yine yabana çeng ü nây ü def (G. 11/3)

3.5.2.3. Cevherî

Mücevherden anlamayan kimse, mücevherler konusunda bilgi sahibi olan bir uzman olamaz. Güzellik konusunda bilgi sahibi olmayan kişi, sevgilinin rengi yönüyle değerli la'l taşına benzeyen dudağından hiçbir şey anlamaz:

Evsâf-ı la'l-i dil-beri herkes ne fehm ider
Cevher-şinâs olur mı şu kim cevherî değil (G. 56/2)

3.5.2.4. Sakkâ

Sakka, su dolduran kişiye verilen isimdir. Âşığın gözüne benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âşığın gözü, sevgilinin dudağının suyuna susayanları anınca bütün dünyaya gözyaşlarını sebil kılmıştır:

Zülâl-i la'lüne teşne geçenleri anıcak
Cihâna eşkini sakkâ-yı dîde kıldı sebîl (G. 62/2)

3.5.2.5. Nakkâş

Âşık; nakkaşları, sevgilinin suretini rakibe göstermemeleri konusunda uyarıyor:

İltimâs eylerse yârün görmeğe tasvîrini
Meyliyâ nakkâşlar ağıyâra sûret virmesün (G. 93/5)

3.5.2.6. Gavvâs

Gavvâs, dalgıç demektir. Meylî kendisini söz denizindeki sayısız inciye ulaşacak olan dalgıç olarak görmek suretiyle kendini övmektedir:

Sühan bahrinde lûlû bî-‘adeddür
Benem gavvâsı ey Meylî anun ben (G. 106/6)

3.5.2.7. Kâtib

Meylî, sevgilinin ayva tüyelerinin sayısının kayıt altına alındığı kitabın yazarlığı hakkında kendine rakip tanımamaktadır:

Defter-i erkâm-ı hatt-ı dil-berün a’ mâlini
Meylî gibi bir yazar bulunmaya küttâbda (G. 132/5)

Meylî, bir beyitinde katiplik mesleğini, sevgilinin ayva tüyelerinin övgüsü için anmıştır. Bir katip, yazısını yazdıktan sonra üzerine kum ekerken sevgilinin yanağının ayva tüyelerine özenirse eğer, o katibin durumu zordur:

Rîk ekerken yazusu üstine bir kâtib didüm
Öykinirse hatt-ı ruh-sârına toprak başına (G. 151/2)

3.5.2.8. Mi’ mâr

Şair, sevgiliyi zahmetin mimarı olarak gördüğü bir beyitinde çektiği ahlardan dolayı yıkılmasından korktuğu beden kalesinin sevgili tarafından sağlamlaştırılmasını istemektedir:

Zarar irişmeye tâ kim ana bu tûb-ı âhumdan
Gel ey mi’ mâr ı mihnet ten hisârın üstüvâr eyle (G. 144/4)

3.5.2.9. Keştî-ger

Gemi yapan ve tamir eden kimseye verilen isimdir. Bir beyitte ölüm keştî-gere benzetilmiştir. Ölüm ile gemici arasında kurulan ilgi, gemicilerin yaptığı işin gereği güçlü, kuvvetli olmasıyla ilgilidir.

Bu kuvvete tayanma ecel keştî-geri [ki]
Âhir seni ey Meylî yakar bir sadme ile (G. 157/5)

3.5.2.10. Dîde-bân

Dîde-bân, bekçi demektir. Şairin tasavvurunda nergis çiçeği gül bahçesinin köşesine dikilmiş, gözü açık bir bekçidir:

Dîde-bân itmişler anı kûşe-i gül-zârda
Nergis-i bâgun meger gözi açıkdur var ise (G. 162/4)

3.5.2.11. Cellâd

Sevgilinin cellat olan gamzesinin âşığı helak etmesinin bir önemi yoktur. Zira sevgilinin omzuna dökülen saçları âşığın vebalini almıştır bir kere:

‘Âşıkı gamze-i cellâdi helâk itse n’ola
Boynına aldı vebâlini o gîsû-yı siyâh (G. 166/4)

3.5.2.12. Helvacı

Sevgilinin kıymetli la’l taşına benzeyen kırmızı dudağı helvacı olduğundan beri güzellik pazarında insanlara zülbiyye isimli tatlıdan satmaktadır:

Kimine halka...kimine zülbiyye satar
Hüsn bâzârına la’lün olalı helvacı (G. 175/4)

3.5.2.13. Sâkî

Klasik şiirde yaygın olarak kullanılan ve divanlarda en fazla karşımıza çıkan kelimelerin başında sâkî gelir. Meclislerde içkiler dağıtan ve kadehler sunan kimseler için kullanılan bir tabirdir. Klasik Türk şiirinde sâkî, kimi zaman meclisin düzenleyicisi, kimi zaman ilgi çeken sevgilisidir, bazen de otoritedir. Tasavvufî anlamda ise sâkî, mürşit görevini icra eder. Meclisler, ilkbaharın gelişiyle renklenen, sosyal etkinlik alanıdır. Mekansal olarak bezm etkinlikleri gül bahçesi, su kenarları otağ ve sahrâlarda kurulur. Müziğiyle, şarabıyla, sâkîsiyle, sarhoşuyla gerçek ya da mecazî anlamda canlı olduğu kadar, kendine özgü kuralları olan bir ortamdır. Şarabın kadehten kadehe dolaştığı içki meclisinin öznesi sâkîdir.

Şair aşağıdaki beyitinde teşhis sanatı ile kişileştirdiği gama çağrıda bulunarak onu meclise davet ediyor. Nitekim ayrılıktan sonra gam gelmektedir. Fakat gam halinin yaşanması için bazı gereklilikler vardır. Şaire göre bunlar sevgilinin hayali, gözyaşı ve

yanmış bir yürektir. Şair ayrılık sonrası gelen gam hali ile içki meclisi arasında bir sembolleştirme yapmıştır.

Ey gam zamânıdur gel bezm oldu hep müheyyâ
Sâkî hayâl-i dil-ber mey eşk ü sine biryân (G. 94/3)

Sâkiyâ bâde-i nâbî sun açıl sun gözümüz
Gam helâk itdi yitiş var ise bir dermânuñ (G. 50/4)

Ayrılığın kederinden perişan bir halde olan aşık, sâkîden göz açan şarabı istemektedir. Âşığın gam hali onu öyle perişan etmiştir ki; o şarabı, gözünü açacak yani kendine gelmesine yarayacak bir içecek olarak görmektedir.

Kadeh dâmâdına varmağa ikrâr almağa sâkî
Sürâhîden arûs-ı bâde-i hamrâyı söyletsen (G. 32/4)

Şair bu beyitte sâkîden şairine bir biçimde şarap istemektedir. Şairin tasavvurunda kadeh damat, şarap ise gelindir. Gelin yani şarap sürahinin içinde, kadeh olan damadın uzağında durmaktadır. Evlilik akdi için gelinin damattan ikrar, söz alması gerekmektedir. Bu bağlamda şair sâkîden alegorik bir ifadeyle kadehe şarap dökmesini söylemektedir.

3.5.3. Diğer Tipler

3.5.3.1. Tıfl, Oğul

Divanda oğul kelimesi bir beyitte saygı açısından zikredilmiştir. Meylî'nin zamanında oğullar babalarına söylenmeyecek söz söylerler:

Meseldür tâ ezel söz büyüğündür gerçi ey Meylî
Görün şimdi **oğul** söyler turur ataya söz dinmez (G. 6/5)

Çocuk anlamına gelen tıfl kelimesi bir beyitte gönül için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Gönül çocuğu artık büyümüş, boylu poslu olmuştur; artık ona nasihat fayda etmez:

Dil tıflı levend oldu nasîhat eser itmez
Ey sūfî sen uyma ana oğlan deęilsin (G. 96/3)

Baba tıflını, yani çocuğunu yetiştirmesi için usta bir zanaatkara götürür. Bu minval üzere akıl babası gönül çocuğunu aşk gamı tahsili ustasına götürmüştür:

Viridi tahsîl-i gam-ı ‘aşka dili pîr-i hîred
Nitekim tıflını iltür pederi üstâda (G. 147/4)

3.5.3.2. İhvân, Karındaş

Meylî, Hz. Yusuf’un kissasıyla aşk tasavvuru oluşturduğu bir beyitinde Yusuf’un düştüğü kuyuyu sevgilinin çenesi olarak tasavvur ederken kuyuyu kazanları gam kardeşleri olarak dile getirmiştir:

Yûsufâ cân-ı ‘azîzüm atmaga ihvân-ı gam
Kazdı Ken’ân-ı zenahdânında hattı çâh-ı nev (G. 123/3)

Meylî başka bir beytinde gamı, beliğ bir şekilde kardeşi olarak tasavvur etmiştir. Ona göre insan anne karnında gam kardeşi ile birlikteyken, onunla birlikte doğmuşken ve gam kardeşi insanı perişan etmekteyken, başkalarından, daha iyi bir yaklaşım sergilemesini beklemek iyi olmaz. Meylî, doğuştan gamlıdır:

Helâk eyler beni gam bile toğmışken anadan tâ
Ya eller n’eylesün bu olıcak hâli karındaşun (G. 41/2)

3.5.3.3. Cüvânân

Cüvan kelimesi genç yaştaki insanları karşılamak için kullanılan bir kelimeyken divan şiirinde sevgili bazen cüvan şeklinde adlandırılır. Meylî cüvânân kelimesiyle genç güzelleri kastetmektedir. Genç güzellerin şerefi Meylî’nin şiirlerinden gelmektedir:

Râğıb olsa n’ola bülbül dilüne her yüzi gül
Sözleründür viren ey Meylî cüvânâna şeref (G. 12/5)

3.5.3.4. Yoldaş

Gamın yoldaş olarak tasavvur edildiği bir beyitte ayrılık yolunda gam tarafından yalnız bırakıldığını dile getiren şair, insanın gurbetteyken yoldaşına bakmayacağını ifade ediyor:

Râh-ı hicrânda kodı der-mânde derd ü gam beni
Bakmaz imiş dâr-ı gurbetde kişi yoldaşına (G. 151/4)

3.5.3.5. Konuk, Mihmân

Sevgili iki gece bir evde misafir olarak kalmayıp her gece başka bir eve konuk olan bir aydır:

İki gece bir hânede mihmân değilsin
Ey mâh olur âfet-i devrân değilsin (G. 96/1)

İnsan bu dünyada fâni olan bir iki günlük bir misafirdir:

Mâlik-âne bir vatan tutmaga yokdur meyli hîç
Bir iki gün Meylî dünyâda konukdur var ise (G. 162/5)

3.6. EĞLENCE HAYATI

3.6.1. Bezm (Meclis), Meyhâne

Meclis, insanların bir araya gelerek toplandığı, kimi zaman mûsikî eşliğinde raks ettikleri kimi zaman da sohbet ederek eğlendikleri mekandır. Daha çok sâkî, şarap, kadeh, mum gibi unsurlarla ele alınır. Klasik şiirde âşıklar meclisi, oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir.

Meyhanede saki, şarap, kadeh, saz, ney ve def bir araya gelince insanın iradesi yitmektedir:

Bir yire gelse gider meclisde elden ihtiyâr
Sâkî-i nev-resle mey peymâne çeng ü nây ü def (G. 11/4)

Çoğu divan şairi gibi kendini âşık olarak tasavvur eden Meylî'ye göre mescitte sarhoş olanlara hürmet olmadığı için mest olan âşık için itibar görebileceği bir yer olması bakımından meyhane daha makul bir yerdir:

Beklerse n'ola 'âşık meyhânedede sadrını
Mescidde be hey sûfî mest olana hürmet yok (G. 18/2)

Nasıl ki gül bahçesi goncalarla bezenince güzel olursa içki meclisinin güzel olması için de kadehlerin dolu olması gerekir:

Meclis-i meyde kadehler Meyliyâ memlû gerek
Hûb olur gül-şen pür olsa gonce-i sîr-âb ile (G. 135/5)

Meylî kendisi ve dünya dertlerini umursamayan diğer rindler için meyhane köşesini tercih edip mescidin köşesini akılcılık taslayan zahide bırakır:

Künc-i mescid zâhid-i sâlûsun olsun Meyliyâ
Kûşe-i mey-hâne dehrün rindine kallâşına (G. 151/5)

3.6.2. Oyunlar

3.6.2.1. Satranç

Satranç, eski çağlardan günümüze kadar varlığını sürdürmüş bir çeşit zekâ oyunudur. Meylî şiirinde oyunlarla ilgili olarak satranç oyununa ait bir ifade olan şah mat ifadesi geçmiştir. Şah mat, satranç oyununda yenme, başarılı olma anlamına gelir. Meylî şah mat ifadesini gönlü için kullanmıştır. Meylî'nin gönlü gah, şah mat olmakta, gah hüznülmü olmaktadır:

Bu dil-i sûzân gehî mahzûn olur geh şâh mât
Lâ-cerem olur gehî handân gehî giryân şem' (G. 7/1)

3.6.3. Seyir ve Temâşâ (İşret)

Divanda seyir ve temâşâ genellikle çimenlik, lale bahçesi gibi açık alanlarda, su kenarında tasavvur edilir. Muhtemelen âşıklar sevgilileriyle çimenlikte güzel vakitler geçirdiklerinden olsa gerek çimenlikte yeni bir eğlence meclisi açıldığı için âşıkların eski dertleri tazelenmiştir:

Eski derdi tâzelendi ehl-i 'aşkun Meyliyâ
Yine açıldı çemen sahnında 'işret-gâh-ı nev (G. 123/5)

Seyr, sonbaharda veya kışın yapılmayıp ilkbahar ve yaz aylarında yapılır:

Hat gelse Meylî bakma yüzine güzellerün
Varma hazân irişse gül-istâne seyrine (G. 131/5)

Şaire göre arkadaşlarla mehtapta uzakları seyretmek güzeldir. Meylî'nin arkadaşları dert ve gamdır. O, dert ve gam arkadaşlarıyla mehtabı andıran sevgilinin yanağının düşüncesiyle dünyayı dolaşmıştır:

Derd ü gamla dehri geşt itdüm ruhun fikrinde ben
Hûb imiş yârân ile seyr eylemek meh-tâbda (G. 132/2)

İlkbahar erişip güllerin şahı olan sevgili çimenliğe çıkmıştır. Üstelik sevgilinin çadır yeri lale tarafından kurulmuştur:

Nev-bahâr irdi çemen seyrine çıkdı şeh-i gül
Lâle çâder yirini kurdı anun sahrâda (G. 148/2)

3.7. ÇEŞİTLİ SOSYAL KAVRAMLAR

3.7.1. İlim

Meylî'ye göre ilim; aşk gamının fenni, kemâl; yani olgunluğun tahsilidir. İlim, irfan bir cevherdir:

Bizüm ile bahs-i muhabbet kılan
Fenn-i gam-ı 'aşkda fâyik gerek (G. 43/3)

Eksiğüne mâh-ı bedr-i ma'rifet olmak eger
Meyliyâ sa'y eyle tahsîl-i kemâle kâmil ol (G. 60/5)

Ne bilsün derd-i 'aşkun kadrini 'âlemde her nâ-dâ
Pür olmaz gevher-i irfân ile zîrâ ki her sîne (G. 153/2)

Güzellerin hizmeti kusursuz olup her fende azm etseler dünyanın gidişatı seyrinde olacaktır:

Cümlesinin hizmeti olursa n'ola bî-kusûr
Hûblar her fende 'azm itse gider dünyâ bile (G. 135/4)

3.7.2. Devlet

Devlet kelimesi, sevgilinin perçemini tasavvur eden bir beyitte, başında devlet kuşu konmak deyimi bağlamında geçer. Sevgilinin perçemi, devlet kuşudur :

Farkına kondı hümâ-yı devlet oldu şâh-ı hüsn
Yohsa başında görinen dil-berün perçem değil (G. 64/2)

Meylî, divanının bir yerinde dünyanın maddi ve manevi nimetlerini talep eden kimseye seslenirken onun mevki sevgisini sorgulamak için devlet kelimesini kullanmıştır:

Bu devlet ü [bu] mansıb u bu câhı taleb ne
Ey tâlib-i dünyâ bu kadar renc ü ta'ab ne (G. 132/1)

Devlet, baştan uzak olmaz:

Seng-i dilber şikeste itdi sizi
Başdan devlet olmaz imiş ırak (G. 24/2)

3.8. İNŞÂÎ UNSURLAR

3.8.1. Hâne, Mihmân-hâne, Gam-hâne

Hâne, dert ve bela ile ilgili bir tasavvurda geçer. Meylî, dertler ile dolu olan içinin bela misafirini ağırlamak için misafir evi olmasını istemek suretiyle derdinin çoğalmasını temenni etmektedir:

Âlâm ile pür olan derûnum
Mihmân-ı belâya hâne olsun (G. 99/3)

Mimarın hatrı için evin yıkılmasının önemi olmaması gibi Meylî için gönül hatrının yıkılmasının da önemi yoktur:

Yıkılmış hâtırun yap yap yapar yâr iltifât ile
Harâb olduysa hânen gam değil mi'mâr sağ olsun (G. 113/4)

Meylî, gam-hane olarak tasavvur ettiği evine sevgiliyi beklemektedir:

Dahi gam-hâneme ol dil-ber-i tannâz gelmez mi
Cefâdan ol meh-i nâ-mihribânım gelmez mi (G. 171/1)

3.8.2. Kapı

Kapı ifadesi bir beyitte gerçek anlamının dışında "baht, talih" anlamlarına gelen soyut bir ifade olarak kutlu kapı şeklinde geçer:

Çek cefâsın bekle işiğin ko a'dânun sözün
Kim bile ey dil açıla sana bir kutlu kapu (G. 122/4)

Başka bir beyitte vuslatla ilgili olarak sevgilinin elbisesi için kapı ifadesi kullanılmıştır. Sevgili mecliste yakasını yırtınca âşık için kendisinden başka kimseye açılmamış olan bir kapı açılmıştır:

Didi meclisde keremle yakasın çâk idüp dil-ber
Kime açıldı dünyâda bu sana açılan kapu (G. 125/4)

3.8.3. Kasr, Hisâr

Kış mevsimiyle ilgili bir gazelde kış kasra, yani saraya benzetilmiştir. Meylî gümüş avizelere benzetilen karlarla süslenmiş olan bir saray olan kışın, kendisi için eğlence yeri olmasını istememektedir:

Zînet olmuş gümüş âvîze ile etrâfi
Kasr-ı dîvân-ı şitâ olmaga 'işret-gâhum (G. 77/3)

3.8.4. Virân, Gencîne

Âşık, kendi sinesini içinde hazine olma ihtimali olan bir virane olarak görüp sevgiliyi sinesine çağırır. Nitekim hazine bulmak isteyenlerin meskeni, viranedir:

Mihrüni bulmak dilersen dûstum gel sîneye
Kim olur vîrâne mesken tâlib-i gencîneye (G. 156/1)

3.8.5. Dârü’ş-şifâ

Dârü’ş-şifâ, hastane anlamına gelir. Sevgilinin mahallesi hastane bahçesi, sevgilinin evi hastane olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin evinin etrafında sayısız hasta vardır:

Kûyına varduk ‘acâyib derdi var ‘âşıklarun
Haddi yok ölümlünün dârü’ş-şifâyâ ugraduk (G. 15/2)

3.9. YİYECEK VE İÇECEK MADDELERİ

3.9.1. Tatlılar

3.9.1.1. Şeker

Divanda şeker ve bal gibi tatlıları niteleyen ifadeler genellikle sevgilinin dudağının tatlılığını nitelendirmek için kullanılmıştır. Şairin tasavvurunda eğer âşık kimse şeker yemek istiyorsa, gönlünde sevgilinin kırmızı la’l taşına benzeyen dudağının vasfını tekrarlamalıdır:

Yimek istersen mükerrer sükkeri
Dilde vasf-ı la’lini tekrâr kıl (G. 63/3)

3.9.1.2. Bal

Sevgilinin dudağı bala benzetilmiştir. Nasıl ki her belanın sonunda bal gibi tatlı olan rahatlık varsa, sevgilinin saçının derdinin sonunda da bala benzeyen dudağı vardır:

Gussa-i zülfin çekerken la’li olmazdı nasîb
Her belânun Meyliyâ sonunda balı olmasa (G. 138/5)

3.9.1.3. Levzîne

Levzîne, badem helvası demektir. Sevgilinin gözleri ve dudağını vasfetmek için divanda geçen bir kelimedir. Şaire göre aşk ehlinden olanlar, keyif müptelası olanların levzîneye meyletmesi gibi gözleri bademe benzeyen sevgilinin dudağından haz eder:

Ehl-i ‘aşk ol bâdamun lebinden hazz ider
Mâ’il olur mübtelâ-yı keyf olan levzîneye (G. 156/3)

3.9.1.4. Zülbiyye

Zülbiyye bir tatlı türüdür. Sevgilinin dudağının vasfı için kullanılmıştır. Sevgilinin kırmızı la’l taşına benzeyen dudağı, güzellik pazarında hel vacı olduğundan bu yana halka zülbiyye tatlısı satmaktadır:

Kimine halka ...kimine zülbiyye satar
Hüsn bâzârına la’lün olalı helvâcı (G. 175/4)

3.9.2. Diğer Yiyecekler

3.9.2.1. Dâne, Çîne

Divanda, tatlıların haricinde dâne ve çîne olarak isimlendirilen kuş yemleri ve bir baharat çeşidi olan fülful, yani karabiber zikredilmekle birlikte özel bir yemek çeşidine yer verilmemiştir. Dâne, âşığın kuşa benzeyen gönlünü avlamak için bırakılan bir yem olan sevgilinin beni olarak tasavvur edilmiştir:

Dil murgını zülfün ile hâlün
Sayd itmege dâm u dâne olsun (G. 99/4)

Çîne de dâne gibi âşığın gönlünü avlamak için kullanılıp tuzak yemi olarak bırakılan bir yem olarak tasavvur edilir. Sevgilinin beni avlamak için kullanılan bir kuş yemi gibidir. Âşığın gönül kuşu, sevgilinin kuş yemine benzeyen benlerini yemek isterken sevgilinin zülfüne takılarak yakalanır:

Benlerine aldanup diller olur zülfine bend
Murğlar dâma tutulur meyl iderken çîneye (G. 156/4)

3.9.2.2. Fülful

Karabiber anlamına gelen ve bir baharat çeşidi olan fülful siyahlığı açısından sevgilinin benine benzetme yapılmak için söz konusu edilmiştir:

Beni zâr itdi fülful benleri sevdâsı ol yârün
Ziyâde nûş olınsa âdemi bî-hûş ider dârû (G. 125/3)

3.9.3. İçecekler

3.9.3.1. Şarap (Mey, Bâde)

Rengi, tadı, kokusu ve sarhoş edici özellikleriyle muhtelif benzetmelere konu olan şarap klasik şiirde en fazla bahsi geçen içecektir. Meylî'nin şiirlerinde en çok bahsi geçen içecek şaraptır. Şarap divanda kırmızı rengi açısından "mey-i gül-reng, mey-i gül-gûn, bâde-i hamrâ, mey-i hamrâ, şarâb-ı la'l" olarak anılmıştır. Ayrıca şarap aşkın meyi ifadesiyle aşk için ve şarâb-ı eşk ifadesiyle de gözyaşı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Rengi açısından güle benzeyen şarap da benzetme unsuru olarak sevgilinin dudağını temsil eder. Meylî, gül renkli şarabı ele almayı sevgilinin kırmızı şaraba benzeyen dudağını arzu eder:

Meylî almaz mey-i gül-rengi ele
Lebinün bâde-i hamrâsı gerek (G. 30/5)

Meylî, içki meclisinde şarap düşkünü olma ihtimalini çok görmez. Nitekim kırmızı şarap, sevgilinin kırmızı dudaklarını hatırlatmaktadır:

Bezm-i 'âlemde n'ola bâde-keş olsam Meylî
Lebleri yâdına yârün mey-i hamrâ sevdüm (G. 78/5)

Sevgilinin kırmızı şaraba benzeyen dudakları âşığı mest eder. Aşkın meclisinde iç açıp ferahlatan aşk şarabının kadehini eline alıp sarhoş olmayan kimse, sevgilinin dudağının âşığı nasıl sarhoş ettiğini anlayamaz:

Niçe mest eyler şarâb-ı la'li bilmez 'âşıkı
'Aşk bezminde şu kim câm-ı safâdan geçmedi (G. 184/3)

Bir beyitte şarap, ilahî aşka konu edilmiştir. Nasıl ki şarap, şarap küpünden sürahiye dökülüyorsa ilahî aşk da mürşitten müride aktarılır:

Mürîd-i 'aşka mürşidden irer feyz
Sürâhîye koyılır bâde hûmdan (G. 106/5)

Gam meclisinde âşığın gözyaşı gül renkli şaraba dönmüştür:

Mey-i gül-gûna döndi bezm-i gamda Meylî'nün yaşı
Hayâlün oldu şimdi ana hem-dem gelmedün gitdün (G. 44/5)

Gözyaşının şaraba benzetildiği başka bir beyitte benzetme, dert ve keder temasıyla ilgili. İçki meclisine benzeyen dünyada dert içen bir rind kişi, gözü, gözyaşı şarabıyla dolu olan bir kadehe benzer:

Cihân bezminde şol kim rind-i derd-âşâmdur Meylî
Şarâb-ı eşk ile çeşmi tolı bir câmdur Meylî (G. 183/1)

3.9.3.2. Su (Mâ)

Su ve tevriyeli bir şekilde kullanılan "mâ" ifadeleri şaraba göre önemsiz; şarap ise sevgilinin dudağından daha önemsiz olarak betimlenmiştir:

Su gibi ko gider la'lüni arz it
Ey sâkî bize bâdeyi sun mâ turı tursun (G. 114/3)

3.9.3.3. Kahve

Sevgilinin dudağının övüldüğü bir beyitte kahve, sıvı olarak yüzeyi parlak olan bir içecek olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin kırmızı dudağı, kahve içine yansıdığında ölümsüzlük suyunu karanlık içinde unutturacak kadar güzeldir:

Görinse kahve içinde eger 'aks-i leb-i la'li
Ferâmûş itdirürdi zulmet içre âb-ı hayvânı (G. 180/4)

3.9.4. Diğer Maddeler

3.9.4.1. Zehir (Zehr)

Zehir, gam ve kedere konu edilir. Feleğin zehirli kadehinden içebilmesi için insan çok mert olmalıdır:

Kim ola nûş ide tîz-âb-ı gam-ı devrânı
Câm-ı zehr-i feleği çekmeğe pek merd gerek (G. 33/2)

Yine bir beyitte zehir, gama konu edilmiştir. Bu dünyada sevdiği kâse-bâz olan kişinin gamın zehirini kase kase içmesi gerekir. Kâse-bâz, kâseleri, parmaklarının ve elinde tuttuğu değneklerinin ucunda çevirerek dans eden oyuncu⁴⁵ anlamına gelir.

İtsün cihânda zehr-i gamı kâse kâse nûş
Meylî anun ki sevdiği ol kâse-bâz ola (G. 168/5)

3.9.4.2. Kâfûr

Kâfûr, Uzak Doğu ülkelerinde ve tıpta kullanılan bir çeşit bitkidir. Edebiyatta sevgilinin bedeni ve özellikle gerdanı kâfûra benzetilir⁴⁶. Bu maddenin sevgilinin bedenine ve özellikle gerdanına benzetilmesinin sebebi, beyaz rengi dolayısıyladır. Sevgilinin siyah beni, karabiber; beyaz teni ise kâfûr gibidir. Meylî'nin aktardığına göre kâfûrun uçup kaybolmaması için karabiber kullanılır. Bunun gibi sevgilinin beni, teninin muhafazı için vardır:

Hâlün olmasa tenün cism-i latîf olur idi
Gâ'ib olmamaga kâfûra sebebdır fûlfül (G. 57/4)

Sevgili, Meylî'ye “Sinem, kâfûr merhemi gibidir. Gel sineme biraz sarıl” demiştir:

Didi sînem merhem-i kâfûrdur
Gel sarıl Meylî ana bir pâre sen (G. 118/7)

3.9.4.3. Jeng

Jeng; pas, küf, kir anlamlarına gelir. Divân şiirinde ayva tüyleri ve âşığın gamı jeng olarak gösterilir⁴⁷. Müracaalı, yani dedim-dedili olarak yazılan bir gazelde sevgili, Meylî'ye “Kalbin gam pası tutmuşa benziyor. Ey çaresiz, git de aklını kalaylat!” demiştir:

Didi kalbün jeng-i gam tutmuş gibi
Var kalaylat ‘aklunu bî-çâre sen (G. 118/3)

⁴⁵ İsmail Parlatır, **a.g.e.**, s. 854.

⁴⁶ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 251-252, Kâfûr mad.

⁴⁷ İskender Pala, **a.g.e.**, s. 243, Jeng mad.

3.9.4.4. Dârû

Dârû, ilaç demektir. Gündelik bilgi beraberliğinde bahsi geçmiştir. Bu bilgiye göre ilacı gereğinden fazla almak, insanı rahatsız eder:

Beni zâr itdi fülful benleri sevdâsı ol yârün
Ziyâde nûş olınsa âdemi bî-hûş ider dârû (G. 125/3)

3.10. SÜS EŞYALARI

3.10.1. Kıymetli Taşlar ve Madenler

3.10.1.1. Altın (Altun, Zer)

Rengi ve değerli bir maden olması açısından söz konusu edilir. Mevlî'nin tasavvurunda kemer, sevgilinin belini altın zoru ile sarıp sıkmaktadır. Bu yüzden Mevlî, sevgilinin belini sarabilmek için benzini altın gibi sarartma gayretindedir:

Zerd idüp cismümi koçmaga seni sa'y iderem
Kuvvet-i zerle kocar ince bilüni kemerün (G. 46/2)

Sevgili, âşıklarına altın karşılığında yakınlık gösterir. Bu yüzden sevgili, gamdan altın gibi sararmayınca kadar Mevlî'nin yüzüne bakmaz:

Bakmaz yüzüme gamdan zerd olmayıcak rûyum
Altun ile meyl eyler 'uşşâkına cânânüm (G. 68/3)

3.10.1.2. Gümüş (Sîm)

Divanda genel itibarıyla sevgilinin teninin renginin açıklığını ifade etmek için söz konusu edilmiştir. Sevgili sîm-ten ve sîmîn-bedendir. Divanın doksan sekizinci gazeli sîm-ten redifiyle yazılmıştır. Sevgili, gönül çelen güzeller arasında bedelsiz bir gümüş tenli güzeldir:

Dil-rübâlar arasında bî-bedeldür sîm-ten
Her ne denlü vasf ider ise mahaldur sîm-ten (G. 98/1)

3.10.1.3. Cevher

Cevher, kıymetli taşları ifade etmek için kullanılır. Bir beyitte cevherden kişilik özellikleri için benzetme unsuru olarak söz konusu edilmiştir. Mevlî, temiz bir güzel

olarak gördüğü sevgiliyi cevher olarak tasavvur ederken onun boş ve anlamsız uğraşlara daldığını görünce sırça, yani cam olduğuna kanaat getirmiştir:

Mühmelâta takılrımış pâk dil-ber sandugum
Sırça çıkdı hayflar ‘âlemde cevher sandugum (G. 90/1)

3.10.14. La'l

La'l kırmızı renkte değerli bir taş olan yakuta benzetilir. Divanda genel itibarıyla sevgilinin dudağına benzetilir:

Evsâf-ı la'l-i dil-beri herkes ne fehm ider
Cevher-şinâs olur mı şu kim cevherî değil (G. 56/2)

Tut sözüm evsâf-ı la'l-i dil rübâya mâ'il ol
‘Ârif isen ey gönül rengîn edâya kâ'il ol (G. 60/1)

Lâyık olsun mı gam-ı hicrân ile ölmek bana
La'lün ey ‘Îsâ-nefes dil-ber hayât efzâ iken (G. 102/2)

3.10.15. Mercân

Kırmızı renkte olan değerli bir taştır. Bir beyitte renginden dolayı dile getirilmiştir. Âşık, kan renginde ağladığında kana bulanmış kirpiği mercaninki gibi kırmızı bir renk alır:

Ne dem kim girye itsem yaşum akar kan renginde
Olur müjgân-ı hûn-âlûd o dem mercân renginde (G. 127/1)

3.10.2. Güzel Kokular

3.10.2.1. Misk, Nâfe

Misk, Doğu Türkistan'da yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdur. Buna nâfe de denir. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur, hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan, sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Misk avcıları sahrada kazık çakar ve ceylanların bu kazığa sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlayıp öz haldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş. Hammadde olarak

kullanılan bu urdan, şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş. Misk, divân şiirinde en çok söz konusu edilen koku ve maddelerden biridir⁴⁸. Misk, Meylî'nin şiirlerinde misk-i Hoten, nâfe-i Çîn, nâfe-i Tâtâr ifadeleriyle anılmıştır. Sevgilinin saçının kokusunu karşılaştırmak için söz konusu edilmiştir:

Zülfünle bahsi nâfe-i Çîn'ün hatâ-yı mahz
Hâşâ ki bûy-ı misk-i Hoten'le bir ola nâk (G. 35/4)

3.10.2.2. Anber

Anber, Hint denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yaşpışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Divan şairleri anberden , kokusu ve rengi münasebetiyle bahsederler⁴⁹. Meylî'de sevgilinin saçının ve ayva tüyelerinin kokusuyla alakalı olarak anberden bahseder. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyelerinden, anber kokusu yayılmaktadır:

Meşâm-ı cânını bu Meylî-i âvârenün cânâ
Mu'attar eylemişdür bûy-ı hatt-ı 'anber-efşânun (G. 54/6)

Sevgilinin kakülü anber renginde, yani siyahtır:

Beni sevdâda kodı kâkül-i 'anber-fâmun
Andan irdi başuma bunca belâ yavrıçagum (G. 71/2)

3.10.3. Diğer Süs Unsurları

3.10.3.1. Ayna (Âyîne)

Divanda âyîne redifli bir gazel yer almakla beraber ayna temalı farklı beyitler bulunmaktadır. Âyîne redifli gazelin dördüncü beytinde ayna boğazına ip geçirilmiş bir suret haydutu olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvur ise hüsn-ü talil sanatıyla aynanın pazar yerlerine asılmasına sebep olarak gösterilmiştir:

Oldı çünkim bir bogazı iplü sûret ugrısı
Ol sebebden asılır sûk üzre ekser âyîne (G. 143/4)

⁴⁸ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 324, Misk mad.

⁴⁹ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 23, Anber mad.

Ayna bir beyitte teşhis sanatıyla rakip olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin yüzüne bakmaya değerli olan aynadan çok âşığın kendisidir:

Âyîne ne yüz ile karşılaşur anun ile
Giçeyin karşısına anı temâşâ kılayın (G. 103/4)

Ayna, sevgilinin kendisine bakarak avare olmasına sebep olabilecek bir nesne olarak tasavvur edilmiştir. Sevgili kendi güzelliğine tutkun olmamak için eline ayna alıp güzelliğini seyretmemesi gerekir:

Alup eline âyîne hüsnine bakmasun
Dil-ber ki kendüye ola âvâre mübtelâ (G. 169/2)

3.11. GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR

3.11.1. Mûm, Şem', Âvîze

Kar ve kış temalı bir gazelin beyitinde kış, saraya benzetilmiştir. Bu sarayın etrafında gümüş avizeler, yani kar tabakası bulunmaktadır:

Zînet olmuş gümüş âvîze ile etrâfi
Kasr-ı dîvân-ı şitâ olmaga 'işret-gâhum (G. 77)

Aynı gazelin bir sonraki beyitinde yeryüzüne yağmakta olan kar, sevgilinin şem'e benzeyen yanağının etrafındaki pervanelere benzetilmiştir:

Toldı pervâne-i şem'-i ruhun ile 'âlem
Berfdür sanma yagan rûy-ı zemîne şâhum (G. 77/4)

Mum, bir beyitte, deyim içerisinde geçmektedir:

Katı pâ-mâl itme korkarın mûmlarla ararsın
Dir iken Meylî gibi ayagun topragıyam sâye (G. 154/5)

3.11.2. Kadeh (Câm, Sâgar, Ayag, Peymâne), Fincan, Sürâhî, Hum, Şişe

Kadeh, fincan, sürahi, şişe ve küp anlamına gelen hum; şarapla ilgili tasavvurlar bağlamında ele alınan kavramlardır. Beyitlerde şarap aşk ile kadeh, küp vb. şarabın

muhafaza edildiği veya döküldüğü eşyalar ise sevgili veya mürşit ile özdeşleştirilmiştir. Şarap küpünden sürâhiye şarap döküldüğü gibi aşkı isteyen kişiye mürşitten feyz erişir:

Mürîd-i ‘aşka mürşidden irer feyz
Sürâhîye koyılır bâde humdan (G. 106/5)

Bir kadeh mey sundı meclisde bana pîr-i mugân
Aç gözün yine sana himmet yitişdi pîrden (G. 107/5)

Kadeh kimi beyitlerde somut anlamıyla yer alır. Şarap kadehi, güzel bir eğlence unsurudur:

Hoş safâ vardur beğüm câm-ı şarâb-ı nâbda
Sahn-ı gül-şen bezm-gâh olsa kenâr-ı âbda (G. 132/1)

Şarap meclisinde kadehler dolu olmalıdır:

Meclis-i meyde kadehler Meyliyâ memlû gerek
Hûb olur gül-şen pür olsa gonce-i sir-âb ile (G. 135/5)

Divanda zikredilen şarap haricindeki içkilerden kahvenin döküldüğü fincan, sevgilinin elinde bulunan, cennetin gül bahçesinin gülüne benzetilmiştir:

Bihîşt-âbâd olupdur kahve-hâne ‘aks-i rûyından
Gül-i gül-zâr-ı cennetdür anun destinde fincanı (G. 180/2)

3.11.3. Kâse, Kâb

Bir beyitte kase, âşığın gam zehrini içmesi için kullandığı bir nesne olarak tasavvur edilir:

İtsün cihânda zehr-i gamı kâse kâse nûş
Meylî anun ki sevdiği ol kâse-bâz ola (G. 168/5)

Kâb, âşığın sevgiliye vuslatı simgeleyen dudağı karşılığında verdiği can nakdini aktarmaya yarayan bir nesne olarak yansıtılır:

Mümkin olan nesneye yok gelmesün senden meded
La'lüni vir agzuma cân nakdın al hep kâb ile (G. 135/3)

3.11.4. İp (Rište), Kement, Zincir (Zencîr)

İp anlamına gelen rište bir beyitte âşıkların bağlamaya yarayan bir eşya olarak tasavvur edilmiştir:

Riştemüz salınmaga 'âşıklar ile Meyliyâ
Yine serkeşliği vardır serv-i hoş-reftârumun (G. 28/5)

Başka bir beyitte ip, aynayı asmaya yarayan bir gereç olarak zikredilir:

Oldı çünkim bir bogazı iplü sûret ugrısı
Ol sebebden asılır sûk üzre ekser âyîne (G. 143/4)

Kemend, sevgilinin saçı için benzetme unsuru olarak söz konusu edilir. Âşık, sevgilinin kemende benzeyen saçına yakalanmış, bağlanmıştır:

Benüm gibi ölürdün tende kayd-ı bend-i gam Meylî
Kimün zülf-i kemendine giriftâr olduğum bilsen (G. 42/7)

Bir beyitte sevgilinin saçı kemende, kemende benzeyen sevgilinin saçı ise delilerin bağlandığı zincire benzetilerek sevgiliden ayrılmanın âşığı divane ettiği anlatılır:

N'ola zencîr ile bağlamalu dîvâne oldumsa
Be hey Meylî kemend-i zülf-i yâri elden aldurdum (G. 89/5)

3.11.5. Kazma (Tîşe)

Kazma, bilinen Ferhat ile Şirin adlı halk hikayesinin ana karakterlerinden Ferhat'ın dağı delmesi için kullandığı eşya olması yönüyle söz konusu edilir:

Sanma kim başa belâ olmaz muhabbet pîşesi
Görmedün mi n'eyledi Ferhâd'a âhir tîşesi (G. 173/1)

3.11.6. Kafes

Tasavvuf felsefesini yansıtan bir beyitte kafes, insan bedenine benzetilmiştir. İnsanın ruhu ise bu beden kafesine hapsolmuş, kendini görebileceği, uçup giderek kendini keşfedebileceği özgürlükten mahrum olan bir papağan gibidir:

Ruhunuz tende cân ol tûtî-i gûyâya benzer kim
Giriftâr-ı kafes âyîne-i dîdârdan mahrûm (G. 85/2)

3.11.7. Çadır (Çâder)

İlkbaharın ve tabiatın tasvir edildiği bir beyitte güllerin şahı çimenliği seyretmeye çıkmıştır. Güllerin şahının konaklaması için lale tarafından sahraya çadır kurulmuştur:

Nev-bahâr irdi çemen seyrine çıkdı şeh-i gül
Lâle çâder yirini kurdı anun sahrâda (G. 148/2)

3.12. GİYİM EŞYALARI VE İLGİLİ UNSURLAR

3.12.1. Etek (Dâmen, Dâmân)

Tasavvufî bir beyitte, deyim içerisinde geçmiştir:

Dest-gîr ol bana setr it dâmenünle cürmimi
Gel mürüvvet eyle şeyhüm el benüm dâmân senün (G. 51/5)

Kimi beyitlerde sevgilinin lutfu ve saç, âşıkların gözyaşını silmesi için bir etek olarak tasavvur edilmiştir:

Dâmen-i lutfun ile yaşımı sil ‘uşşâkun
Hây zâlim nazar it dîde-i giryânlarına (G. 145/4)

Dâmen-i zülfi ile ol yâr sildi çeşümü
‘Ömri çog olsun hele rahm itdi gözüm yaşına (G. 151/2)

Âşık, sevgilinin mahallesinde dolaştığı için, mahallenin köpekleriyle arkadaş olmuştur. Artık dostların vefası ve sadakati kalmamıştır; âşık sevgilinin mahallesine geldikçe bu köpekler âşığın eteğine yapışırlar:

Yapışur dâmânuma kûyına varsam segleri
Hey dirîgâ kalmamış mihr ü vefâ ahbâbda (G. 132/4)

3.12.2. Tâc, Destâr

Başa giyilen giysi unsurları olan tâc ve destârdan tâc, daha çok zahit tipine benzer bir tip olarak sözü edilen sufi tipinin giysi unsuru olarak söz konusu edilir. Rindlerle sufileri karşılaştırmış olduğu bir beytinde Meylî, rindler için sevgilinin ayağının tozunu yeğlerken sufilere misvak ile tacı layık görür:

Rindâna hâk-i pâ-y-i mugân ile tâk-i rez
Sûfilere mübârek ola tâc ile sivâk (G. 35/3)

Destâr, sarık demektir. Benefşe redifli, menekşe çiçeğinden bahseden bir gazelde menekşe, destâr-ı kebûd olarak geçmektedir. Kebûd, mavi renktir. Şairin tasavvurunda menekşe çiçeği mavi sarık giyinmiş, zarif bir çiçektir:

Tersâ-beçedür deyr-i çemen seyrine gül-şen
Destâr-ı kebûd ile zarîf-âne benefşe (G. 150/2)

3.12.3. Kemer, Tügme

Kemer ve düğme, giysilerin bedende sabit durmasına yarayan giyim unsurlarındandır. Altın kemer, sevgilinin belini altın karşılığında kucaklamaktadır:

Zerd idüp cismümi koçmaga seni sa'y iderem
Kuvvet-i zerle kocar ince bilüni kemerün (G. 46/2)

Düğme bir beyitte, sevgilinin göğsünü gizleyen elbiseyi tutan giysi unsuru olarak geçer:

İki şakk oldı togdı mâh-ı bedr sanurlar
Kaçan kim âşikâr olsa çözülp tügmeler sîne (G. 153/3)

3.13. YAZI İLE İLGİLİ ARAÇ VE GEREÇLER

3.13.1. Defter, Sayfa (Safha), Kalem

Gönlün kağıda benzetildiği bir beyitte Meylî, sevgilinin kaşlarını vassfedenden iki tane gazel mısrası yazdığını beyan etmek suretiyle sevgilinin kaşlarını gönlüne işlediğini vurgular:

Yazıldı safha-i hâtırda iki mısra'-ı gazel
Senün ebrûların vassfinda evvel kim kalem çekdüm (G. 73/4)

Bir beyitte defter, kendini ayıplamak, kınamak anlamına gelen melamete yüklenmiştir. Meylî, adını melamet defterindeki isimleri karalayarak kendi adını yazmıştır :

Ben o sultân-ı 'aşkam dûd-ı âhumdan 'alem çekdüm
Melâmet defterine kayd idüp nâmum rakam çekdüm (G. 74/1)

3.14. SİLAH VE İLGİLİ MALZEMELER

3.14.1. Kılıç (Tig, Şemşir), Hançer, Ok (Tir)

Sevgilinin verdiği manevi eziyet, âşığın yüreğinde yara açan bir kılıç gibidir. Sevgilinin eziyet kılıcı ile âşığın yüreğini yaralamamalıdır. Zira sevgili için âşığa ait olup işe yarayacak başka bir şey yoktur:

Tig-i cevri ile dime sînesine yâre yarar
'Âşıkun dahi nesi var 'acabâ yâre yarar (G. 2/1)

Yüreği sevgilinin kılıcı ile parçalanan kişinin ocağına su koyulmuş, o kişi helak olmuştur:

Tigün kimün ki sîne-i pür-tâbın itdi çâk
Ocağına su koydı anı eyledi helâk (G. 35/1)

Âşığın yüreği hasret kılıcı ile parçalanmıştır:

Tig-i hasret pâre pâre itdüğüçün sînemi
Yâreler her birisi cismümde yek-sân acısun (G. 95/4)

Hançer, kırk sekizinci gazelin “hançerün” redifi ile sevgilinin âşıkları yaralamak için kullandığı bir silah türü olarak zikredilir. Sevgili hançeriyle âşıklarını yaralarken, Meylî’yi yaralama lutfunda bile bulunmaz. Eğer sevgilinin hançeri su olarak tasavvur edilirse, sevgili, susuzluktan ölmekte olan Meylî’ye bir içim su bile vermemiştir:

Teşnelikten öldi Meylî bir içim su virmedün
Tutalım ki dûstum âb-ı revândur hançerün (G. 48/6)

Kışa ait tasavvurların yer aldığı bir gazelin bir beyitinde sevgilinin mahallesine gitmekte olan Meylî’nin yolunu kesen biri olarak tasavvur edilen kış derdinin elindeki silah, soğukluğun hançeridir:

Yeh değil derd-i şitâ almış iline hançer
Kesmeğe cânib-i kûyına giderken râhum (G. 77/2)

Silahlarla ilgili eşyalardan ok, sevgili tarafından fırlatıldığında eğer bir kez âşığın kalbine isabet etmiş olsaydı, âşığın kalp bağında dikilmiş olan bir lütuf fidanına benzerdi:

Bag-ı sadrumda dikilürdi nihâl-i lutfun
Ger nişân itse idi sînemi bir kez tîrün (G. 40/2)

Âşığın ahı, sevgilinin ise gamzesi ok gibidir:

Hazer kıl tîr-i âhumdan kadem kadem gümân itme
Beni öldürme gamzen okı ile çatma yâ kaşun (G. 41/4)

3.15. MÛSİKÎ ÂLETLERİ

3.15.1. Çeng, Ney (Nây), Def

Telli çalgılardan çeng, kanuna benzeyen fakat dik tutularak parmakla çalınan ve bu nedenle harpı andıran bir tür çalgı aletidir⁵⁰. Ney, kamıştan yapılmış, bir arşın

⁵⁰ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 100, çeng mad.

uzunluğunda, nefesli bir çalgıdır⁵¹. Def ise zilli veya pullu bir çembere gerilmiş, daire biçimindeki deriden mamül vürmalı bir çalgıdır⁵². Meylî Dîvanı'nın on birinci gazeli “çeng ü nây ü def” rediflidir. Çeng, ney ve def; boynunu büküp, göğsünü dövüp ah u figan ederek Meylî'ye açılmışlardır:

Bükdi kaddin âh u efgân itdi döğdi sînesin
Açılıp ben zâr u gerdâna çeng ü nây ü def (G. 11/2)

Çalgıcılar saz, ney, ve defe kötü bakışlarla bakarlar, onların kulağını çekip sırlarını söylesinler diye hepsini döverler. Fakat saz, ney ve def; sırlarını çalgıcılara söylemeyip başkalarına söylerler:

Gûş-mâl idüp döğer mutribler kec-nazar
Râzımı söyler yine yabana çeng ü nây u def (G. 11/3)

Meyhanede saki, şarap, kadeh, saz, ney ve def bir araya gelince insanın iradesi yitmektedir:

Bir yire gelse gider meclisde elden ihtiyâr
Sâkî-i nev-resle mey peymâne çeng ü nây ü def (G. 11/4)

Çeng, ney ve def; çılgın bir gönlü olan Meylî'yi sevgilinin meclisini her ziyaret edişinde inletmektedirler:

Şevk ile nâlân iderler Meylî-i şeydâ-dili
Vardugınca meclis-i cânâna çeng ü nây ü def (G. 11/5)

3.15.2. Sâz

Bir beyitte eklendiği kelimeye “yapan, eden, hazırlayan” anlamı katan –sâz eki ile birlikte anılan “çâre-sâz” ifadesiyle tevriyeli olarak beliğ bir şekilde söz zikredilmiştir. Gönlü dertli olan şair, çalgıcının çalacağı sazın derdine çare olacağını ummaktadır:

Lutf ile mutribâ ele al sâzunu bu dem
Zannum budur ki derd-i dile çâre-sâz ola (G. 168/3)

⁵¹ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 358, ney mad.

⁵² İskender Pala, *a.g.e.*, s. 109, deff mad.

3.16. ÂDET VE GELENEKLER

3.16.1. Suya çiçek (göl) bırakma:

Şairin zamanında muhtemelen süs unsuru olarak kullanılmak üzere koparılan çiçeklerin hemen solmaması için suya konulduğu bilgisini içeren bir beyit bulunmaktadır:

Şimdi suya konmuş bir tâze gül-i ter sandum
‘Aks-i ruhımı gördüm âyîne de cânânun (G. 31/3)

3.16.2. Akşamın dinlenme vakti olması:

Aşağıdaki beyitte Meylî'nin yaşamış olduğu, Sanayi Devrimi'nin üç asır öncesine dayanan bir dönemde, şimdiki vardiyalı çalışmanın olmadığı; gündüz çalışılıp akşam ve gece dinlenildiği anlaşılmaktadır:

Gamdan olsun n'ola hattun gelicek âsûde
İstirâhatde olur her kişi ahşâm olsa (G. 129/4)

3.16.3. Usta-çırak ilişkisi:

Aşkın gam çekerek öğrenileceğini anlatan bir beyitte babaların yüksek ihtimalle zanaat öğrenmeleri için çocuklarını ustalara teslim ettiğinden bahsedilmektedir:

Viridi tahsîl-i gam-ı ‘aşka dili pîr-i hîred
Nitekim tıflını iltür pederi üstâda (G. 147/4)

3.16.4. Hava değişimi:

Göl bahçesine gidip hava değişimi yapmaktan gönül açıcı olarak bahsedilmesi genel bir kanaati andırır niteliktedir:

Varup gül-zâra tebdîl-i hevâ it gönlün açıl sun
Niçe bir oturursun Meylî bu mihnet-serâlarda (G. 165/5)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN

4.1. İNSAN

Kurân-ı Kerîm'e göre insan, eşref-i mahlukat, yani en şerefli mahluktur. Bu bilgi doğrultusunda Meylî'ye göre insan ruhu, insan bedenini şerefendirir. Cennet bahçesini şerefendiren de insandır:

Ser-i kûyun n'ola 'uşşâk ile revnak bulsa
Âhir insânla durur ravzâ-i rıdvâna şeref (G. 12/2)

Sensüz ey rûh-ı revân dirliği yok 'uşşâkun
Cân değil mi viren ey meh ten-i insâna şeref (G. 12/4)

İnsan, saf ve temiz bir varlık olmadığı takdirde başkaları hakkında yerli-yersiz hayaller kuran bir varlık olarak görülür:

Sûfî dir bana kocarsın belini hûbların
Çok hayâlâta düşer olmasa âdem sâfî (G. 174/3)

Sevgilinin hançeri, insanın yüreğini yaralayıp insanı öldürür:

Çekdügince sîneye gider hayâtı âdemün
Sanasın kim bir yalın yüzlü ci vândur hançerün (G. 48/3)

4.2. GÜZELLİK

4.2.1. Umumî Olarak Güzellik (Hüsn, Melâhat)

Tasavvufî ıstılahta güzelliğin kaynağı, Hüsn-ü Mutlak olan Allah'tır. Şair için güzellik farklı tasavvurlarla övgü unsuruyken bir beyitte geçici bir sıfat olarak anılır. Güzeller, güzellik ile gururlanmamalıdır. Zira güzellik yitip giden bir şeydir:

'Âşika nâ-mihr-bân olup cihân meh-rûları
Hüsn ile mağrûr olmasunlar olur zâ'il ol (G. 60/3)

4.2.2. Güzellik ile İlgili Tasavvurlar

4.2.2.1. Gülşen, Gülzar

Tabiatla ilgili olan bu mefhumlar, divanda sevgilinin güzelliği için benzetilen olarak kullanılmıştır. Güzellik, içinde sevgilinin taze bir gül olan yanağının olduğu gül bahçesidir:

Bülbül-i nâlân ölüp yazıklar olup ben anun
Ruhların gül-zâr-ı hüsn içre gül-i ter sandugum (G. 90/4)

Sevgilinin yüzü, güzelliğin gül bahçesi; ağzı ise bu güzellik gül bahçesinde bir gonca gibidir. Âşık, bu gül bahçesini içtenlikle arzu etmektedir:

Meyliyâ her kaçan ol gonce-dehen dil-dârun
Gül-şen-i hüsnünü seyr itmeğe ikdâm olsa (G. 129/5)

Sevgilinin yüzünün bahçıvanı, sevgilinin yanağındaki ayva tüyelerinin solmaması için güzelliğin gül bahçesinin zeminini yarıp bir nehir akıtmıştır:

Cemâli bâg-bânı solmamaga sebze-i hattun
Zemîn-i gül-şen-i hüsnin yarup bir cûyü akıtdı (G. 179/3)

4.2.2.2. İl, Mülk, Arsa

Güzellik, dünyanın en güzeli olan sevgilinin padişahı olduğu bir memlekete benzetilmiştir:

Kulun olsa n'ola hûbân-ı cihân sensin sen
Şimdi hüsn iline hünkâr benüm sultânım (G. 72/2)

Güzellik, ülkeler fetheden bir padişah olan sevgilinin padişahı olduğu bir ülkedir. Güzelliğin ülkesinde şehir güzellerinin hepsi yönetilen, şairin sevdiği ise yöneticidir:

Mülk-i melâhate şeh-i kişver-sitânsın
Hûbân-ı şeh'r sana kul anlara sen hıdiv (G. 121/3)

4.2.2.3. Derya

Sevgilinin yüzü güzelliğin denizi olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin kaşları, bu güzellik denizinde yüzen iki balık gibidir. Sevgilinin kaşlarının balığa benzetilmesi balıkların yüzerken kıvrılmaları ile ilgilidir:

Sanki deryâ-yı hüsn içinde yüzer
İki mâhîdür ol iki ebrû (G. 126/2)

4.2.2.4. Bihişt

Sevgilinin güzelliği cennetten daha üstün bir güzellikte olan bir cennet şeklinde tasavvur edilir. Nitekim cennetteki genç hizmetçi olan gılman ve inanan erkeklere vaat edilen hurilerin, bu dünyada, sevgilinin güzelliğini görüp kıskanmaları beklenir:

Bihişt-i hüsnine reşk ide göri bunda cânânun
Cihânda Meyliyâ gılmân ile hûrâyı söyletsen (G. 32/6)

4.2.2.5. Çerağ

Güzellik, bir beyitte aydınlatma aracı olan kandile benzetilir. Sevgilinin yanağının ateşi güzelliğin kandiline fitil yakmıştır. Böylelikle her bir kandilin içi, gam ateşi ile yanıp parlamıştır:

‘İzârun odı yakaldan çerâğ-ı hüsne fitîl
Derûnın âteş-i gamla pür itdi her kandîl (G. 62/1)

4.3. SEVGİLİ

4.3.1. Umumî Olarak Sevgili

Sevgili, beyitlerde bizzat veya kısmen tasavvurî olarak "şâh, padişah, dil-ber, dil-rübâ, cân, canan, şûh, yâr, zâlim, kâfir, mâh, âfet" isimleriyle zikredilir. Bunların haricinde sevgili ile ilgili tasavvurlar beyitlerde çok sayıda yer almaktadır. Sevgili, umumî olarak âşıktan ve diğer güzellerden üstün bir insan olarak tasavvur edilir. Sevgilinin en belirgin özelliği âşığa karşı acımasız ve gaddar oluşudur. O, âşığın gönül ülkesine savaşlar açarak orayı yağmalayan ve kana bulayan zalim bir hükümdardır. Âşığa her daim cefa çektiren ve onun gönlünü yağmalayarak harap eden sevgili, bu

durumdan pişmanlık duymaz ve vicdan azabı çekmez. Sevgili, âşıklara zulmeden bir zalimdir:

Dâmen-i lutfun ile yaşımı sil ‘uşşâkun
Hây zâlim nazar it dîde-i giryânlarına (G. 145/4)

Âşık kul, sevgili ise bir padişaktır:

Senün yolunda cân revân itmez dimiş ağyâr
İnanma pâdişâhum ben kuluna iftirâdur bu (G. 124/5)

4.3.2. Sevgili ile İlgili Tasavvurlar

4.3.2.1. Yûsuf-ı Sâni

Sevgili, ikinci bir Yusuf olarak tasavvur edilmiştir. Yusuf peygamber, divan şiirinde güzel yüzlü olması, Züleyha ile yaşamış olduğu hadiseler ve Mısır’a hükümdar olması vesilesiyle anılır. Şairin nazarında sevgili, güzellik açısından ikinci Yusuf’tur. O, güzelliği ile Mısır ülkesini harap etmiştir. Bu yüzden sevgilinin al yanağının Anadolu’yu velveleye salması şaşılacak bir şey değildir:

Ruh-ı alı salarsa velvele şimdi n’ola Rûm’a
Harâba virdi Mısr’ı hüsn ile ol Yûsuf-ı sâni (G. 180/3)

4.3.2.2. Şeh, Şâh, Hünkâr, Pâdişah, Sultân, Şeh-süvâr

Saray mensubu olan ve devlet yönetiminde sözü geçen kişiler için kullanılan bu unvanlar, sevgilinin en fazla benzetildiği mefhumlardır. Sevgilinin üstün tutulup âşığın hor görüldüğü beyitlerde geçen bu ifadeler, sevgiliyi övmek için kullanılmıştır. Sevgili, herhangi bir ülkenin hükümdarı olmaktan çok; güzelliğin, güzellerin ve güzellik ülkesinin padişahı olarak anılır. Bunların dışında sevgili kişver-sitân, yani ülkeler fetheden bir padişaktır. O sadece bir ülkeye sultan değil, “sultân-ı ‘âlemdir” yani bütün dünyanın sultanıdır:

Padişah olan sevgilinin yanında âşık, yönetilen sınıfından biridir. Yönetilen olarak âşığın padişaha söyleyecekleri vardır. Fakat padişahın çevresi çoğu zaman

kalabalık olduğu için âşık, seçkin bir padişah olan sevgiliye tenhada rastlayıp ona hâlini arz etmeyi temenni eder:

Bulup tenhâda hâlüm ‘arz idüp yansam yakılsam âh
Hemân meclisde bir ben bir de ol şâh-ı güzîn olsa (G. 130/3)

Sevgili, meşhur bir hükümdar olan Cem gibi ihtişamlı bir padişaktır. Onun kadehi de câm-ı Cem olarak bilinen Cem’in kadehi gibidir:

Bana bezminde ol şeh bir piyâle sundı nûş itdüm
Bihamdilillah ana şâdam bugün [ben] câm-ı cem çekdüm (G. 73/3)

Âşığın gönlü, şanlı bir padişah olan sevgilinin kölesidir. Âşık, padişah olan sevgilinin yöneticiliğinden o kadar hoşnuttur ki, canı bedeninde olduğu müddetçe ona kul, kurban olmakta kararlıdır:

Gönül bir şâh-ı ‘âli-şâna bendedür bende
Kulı kurbânıyam mâdem ki cânım tendedir tende (G. 160/1)

4.3.2.3. Mi’mâr-ı Mihnet

Sevgili, âşığın çekmekte olduğu mihnetin, zorluğun ve sıkıntının mimarıdır. Mihnet mimarı olan sevgili, âşığın beden kalesini mihnet ile inşa etmiştir. Sevgilinin yapmış olduğu mimarlığa saygı duyan ve yaptığı eserin sürekli ayakta kalmasını isteyen âşık, savaş topuna benzeyen ahlarından dolayı beden kalesinin zarar göreceğinden çekindiği için sevgiliden, yapmış olduğu mimari eseri sağlamlaştırmasını istemektedir:

Zarar irişmeye tâ kim ana bu tûb-ı âhumdan
Gel ey mi’mâr-ı mihnet ten hisârın üstüvâr eyle (G. 144/4)

4.3.2.4. Gül, Gonca, Serv

Meylî’nin şiirlerinde sevgili en çok, bitkiler arasından bir çiçek türü olan güle benzetilmiştir. Divan şiirinde gül, daha çok güzelliği ve rengi ile söz konusu edilen bir çiçektir. Gül, güzel olması bakımından sevgilinin yüzü için benzetme unsuru olarak kullanılır. Gülün, yaprakları tam olarak açılmamış olan haline gonca denir. Gonca, sevgilinin genç oluşunu vurgulamak için sevgiliye benzetilir. Bunların dışında servi

ağacı ise uzun bir ağaç olması bakımından sevgilinin endamını betimlemek için başvurulan bir ifade olmuştur.

Bağların sararıp solduğu bir mevsimde, bağlar gibi sararan şairin derdinin sebebi, güle benzeyen sevgilinin ayrılığıdır:

Bir gülün hecrine mi düşdi yine bencileyin
'Acabâ benzi bozulduğı nedür bâğların (G. 49/2)

Âşık, inleyen gönlünün açılmayıp ferah bulmadan öylece kalmasını hoş görse de; güle benzeyen sevgilinin dikene benzeyen ağyara takılmasını hoş görmez:

Gülmesün açılmasun kon bu dil-i nâlânım
Her hâra takılmasun tek ol gül-i handânım (G. 68/1)

Şair, bir âşık olarak kendisinin bin kez ah edip inlemesinde şaşılacak bir taraf görmez. Çünkü bülbül gibi olan âşık gül bahçesinin gülü olan sevgiliden mahrum kalmıştır:

Hezâr efgân u zâr itsem n'ola dil-dârdan mahrûm
Çün oldum bülbül-âsâ ol gül-i gül-zârdan mahrûm (G. 85/1)

Artık bahar erişip gül mevsimi gelmiştir. Âşık, gül bahçesinin goncasına benzettiği sevgilinin artık gül gibi açılmasını istemektedir:

Devr-i gül gelmenün zamânıdır
Açıl ey gonce-i gül-istânım (G. 86/3)

Şairin tasavvurunda dünya bir bağa benzer. Dünya bağı şair için bir türlü havadar bir yer olmamıştır. O, bir âşık olarak sevgiliyi kendisine yeğler. Sevgili, bu dünya bağında güzel yürüyüşlü bir servi ağacı gibidir. Âşık, sevgilinin dünya bahçesinde salınarak yürümesini isteyip dünyanın kendisi için havasız bir yer olmasını önemsemez:

Cihân bağında Meylî'ye hevâ-dâr olmadı gitdi
Salınsun yürisün ol serv-i hoş-reftâr sag olsun (G. 113/5)

4.3.2.5. Ay (Kamer, Mâh, Meh) , Güneş (Mihr)

Sevgili, âşığa sert bakışlarla bakan bir aya benzer. Sevgili sert bir şekilde baktıkça âşığın ah rüzgarları, kış rüzgarı gibi sert bir şekilde eser:

Serd eser bâd-ı şitâ gibi riyâh-ı âhum
Sen bürûdetle nazar eyleyeli ey mâhum (G. 77/1)

Sevgili, iki gece bir evde konuk olarak kalmayıp sürekli dönüp duran aya benzer:

İki gece bir hânedede mihmân değilsin
Ey mâh olur âfet-i devrân değilsin (G. 96/1)

Güzellik ülkesinin padişahı olan sevgili, aynı zamanda incelik, güzellik ve hoşluk burcunun ayıdır:

Mülki melâhat şâhidur burc-ı letâfet mâhidur
Meylî-i devlet hâhidur bin cân ile ânı seven (G. 97/7)

Şairin tasavvurunda güneşin yaymakta olduğu yüksek ısının sebebi güneşin, aya benzeyen sevgilinin yanağına müptela olmasıdır:

Ruh-sârının fütâdesi olmasa ol mehün
Hurşîdün olmaz idi bu denlü harâreti (G. 177/3)

Ayrılığın gece olarak tasavvur edildiği bir beyitte sevgiliden parlayan bir güneş olarak bahsedilmektedir. Parlayan güneşe benzeyen sevgili gelmedikçe, yani ayrılık gecesinin güneşi doğmadıkça âşık karanlıkta kalmaya devam edecektir. Bu yüzden âşık, sevgiliyi sorup onun hiç görünmediğinden yakınır:

Şeb-i hicrânda kaldum gelmez ol mihr-i dırahşânım
O hercâyî görünmez gitdi bilmem kandedür kande (G. 160/2)

4.3.2.6. Nev-cüvân

Şairin tasavvurunda sevgili birçok özelliğın yanında ne v-cüvân, yani genç olarak şiirde söz konusu edilir:

İRmez visâline anun gamdan yüzün zerd itmeyen
Nâzik-beden gonce-dehen bir nev-cüvândur sîm-ten (G. 97/1)

Şair, gönlündeki sabrın, kendisini eninde sonunda bir zalime esir edeceğine inandığı için, taze ve genç olan sevgiliye kendi iradesiyle kul olmayı gerek görmektedir:

Gönül sabrı seni bir zâlime âhir esîr eyler
Kul ol gel bârî var ol nev-cüvâna ihtiyârunla (G. 133/2)

4.3.2.7. Sîm-ten

Nazik bedenli, gonca ağızlı ve genç olan sevgili sîm-tendir. Onun bedeni gümüştedir. Sevgilinin bedeninin gümüşe benzetilmesinin sebebi, gümüş rengiyle alakalıdır. Sevgilinin teni ve özellikle gerdanı gümüşe benzetilir:

İRmez visâline anun gamdan yüzün zerd itmeyen
Nâzik-beden gonce-dehen bir nev-cüvândur sîm-ten (G. 97/1)

Ayrıca şairin şiirleri arasında sîm-ten redifli bir gazel de yer almaktadır. (Bkz. Gümüş)

4.3.2.8. Büt-î Tersâ, Sanem, Kâfir

Olağanüstü bir güzellikte olmasına rağmen gönlü katılmış sevgili, bu hususiyetleriyle puta benzetilmektedir. Sevgili puta tapanların tapınacağı bir ihtişama sahip olan bir puttur. Putperestler eğer bir puta tapacaklarsa, tapınacakları put, yalnızca sevgili olmalıdır. Hiçbir put, sevgili ile karşılaştırılmaz:

Sanemler var iken şîrîn edâ deyr-i cihân içre
Yerinde turı tursun ol büt-i tersâya söz dinmez (G. 6/3)

Ol büt-i tersâ tururken deyrde ruhbânlar
Gayrı esnâma tapan küffâra sûret vermesün (G. 93/3)

Sen lebi şîrîn sanemle bahs ider mi deyrde
Cânı var ise büt-i tersâya söylen söylesün (G. 110/4)

Sevgili, İslam ülkelerini yerle bir edip Avrupa'yı da yerle bir etmek için hazırlık yapan bir kâfirdir:

Yakup yıkdı müselmân illerin gitdi donanmaya
Gör ol kâfir Fireng-istân'a da 'azm itdi yagmaya (G. 140/1)

Sevgili, İslam'a bağlı olan bir birey olan âşığı esir alıp aşk zindanına kapatan bir kâfir gibidir:

Esîr itdün beni zindân-ı 'aşkunda be hey kâfir
Budur ancak günâhum sana dikkatle nigâh itdüm (G. 83/2)

4.3.2.9. Zâlim, Hûnî

Divan şiirinde maşuk, umursamaz bir kişiliğe sahiptir. Âşık, maşuğun düşüncesinden, aşkının derdinden ölse bile maşuk, başını çevirip bakmaz. Şairin muhayyilesinde âşıklar sevgilinin aşk derdinden gözlerinden yaş akıtmakta, ağlamaktadırlar. Âşıkların gözyaşlarını silecek olan sevgilinin lütfudur. Onun âşıkların ağlamakta olan gözlerine bakışı, onları teselli edecektir:

Dâmen-i lutfun ile yaşını sil 'uşşâkun
Hây zâlim nazar it dîde-i giryânlarına (G. 145/4)

Hûnî, kanlı olan, kan dökmeye alışık olan kimseler için kullanılan bir sıfattır. Sevgili de âşığa aşk acısı çektirmesi yönünden zalimle birlikte hûnî sıfatı ile de anılmıştır. Kan dökücü olan sevgilinin kılıcı vardır. Kan dökücü olan sevgilinin kılıcı, âşığın kemiğine kadar dayanıp kemiğini kesmemiştir. Âşık, bunu garipser:

Kesmeyüp yüz döndürürmiş üstühânımdan benüm
Böyle ummazdum hele ey hûnî ol şemşîrden (G. 107/3)

4.4. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

4.4.1. Saç

4.4.1.1. Umûmî Olarak Saç

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç, divanda çeşitli yönleriyle tasavvurlara yansıtılmıştır. Sevgilinin saçı renk yönünden karanlık gece gibidir. Bu bakımdan sevgilinin saçları Leylâ'dır. Sevgilinin saçı kement gibidir. Âşığın gönlü bu kementle bağlanır. Bazen de sevgilinin saçları kuş yemine benzer. Âşık, av kuşu gibi sevgilinin kuş yemine benzeyen saçlarına yönelip kendisini avlatır. Bazen saçın sadece hayali yem olarak düşünülür. Bir tuzak gibi resmedilen sevgilinin yüzündeki ben, kuş yemi olarak tasavvur edildiğinde, av kuşuna benzeyen âşıkların bene yönelip saça kapılıp avlandıkları tasavvur edilmiştir. Âşık, sevgilinin saçının gamını, kederini çekmektedir. Sevgili kimi zaman merhamete gelerek eteğe benzeyen saçlarıyla âşığın gözyaşlarını silmiştir.

4.4.1.2. Saç ile İlgili Tasavvurlar

4.4.1.2.1. Zencîr, Kemend, Rişte, Resen

Metalden yapılan zincir; pamuk, keten ve benzer malzemedan yapılan kement ile ip anlamına gelen rişte ve resen kelimeleri nesnelere birbirine bağlamaya yarayan gereç anlamını ifade etmek için kullanılır. Bu kelimeler bir şiirin bağlamında geçtiği için birbirine bağlananlardan en az bir tanesi soyut bir nitelik arz etmektedir. Bu doğrultuda sevgilinin saçı zincir ve ip gibi tasavvur edilen somut bir unsurdur. Somut bir unsur olan saça, soyut bir unsur olan âşığın gönlünün bağlandığı hayal edilir. Âşığın gönlü sevgilinin zincire benzeyen saçına bağlandığı sırrını açığa vurmuştur:

Zülfünün zencîrine bend olduğın fâş eylemiş

Sâdır olmuş bu dil-i dîvânedan güstâhlık

(G. 22/4)

Âşık, sevgilinin kement benzeyen saçlarını elden aldırılmış, kaybetmiştir. Artık o, zincire vurulmuş bir divane haline gelmiş olmakta sakınca görmez. Bir bakıma sevgilinin saçı, aşk derdinden divane olan âşığı tutan bir zincir gibidir:

N'ola zencîr ile bağlamalu dîvâne oldumsa
Be hey Meylî kemend-i zülf-i yâri elden aldurdum (G. 89/5)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan saçın ip olarak tasavvur edildiği bir beyitte, bu tasavvur dahilindeki diğer beyitlerden farklı olarak sevgilinin saçı darağacının ipi şeklinde hayal edilmiştir. Sevgilinin saçı darağacının ipi gibidir. Gerçek âşık, tasavvuf büyüklerinden olan Hallac-ı Mansûr gibi kendi rızasıyla darağacına boynunu uzatmalı, sevgilinin saçına gönlünü asmalıdır:

‘Âşık oldur resen-i zülfine yârün vire cân
İhtiyârı ile Mansûr gibi dâra gele (G. 128/4)

4.4.1.2.2. Mâr

Şairin tasavvurunda sevgilinin yüzüne sarkmış olan büklüm büklüm saçları, güneş ışınları altında kıvranan bir yılan gibidir. Sevgilinin yüzüne sarkan saçları yılan benzetiliyorken saçın sarkmış olduğu yüz de belliğ bir şekilde güneş şeklinde tasavvur edilmektedir:

Güneşde pîç ü tâb olmuş yatur bir mârdur gûyâ
Değildür ‘ârızında dil-berün zülf-i ham-ender-ham (G. 69/3)

4.4.1.2.3. ‘Anber

Hoş kokularıyla bilinen bu mefhumlar, sevgilinin saçı için benzetme unsuru olarak kullanılır. Şaire göre sevgilinin saçı, güzel kokulardan olan anber gibi kokmaktadır. Sevgilinin anber kokan saçları, kişileştirilmiş olarak küstah olarak tasavvur edildiğinden, sevgilinin yanaklarını öpmek amacıyla sevgilinin yanaklarına sarmaktadır:

Ruhların bûs itmeğe sarkar yürürsün dâ'imâ
Eylemek ey zülf-i ‘anber-sâ neden güstâhlık (G. 22/5)

Yukarıdaki örnek beyitte olduğu gibi bu örnek beyitte de belliğ bir tasavvur oluşturmak amacıyla sevgilinin saçı, teşhis sanatıyla kişileştirilmiştir. Şaire/âşığa göre

sevgilinin anber kokulu saçları, herkesin gözü önünde sevgilinin yanaklarını öpmek istediğinden; sevgilinin kendi saçlarına yüz vermemesi gerekir.

Halka karşı ruhlarını öpmeğe sarkar durur
Yâre söylen zülf-i ‘anber-bâra sûret virmesün (G. 93/4)

4.4.1.2.4. Dâmen

Dâmen, etek demektir. Sevgilinin saçları, âşıkların gözyaşlarını silmeye yarayan bir etek gibi tasavvur edilmiştir. Sevgili, dökülmesine sebep olduğu âşığın gözyaşlarını eteğe benzeyen saçlarıyla siler:

Dâmen-i zülfi ile ol yâr sildi çeşmümi
‘Ömri çoğ olsun hele rahm itdi gözüm yaşına (G. 151/2)

4.4.1.2.5. Dâne, Dâm

Âşığın gönlünün bülbül olarak hayal edildiği bir beyitte, sevgilinin beninin ve saçlarının, kuşları beslemek ve avlamak için kullanılan kuş yemi olan dâne ve av tuzağı olan dâm yerine geçmesi istenilerek, âşığın aşka olan tutkusu ve sevgiliye karşı olan alçakgönüllülüğüne vurgu yapılmıştır:

Dil murgını zülfün ile hâlün
Sayd itmege dâm u dâne olsun (G. 99/4)

Şair, kendisine öğüt verdiği bir beyitte, sevgilinin saçının hayalinin kuş yemi olan dâne ve av tuzağı olan dâm olduğunu; bu yüzden sevgilinin saçının hayalinden sakınmak gerektiğini söyleyerek kendine telkinlerde bulunur:

Hele pek sakla kendini der-âgûş eyle fikrünü
Hayâl-i zülf ü hâli dâne ile dâmdur Meylî (G. 183/5)

4.4.1.2.6. Leylî, Leylâ

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan saç, Leyla ile Mecnun adlı halk hikayesinin maşuk mahiyetindeki karakteri olan Leyla’ya benzetilmiştir. Bu benzetmenin sebebi, hem Leyla’nın saçlarının siyahlığı; hem de leyla kelimesinin

anlamının gece oluşudur. Gece ve siyah, siyah ile de siyah saç arasında bağ kurulmuştur. Şair, Mecnun'un sevdiği gibi saçları Leylâ'ya benzeyen birini sevmiştir:

Ben bu sevdâ ile dîvâne olam gibi gelür
Çünkü Mecnûn gibi bir saçları Leylâ sevdüm (G. 78/2)

Mecnun'un asıl adı Kays iken Leyla'yı sevdikten sonra onun aşkı ile anormal davranarak halk tarafından Mecnun, yani deli olarak isimlendirilmiştir. Şairin âşık olduğu sevgilinin geceye benzeyen siyah saçları o kadar güzeldir ki, bütün dünya halkı Kays gibi saçları Leyla olan sevgilinin Mecnun'u olmuştur:

Kays-veş cümle 'âlemün halkı
Oldı Mecnûn'un ey saçı Leylî (G. 182/4)

4.4.1.2.7. Kâkül, Perçem

Kâkül, kadınların saçının alında düz ve hizalı olarak kalacak bir şekilde kesilmiş hâlidir. Perçem ise uzunlu-kısalı, hizasız bir şekilde alında kalan saça denir. Şair, önemsiz bir güzele meyletmeyeceğini, sevgilinin kakülü gibi dik âlâsı olan bir güzeli seveceğini söyleyerek tevriyeli bir söyleyişle sevgilinin alına dökülen düz saçlarını övmektedir:

Değme bir dil-bere meyl eylemezüz
Kâkülün gibi dik alâsı gerek (G. 30/3)

Sevgilinin kakülü güzellik ve zerafet açısından o kadar üstündür ki, güzellik açısından sümbül çiçeği bile onunla kıyas unsuru olamaz:

Hatt-ı haddüne nice benzeye reyhân ile gül
Başdan ol kâküle mânend olur mı sünbül (G. 57/1)

4.4.2. Kaş (Ebrû)

4.4.2.1. Umûmî Olarak Kaş

Güzellik unsularından biri olan kaş, biçimi dolayısıyla umumi olarak yaya benzetilir. Sevgili, yay gibi olan kaşlarını çatarak oka benzeyen kirpikleriyle âşığın

gönlünü yaralar. Yine de şair, sevgilinin kaşlarını övmekten vazgeçmeyip; bilakis bununla övünür. Şairin övdüğü kaşlar, rengi itibarıyla siyahtır. Sevgilinin siyah kaşları ve ela gözleri, âşıktâ öldürücü bir etkiye sahiptir. Bu ölümcül etkisine rağmen şair, sevgilinin kaşlarını, gökyüzünde beliren ayın bir görünümü olan hilale, kimi zaman da güzellik denizinde yüzen bir balığa benzeterek onun kaşı hakkında övgülerde bulunur. Kimi beyitlerde kaş, sevgilinin suretindeki konumu dolayısıyla sevgilinin bir güzellik unsuru olan göz ile birlikte anılmıştır.

4.4.2.2. Kaş İle İlgili Tasavvurlar

4.4.2.2.1. Yâ (Yay)

Sevgilinin kaşı, âşığın bu kaşlar için söylediği övgü oklarını gerdiği bir yay gibidir. Âşık, sevgilinin yaya benzeyen kaşlarını boş yere övmediğini ifade etmektedir:

Medh eyledikse ol kaşı yâ yâri Meyliyâ

Ağyâr sînesine olur her sözün bir ok (G. 25/5)

Kaş, bir başka açıdan, gamze oklarının fırlatıldığı bir yay gibi tasavvur edilir. Âşığın gönlü, sevgilinin bakışlarından ve gamzelerinden derin bir şekilde etkilenir:

Hazer kıl tîr-i âhumdan kadem kadem gümân itme

Beni öldürme gamzen okı ile çatma yâ kaşun (G. 41/4)

Ey kaşları yâ güzel bu sînem

Gamzen okına nişâne olsun (G.99/2)

4.4.2.2.2. Hilâl

Kaş, yay gibi şekli yönüyle hilale benzetilmiştir. Âşık, hayalinde sevgilinin yanaklarını ay ve güneş olarak tasavvur etmiştir. Sevgilinin yanakları, yani ay ile güneş aynı yerde bulunduğundan güneş tutulması gerçekleşmiş ve bu yüzden âşık, gamın karanlığında kalarak sevgilinin hilal kaşlarını temaşa etmiştir:

İhâta itdi ey kaşı hilâlüm zulmet-i gam çün

Hayâl-i ruhlarun dil âleminde mihr ü mâh itdüm (G. 83/3)

Maşuğun kaşları, gökyüzünde hilal şeklinde belirir:

Gün yüzünde âşikâr olan hilâl ebrûlarun

Bâr-1 mihrin çekmeden iki büküldi mâh-1 nev (G. 123/2)

4.4.2.3. Mâhî

Mâhî, balık demektir. Şairin tasavvurunda sevgilinin kaşları, güzellik denizinde yüzen iki balık gibidir:

Sanki deryâ-yı hüsn içinde yüzer

İki mâhîdür ol iki ebrû (G. 126/2)

4.4.3. Göz (Çeşm, Dîde)

4.4.3.1. Umûmî Olarak Göz

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan göz, âşık için bir bela sebebidir. Sevgilinin süzgün bakışlı gözleri, âşığı aşk derdine salarak ona acı çektirir. Bu gözler bademe benzemekle birlikte yağmacıdır; âşığın gönlünü yağmalar. Kimi beyitlerde göz, katil olarak tasavvur edilir.

4.4.3.2. Göz İle İlgili Tasavvurlar

4.4.3.2.1. Kattâl, Fettân, Yagmacı

Sevgilinin gözü için söylenmiş olan bu ifadeler, gözden gelen bakışların, âşığın gönlünde uyandırdığı acı verici duygularla alakalıdır. Sevgilinin umursamaz bakışları, âşığın aşk arzusuyla dolu olan gönlünü katledip yağmalar.

Sevgilinin ve güzellik unsurlarının zulümle bağlantılandırıldığı bir beyitte sevgilinin gözü, zalimlik açısından sevgiliden üstün tutulmuştur:

Sen de hûnîsin velî çeşmün ‘aceb kattâldur

Gamzeni kan dökmede kendünden üstâd eyledün (G. 45/2)

Güzellik unsurlarından sevgiliye ait olan gamze, göz, saç ve endamın resmedilip övüldüğü bir beyitte göze, fettân-ı cihân olarak anılmıştır. Sevgili, güzel yüzüne ait

gözlerindeki bakışlarla kendisine âşık olan birçok insanı birbirine düşürmek suretiyle âleme fitne salmaktadır:

Gamzesi âfet-i devrân gözi fettân-ı cihân
Zülfi müşkini belâ kameti bâlâ sevdüm (G. 78/3)

Sevgili, bir bakışla âşığın can ve gönül ülkesini yağmalar. Nitekim sevgilinin gözü yağmacıdır:

Bir bakımda dil ü cân kişverin eyler tarâc
Meyliyâ n'eyleyelüm âh o gözi yağmacı (G. 175/5)

4.4.3.2.2. Bîmâr

Bîmâr, hasta demektir. Sevgilinin gözünün hasta gözüne benzetilmesinin sebebi, sevgilinin süzgün bakışları dolayısıyladır. Sıradan bakışın aksine süzgün bakışlar, âşığı daha çok etkileyerek onun aşka olan tutkusunu artırır. Âşığın ayrılık zamanı hatırına getirdiği şey; sevgilinin normal bakışlarının aksine hasta gözlerine benzeyen gözlerindeki süzgün bakışlardır:

Çeşm-i bîmârün anup haste-i hecrün olayın
Derd ile inleyeyin aghlayayın sultânüm (G. 79/3)

Âşık, hasta bakışlara müptela olup aşkın derdine düşer. Sevgilinin hasta bakışlarına ve kendisine müptela olan kimse aşk derdinden kurtulup iyileşemez; sevgilinin müptela olunan hasta gözleri gibi hasta kalır:

Sihhat bulup halâs ola mı derd-i aşkdan
Dil kim ola o gözleri bîmâra mübtelâ (G. 169/3)

4.4.3.2.3. Bâdâm

Aşkın, içki meclisi metaforu çerçevesinde yansıtıldığı bir beyitte sevgilinin gözleri, içki meclisinin bir unsuru olan mezenin kapsamında yer alan bademe benzetilmiştir. Sevgilinin badem gözleri olmaksızın içki meclisinin mezesi tamam olmuş sayılmaz:

Nukl-i meclis tutalum sâkî müheyyâ olmuş
Bize bir çeşm-i çerez gözleri bâdâm olsa (G. 129/3)

Nasıl ki keyif ehli olanlar levzîne adlı badem helvasına meylediyorlarsa, âşıklar da badem gözlü olan sevgilinin tatlı dudaklarından haz etmektedirler:

Ehl-i ‘aşk ol çeşmi bâdâmun lebinden hazz ider

Mâ’il olur mübtelâ-yı keyf olan levzîneye (G. 156/3)

4.4.4. Gamze (Yan Bakış)

4.4.4.1. Umûmî Olarak Gamze

Yan bakış, hasta gözlerle bakan sevgilinin süzgün bakışları gibi âşığın gönlünde büyük etki uyandırır. Bu etki genel olarak yaralayıcıdır. Gamze, genellikle oka benzetilir. Sevgili, yaya benzeyen kaşlarına gamze, yan bakış oklarını gererek bu okları âşığın gönlüne fırlatır ve âşığın gönlünü yaralar. Sevgilinin yan bakışı genel olarak sevgilinin acımasızlığı ve âşığın çektiği acı ile alakalı olarak yansıtılmıştır.

4.4.4.2. Gamze İle İlgili Tasavvurlar

4.4.4.2.1. Ok

Rakibin kötülendiği bir beyitte sevgilinin yan bakışlarından ok olarak bahsedilmiştir. Rakip, hasetçi bir insan sıfatıyla sevgilinin yan bakışlarını âşığa çok görmektedir. Âşık ise sevgilinin yan bakışlarını oka benzetmeksizin rakibe reva görmez:

Gördünse tîr-i gamze-i cânânı bana çok

Var yüri ey hâsûd anı dahi gözine sok (G. 25/1)

Âşık, sevgiliden kaşlarını çatıp ona kötü nazarla bakmamasını talep eder. Bu talebini yaya benzeyen kaşlarına yan bakış oklarını gerip gönlüne fırlatıp onu yaralamamasını söyleyerek belîğ bir ifadeyle dile getirir:

Hazer kıl tîr-i âhumdan kadem kadem gümân itme

Beni öldürme gamzen okı ile çatma yâ kaşun (G. 41/4)

Âşığı darbelerine karşı göstermiş olduğu metanet karşısında yüreğinin demirden olup olmadığı konusunda kararsızlıkta bıraktıran şey, sevgilinin oka benzeyen yan bakışlarıdır:

Gamzesi okına karşı turur ol sîm-berün

Yüreği yohsa demirden midür âyâ siperün (G. 46/1)

Âşık yay olarak kaşlarını, ok olarak ise gamzelerini kullanan bir savaşçı olarak tasavvur ettiği sevgili için yüreğinin hedef tahtası, nişane olmasını içten bir şekilde ister. Nitekim âşığın aşka olan şevki sevgilinin oka benzeyen yan bakışlarıyla daha da artar:

Ey kaşları yâ güzel bu sînem

Gamzen okına nişâne olsun (G. 99/2)

4.4.4.2.2. Hûnî, Hûn-rîz, Cellâd, Tâtâr

Sevgilinin bakışından onun niyetini sezen âşığa göre sevgilinin yan bakışından maksadı, bir âşığı öldürmektir. Sevgilinin âşığın canına kasteden bu yan bakışları hûnî, yani kan dökücüdür:

Yine bir ‘âşık öldürmek geçermiş gibi gönlünden

O hûnî gamzelerle bakışunda niyyetün bildik (G. 52/4)

Sevgiliye ait olan güzellik ülkesinde cellatlık görevini üstlenen, sevgilinin yan bakışıdır. Tebaası âşıklar olan bu ülkede sevgilinin emriyle yan bakış celladı, halkı kırıp kılıçtan geçirir. Bu yüzden gün içinde çokça kan dökülmekte ve çokça âşık helak olmaktadır:

Mülk-i hüsnünde kırar cellâd-ı gamzen ‘âlemi

Anun için şehr içinde günde bin kan olmada (G. 136/2)

Tatar kavmi, divan şiirinde yağmacılığı ve zalimliği ile anılan bir kavimdir. Sevgilinin yan bakışı da Tatarlar gibi zalim ve yağmacıdır. Eğer bir gönül, sevgilinin Tatar’a benzeyen yan bakışına yağmalanır, onun ayağını basacağı ilk yer, yokluk yoludur:

Tâtâr-ı gamzesine yağmalanursa bir dil

Anun reh-i ‘ademdür evvel kadem konagı (G. 172/5)

4.4.5. Kirpik (Müjgân)

4.4.5.1. Umûmî Olarak Kirpik

Sevgilinin bakışından acı duyan âşık için sevgilinin bakışının kaynağı olan göz, gözün üzerindeki kirpik ve onun üzerindeki kaş; savaş aletlerinden ok, kılıç ve yaya benzetilir. Kirpik, âşığın gönlünde öldürücü tesire sebep olan yan bakışla bakan sevgilinin gözünün tamamlayıcı unsurlarından biridir.

4.4.5.2. Kirpik ile İlgili Tasavvurlar

4.4.5.2.1. Tîr

Maşuğun kirpiği âşığın yaralı yüreğini siper edemeyeceği, delip geçici olan sivri bir ok gibi tasavvur edilir:

Sîne-i mecrûhumı nice siper idem ana
Tîr-i müjgânun geçer ilmez benüm çok sevdiğüm (G. 88/4)

4.4.5.2.2. Tîg

Kirpik, âşığın avare gönlünü parçalayan bir kılıca benzetilmiştir:

Çâk eyledi âvâre dili tîg-i müjen âh
Cânâ o meger rişte-i zülfünle iline (G. 141/4)

4.4.6. Yüz ve Yanak (Cemâl, Rûy, Ruhsar, Dîdâr, Ruh, Çihre, ‘îzâr, ‘Ârız)

4.4.6.1. Umûmî Olarak Yüz ve Yanak

Yüz ve yanak, sevgiliye ait olup âşığın gönlünü etkileyen güzellik unsurlarından göz, kirpik, kaş, dudak, diş, ayva tüyleri, ben gibi unsurların toplandığı yerler olması bakımından divanda sıkça anılmıştır. Sevgilinin yüzü diri ve genç olması bakımından parlaklığı dolayısıyla aya veya güneşe benzetilir. Güzelliği açısından yüz, genel olarak güle benzetilir. Sevgilinin yanağı al renklidir. Sevgilinin yüzü bazen gül bahçesi olarak dile getirilmiştir. Bu benzetmenin amacı sevgilinin yüzündeki her bir güzellik unsurunu birer güle

benzeterek ifadeyi belîğ bir hâle getirmektir. Yüz ve yanak genel olarak rengi, parlaklığı, diriliği ve güzelliği bakımından söz konusu edilmiştir.

4.4.6.2. Yüz ve Yanak İle İlgili Tasavvurlar

4.4.6.2.1. Mihr, Mâh, ‘Şem

Dünyanın ısı ve ışık kaynağı olan güneş, dünyanın uydusu olan ay ve bir aydınlatma aracı olan şem, sevgilinin yüzünün beyazlığını ve parlaklığını tasvir etmek için başvurulan ifadelerdir. Sevgilinin yüzü güneş gibi ışığı ile dünyayı aydınlatır. Güneş gibi dünyayı aydınlatan yüz, ay gibi parlaktır ve mum gibi âşığın pervaneye benzeyen gönlünü sürekli kendisine çeker. Sevgili, güneşe benzeyen yüzüyle âşıkların meclisini aydınlatırken, uzaklığı ile âşıkları ayrılığın gecesinde karanlıkta bırakır:

Münevver eyler iken bezmümüz mihr-i cemâlünle
Kodun firkat şebinde bizi pür-gam gelmedün gitdün (G. 44/2)

Sevgilinin yanağı, dünyayı aydınlatan güneş gibi tasavvur edilmiştir. Aynı zamanda âşık olan şairin şiirdeki şöhretinin dünyaya yayılması için maşuğun dünyayı aydınlatan yanağının övgüsü konusunda maharetli olmak gerektiğine kanaat getirmiştir:

Gün gibi tutsun cihânı dirsen eger
Meyliyâ mihr-i ruhi vafında yârün mâhir ol (G. 67/6)

Şaire göre bütün aynalar, sevgilinin güneşe benzeyen yanağını görmek maksadıyla tüm gününü yollar üstünde geçirmektedirler:

Mihr-i ruh-sârını görmeğe her âyine
Yollar üstinde geçirür günini her-âyine (G. 143/1)

Maşuk, meh-rû, yani ay yüzlüdür. Âşığın gönlü başka güzellere yönelmez. Nitekim âşığın sevgilisi güzellik konusunda parlayan güneş gibi müstesnadır:

Gayrı meh-rûya nazar kılmaz gönül a'lâ iken
Mihr-i enver gibi sen hüsn ile müstesnâ iken (G. 102/1)

Yanak, bir beyitte yanmakta olan bir mum gibi tasavvur edilmiştir. Âşık, sevgiliden yanmakta olan muma benzeyen yanaklarını, kendisinin gözyaşları ve ahlardan sakınmasını ister. Çünkü rüzgar ve yağmur, mum ışığının sönmeye sebep olur. Âşık bu ifadelerle dolaylı olarak sevgiliden kendisine muhabbet beslemesini temenni eder:

Ey vefâsuz eşk ü âhumdan sakın ruh-sârımı
Kim sönüpdürür bilürsin bâd ile bârân şem' (G. 7/2)

4.4.6.2.2. Gül, Gül-i ter, Gül-zâr, Gül-istân

Yüzün güle benzetilmesi, güzelliği ve yüze ait yanağın rengi ile alakalıdır. Âşık, gönlünün ferahlaması için gül bahçesine gider. Fakat gül bahçesinde sevgilinin güle benzeyen yüzünü görmedikçe âşığın gönlü açılıp ferahlamaz:

Sen lebi gonce yüzi gül olmayınca gönlümüz
Gül-şene varmakla açılmaz benim çok sevdiğüm (G. 88/3)

Rakibin istenmeyip ötekileştirildiği bir beyitte sevgilinin yüzü güle, rakip ise dikene benzetilmiştir. Gül yüzlü sevgili dikene benzeyen rakibe yüz vermemelidir. Zira gül yaprağı diken karşısında narin ve dayanıksızdır. Şair bu ifadelerle bir yandan sevgiliyi zararlı kişilerden sakındığını belirterek kendi sevgisini ortaya koyarken diğer yandan sevgilinin yanağının narin oluşunu ifade ederek onun yanağını övmektedir:

Bûse ihsân itmesün agyâra sûret virmesün
Ol lebi gonce yüzi gül hâra sûret virmesün (G. 93/1)

Koparıldıktan sonra güzel koku yayması ve iç mekanlarda güzel bir görüntü oluşturması için gül bir kaba koyulur ve solmaması için kap su ile doldurulur. Bunun sebebi gülün tazeliğini korumasıdır. Suya bırakılan güller genellikle tazedir. Âşık, aynada sevgilinin yanağının yansımasını görünce suya bırakılmış taze bir gül gördüğünü zannetmiştir:

Şimdi suya konmuş bir tâze gül-i ter sandum
'Aks-i ruhını gördüm âyîne cânânun (G. 31/3)

Maşuğun yüzü gül bahçesi, saçı sümbül, ayva tüyleri ise reyhan gibidir. Nasıl ki gül bahçesini sümbül ve reyhanın kaplaması şaşılmayacak bir şeyse aynı şekilde sevgilinin gül bahçesine benzeyen yanağının da sümbüle benzeyen saç ve reyhana benzeyen ayva tüyleri tarafından kaplanması şaşılacak bir durum değildir. Sevgilinin yüzü; sümbülü saçı, reyhanı ise ayva tüyleri olan bir gül bahçesi gibidir:

İhâta itse n'ola zülf ü hat ruh-sâr-ı cânânı
Gül-istân olur ekser menzili sünbülle reyhânun (G. 54/4)

4.4.6.2.3. Mushaf

Yanak, içerisinde güzellik ayeti bulunan bir mushafa benzetilmiştir:

Ağlatma beni mushaf-ı ruh-sâruna karşı
Hüsn âyetini gözlerümün yaşı ider hakk (G. 29/4)

4.4.6.2.4. Fasl-ı gül, Nev-bahâr

Sevgilinin yanağı âşığın nazarında gül zamanı ve ilkbahar gibidir. Yanağın gül zamanına ve ilkbahara benzetilmesinin sebebi sevgilinin gençliği, yüz güzelliği ve diriliği dolayısıyla. Baharla birlikte erimeye başlayan kar suları ırmakları doldurur ve tabiat su, güneş ışığı ve bitkilerin canlanması ile tabiat canlılık kazanır. Âşığın gözleri de baharla birlikte dolup taşan ırmaklar gibi sevgilinin bahara benzeyen yanaklarını görünce dolup taşmaktadır:

Nev-bahâr-ı ruh-ı yâri görücek cûşa gelir
Meyliyâ dîdelerüm 'aynıdır ırmakların (G. 49/5)

Yanağın diri ve genç olduğu zaman gül zamanına, bahara benzetilmiştir. Bülbül güle duyduğu hayranlıktan ilkbaharda çokça şakıdığı gibi âşık da sevgilinin genç ve diri zamanlarında sevgiliye duyduğu hayranlıktan ve aşk acısından dolayı inleyişlerini artırır:

Arturursam n'ola ben de vr-i ruhunda zârüm
Fasl-ı gülde çok ider âh u figânı bülbül (G. 57/2)

4.4.6.2.5. Kible

İslam'a göre hac ibadeti farz, yani belirli şart ve koşullar çerçevesinde yapılması zorunlu olan bir ibadettir. Bu bilgiye göre iman edenlerin hac ibadetini yerine getirmeleri gerekir.

Sevgilinin mahallesi Kâbe, yüzü ise kibleye benzetilmiştir. Müslümanların namaz ibadeti esnasında yöneldikleri yönleri, yani kibleleri Kâbe'dir. Hac ibadetinin bir gereği olarak Kabe yedi kez etrafında dönülmek suretiyle tavaf edilir. Şaire göre tasavvurî olarak aşk dininin mensupları olan âşıklar da sevgilinin Kâbe'ye benzeyen mahallesini tavaf etmelidirler. Âşıkların Kâbe'si sevgilinin mahallesi iken onun yüzü âşıkların kiblesidir. Bu yüzden sevgili, etrafında bir sürü âşığın tavaf eder gibi dolaşıp durmasından elem çekmemelidir:

Ey yüzü kible elem çekme tolaşdıklarına
Ka'be-i kûyını 'uşşâka ziyâret lâzım (G. 75/5)

4.4.6.2.6. Perî

Peri, cinlerin dişilerine verilen addır. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kayboluşları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar.⁵³

Sevgilinin yüzü, peri yüzü gibidir. Peri büyüleyici bir güzelliğe sahip olan efsanevî bir yaratıktır. Şair, sevgilinin yüzünün güzelliğinin övgüsü için onu peri yüzlü olarak tasvir etmiştir. Âşık, sevgiliyi davet etmesine rağmen sevgili, davete icabet etmeyip ortalıkta hiç görünmez. Sevgili görünmediği için şair/âşık hem onun güzelliğini övmek hem de ona sitem etmek maksadıyla sevgiliyi perî-rû, yani peri yüzlü olarak adlandırır:

Görünmeyesin eyleyevüz biz seni da'vet
Ey yâr-ı perî-rû ko yâ insân değılsin (G. 96/2)

⁵³ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 369, perî mad.

4.4.7. Ben (Hâl)

4.4.7.1. Umûmî Olarak Hâl

Sevgilinin yüzündeki ben, çekici bir güzellik unsuru olarak tasavvur edilir. Âşıklar, sevgilinin benine meylederlerken onun saçına dolanıp tuzağa düşerler. Bir tuzak olarak tasavvur edilmesi yönüyle ben, kuşları avlamaya yarayan bir tuzak olan dâma ve dâne olarak isimlendirilen kuş yemine benzetilir. Şairin tasavvurunda sevgilinin beni güzellik açısından o kadar değerlidir ki, karanfil çiçeği Yemen'den Rum'a sevgilinin benine köle olmak için gelmiştir:

Hâl-i ruhuna bende olup arz-ı Yemen'den
Rûm illerine geldi satılmaya karanfûl (G. 58/3)

4.4.7.2. Ben İle İlgili Tasavvurlar

4.4.7.2.1. Fül fül

Fül fül, karabiber demektir. Dâr-ı fül fül denilen bir çeşiti de vardır. Eski tıpta sıcak ve kuru maddelerden kabul edilirdi. Edebiyatta fül fül, sevgilinin beni yerine kullanılır.⁵⁴

Ben, bir beyitte dolaylı olarak karabibere benzetilmiştir. Şairin yaşadığı devirde ve toplumda gündelik hayatta karabiber, kâfûr diye adlandırılan beyaz renkte olan koruyucu bir maddenin muhafazası için kullanılmaktadır. Sevgilinin kâfûra benzeyen beyaz tenini koruyan ben, karabibere benzemektedir:

Hâlün olmasa tenün cism-i latîf olur idi
Gâ'ib olmamaya kâfûra sebebdür fül fül (G. 57/4)

4.4.7.2.2. Kays

Sevgilinin saçları Leyla'ya, beni ise Mecnun'a benzetilmiştir. Bu benzerlik şairin tasavvurunda o kadar kuvvetlidir ki; şair, Mecnun'un Leyla'ya kavuşup onun koynuna girmemiş olmasına rağmen, sevgilinin Mecnun'a benzeyen beninin Leyla'ya benzeyen saçları arasına girmiş olmasına şaşırılmaktadır (Bkz. Leylâ ile Mecnûn):

⁵⁴ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 159, fül fül mad.

Zülfün içinde niçe nihân olur hâl-i siyeh
Kays çünkim girmede 'âlemde Leylâ koynına (G. 142/4)

4.4.7.2.3. Dâm, Dâne

Ben, rengi ve âşıkta bırakmış olduğu tesir itibarıyla dâm ve dâne isimleriyle adlandırılan kuş yemine benzer. Nasıl ki kuşlar dâne isimli kuş yemine aldanarak dâma, yani tuzağa kapılıp avlanırlarsa, âşıklar da sevgilinin benine aldanıp saç tuzağına yakalanarak kendilerini sevgiliye avlatırlar. Sevgiliye kavuşmak için can vermeye hazır olan âşık, sevgilinin beninin gönül kuşunu avlaması için yem olarak kullanılmasını kendi rızasıyla istemektedir:

Dil murgını zülfün ile hâlün
Sayd itmege dâm u dâne olsun (G. 99/4)

Gönüller, sevgilinin kuş yemine benzeyen benlerine aldanarak onun saçına kapılır ve avlanırlar:

Benlerine aldanup diller olur zülfine bend
Murglar dâma tutulur meyl iderken çîneye (G. 156/4)

Âşık avlanmamak için sevgilinin benlerinin hayalini kurmamalıdır. Çünkü âşığın gönlü kuş, sevgilinin beni ise yanında tuzak olan bir kuş yemi gibidir:

Hele pek sakla kendüni der-âgûş eyle fikrünü
Hayâl-i zülf ü hâli dâne ile dâmdur Meylî (G. 183/5)

4.4.8. Hat (Ayva Tüyleri)

4.4.8.1. Umûmî Olarak Hat

Hat, sevgilinin yüzündeki ayva tüyledir. Divanda, elli beşinci gazelin her beytinde hat ifadesi geçmekle birlikte divandaki birçok farklı beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan hat, söz konusu edilmiştir. Sevgilinin hattı kokusu bakımından anbere ve reyhana benzetilmek suretiyle güzel kokulu bir unsur olarak tasavvur edilmiştir. Hat, sevgilinin olgunlaşmakta olduğunun ve gençlik çağının sembolüdür.

Şair, sevgilinin hattını övme hususunda kendini maharetli bir şair olarak kabul eder. Sevgilinin hattının yazıldığı kitabı en iyi yazacak olan kişi, şairin kendisidir:

Defter-i erkâm-ı hatt-ı dil-berün a'mâlini
Meylî gibi bir yazar bulunmaya küttâbda (G. 132/5)

4.4.8.2. Hat İle İlgili Tasavvurlar

4.4.8.2.1. 'Anber-Efşân

Şaire göre hat, anber kokusu yaymaktadır. Sevgilinin anber saçan ayva tüylerinin kokusuyla âşığın canını anber kokusu bürümüştür:

Meşâm-ı cânını bu Meylî-i âvârenün cânâ
Mu'attar eylemişdür bûy-ı hatt-ı 'anber-efşânun (G. 55/6)

4.4.8.2.2. Sebze

Sebze, gündelik dildeki anlamının dışında çimenlik anlamına gelmektedir. Örnek beyitte şairin kastettiği anlam, çimenliktir. Sevgilinin yüzü gül bahçesine benzer. Ayva tüyleri, bu gül bahçesinin zemininin çimenliğine benzer. Sevgilinin yüzünün bahçivani, çimenliğe benzeyen ayva tüylerinin solmaması için güzelliğin gül bahçesini yarıp içinden bir akarsu akıtmıştır:

Cemâli bag-bânı solmamaga sebze-i hattun
Zemîn-i gül-şen-i hüsnin yarup bir cûyü akıtdı (G. 179/3)

4.4.9. Ağız (Dehân, Fem)

4.4.9.1. Umûmî Olarak Ağız

Ağız övgüye layık olan ve âşığın ayrılığıyla acı çektiği bir güzellik unsurudur. Sevgilinin ağızı goncaya benzetilir. Âşık, sevgilinin goncaya benzeyen ağzının dikene benzeyen rakipler tarafından kuşatılmasını istemez. Ağız, âşığın hasretini çektiği ve ağyardan kıskanmış olduğu, sevgiliye ait bir güzellik unsurudur:

Çâk eyleye bülbüller hecr ile giribânun
Ey gonce revâ mıdur pür-hâr ola dehânun (G. 31/4)

Sevgilinin ağız, ağızdaki inciye benzeyen dişler dolayısıyla anılmıştır:

Didüm âyâ femünde hâsıl olan dürr sadef mi
Didi dendânumun her birisi dürr-i ‘Aden’ dendür (G. 3/4)

Sevgilinin ağzı, güzellik bakımından goncadan daha üstündür. Eğer gül bahçesindeki güzel kokulu goncalar konuşurursa, hâl diliyle sevgilinin ağzını övmeye koyulacaklardır:

Lisân-ı hâl ile ey gül-bin-i ter sahn-ı gül-şende
Dehânun medh ider her gonca-i ra’nâyı söyletsen (G. 32/3)

Şair her ne kadar kendini şiirde başarılı görse de sevgilinin ağzını vasfetme konusunda kendini aciz görür. Bunun sebebi sevgilinin ağzının vasfedilemeyecek kadar güzel oluşudur:

Dehânunla lebün vasf itmede ‘acz üzredür Meylî
Ne denlü şâ’ir-i sihr-âferîn ü hurde-bîn olsa (G. 130/5)

4.4.9.2. Ağız İle İlgili Tasavvurlar

4.4.9.2.1. Mühr-i Süleymân

Mühr-i Süleymân, rivayetlere göre Hz. Süleyman’a ait olup altı köşeli bir yıldız içeren ve onunla cinlere hükmettiği bir yüzüktür. Sevgilinin ağzı da Hz. Süleyman’ın yüzüğü gibidir. Fakat sevgili kötü tabiatlı olup âşığın gönlünü kırıcı oldukça âşık, sevgilinin Hz. Süleyman’ın yüzüğüne benzeyen ağzını önemsemez (Bkz. Peygamberler):

Deheni mühr-i Süleymân ise de ‘âlemi yok
Ehremen-meşreb olup yâr dil-âzâr olıcak (G. 26/3)

4.4.9.2.2. Çeşme-i Hayvân, Çeşme-i Cân

Sevgilinin ağzı için kullanılan bu ifadeler, ölümsüzlük suyu anlamına gelen âb-ı hayât ifadesine karşılık gelmektedir. Âb-ı hayât, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli sudur.⁵⁵

⁵⁵ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 3, âb-ı hayât mad.

Âşık, gece karanlığında maşuğu hayal ettiğinde onun ağzını ölümsüzlük suyu olan çeşme-i hayvâna benzetmiştir:

Gice seyrümde cânânı musavver cânâna benzettüm
Dehânın zulmet içre Çeşme-i Hayvân'a benzettüm (G. 82/1)

Şair, kendisine seslenerek söylemiş olduğu ve aslen sevgilisinin dudağını övdüğü bir beyitte sevgilini ağzını çeşme-i cân, yani hayat bahşeden bir can pınarı olarak dile getirmiştir:

Yârün deheni çeşme-i cândur dir imişsin
Söz yok ana Meylî diye ammâ ki o leb ne (G. 139/5)

4.4.9.2.3. Gonca

Bir güzellik unsuru olarak ağız, şekli ve güzelliği bakımından goncaya benzetilmiştir:

İrmez visâline anun gamdan yüzün zerd itmeyen
Nâzik-beden gonca-dehen bir nev-cüvândur sîm-ten (G. 97/1)

4.4.10. Dudak (Leb)

4.4.10.1. Umûmî Olarak Dudak

Dudak, renk bakımından la'l taşı gibi kırmızı renkli olarak tasvir edilir. Yine renk bakımından dudak, şaraba benzer. Dudak, yapraklarının kapalı oluşu ve küçüklüğü dolayısıyla goncaya benzetilir. Dudağı öpmenin karşılığı can vermektir. Şairin tasavvurunda dudak, şeker gibidir. Kıvamlı bir şeker yemek isteyen kimse, sevgilinin la'l taşına benzeyen dudağını vasfetmeli, bu dudağın vasfını gönlünde tekrarlamalıdır:

Yimek istersen mükerrer sükkeri
Dilde vasf-ı la'lini tekrar kıl (G. 63/3)

Âşık, sevgilinin dudağını kıskanır. Bu sebeple âşık, sevgiliden, dudağını ağıyardan sakınmasını talep eder:

Leblerün emdürmesün agyâra cânâ acısun
Bu ölümlü hasteye çekdürmesün cân acısun (G. 95/1)

4.4.10.2. Dudak İle İlgili Tasavvurlar

4.4.10.2.1. Şekker-feşân, La'l-i şîrîn-şekker-i kand

Sevgilinin dudağının vasfı için söylenmiş olan bu ifadeler, dudağın tadı ile ilgili ifadelerdir. Şairin tasavvurunda sevgilinin dudağı şeker saçmaktadır. Sevgili her ne zaman şeker saçan dudaklarıyla şarkı söylese, bülbülün ötüşü, sevgilinin sesi yanında değersiz kalır:

Leb-i şekker-feşânunla kaçan güftâra gelsen sen
O demde ol ağızla tûtî-i gûyâya söz dinmez (G. 6/2)

Söze gelse kaçan kim la'l-i şîrîn-şekker-i kandün
O demde tûtî-i gûyâ bulur güftarda revnak (G. 17/3)

4.4.10.2.2. Gonca

Dudak, ağzın benzetildiği gibi güzellik açısından goncaya benzetilmiştir. Sevgilinin dudağı, gül bahçesine benzetilen yüzdeki bir gonca gibi tasavvur edilir:

'Azm-i râh-ı 'adem itsem n'ola şimden girü ben
Gitdi ol lebleri gonca yüzi gül-zâr dirîg (G. 10/3)

Sen lebi gonca yüzi gül olmayınca gönlümüz
Gül-şene varmakla açılmaz benüm çok sevdüğüm (G. 88/3)

4.4.10.2.3. La'l

La'l, kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Rivayete göre aslında bir ak taş olduğu halde, ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş. Edebiyatta en çok sevgilinin dudağı için benzeyen olur.⁵⁶

Kırmızı renkte olup kıymetli bir taş olan la'l taşının adı bazı beyitlerde tasavvurî olarak bazı beyitlerde ise doğrudan sevgilinin dudağının yerine kullanılmıştır:

⁵⁶ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 383-384, la'l mad.

Men idermiş sūfî la'l-i yârdan 'aşk ehlini
Bulmamışdur Meylîyâ ol bâde-i hamrâda zevk (G. 23/5)

4.4.10.2.4. Mesihâ, Ruh-efzâ

Sevgilinin nefesi gibi dudakları da âşık için can veren bir özelliğe sahiptir. Bu yüzden âşık, maşuğa "Mesihâ dudaklı" şeklinde hitap etmektedir:

Ey Mesihâ-leb yine düşmen bizi geçmiş sana
Deyr-i 'âlemde o kâfir eylemiş bî-dînlik (G. 27/3)

Şairin tasavvurunda sevgili, can bağışlayıcı bir sığata sahip olan dudaklarıyla söz söylediği vakit, goncanın dili dolaşır:

Tekellüm idemez dili tolaşur goncenin cânâ
Gelüp güftâra sen ol la'l-i rûh-efzâyı söyletsen (G. 32/5)

4.4.10.2.5. Mül

Dudak müle, yani şaraba benzetilmiştir. Sufi, âşığı şarap içme sebebiyle kınamaktadır. Fakat âşığın sevdiğinin dudakları şaraba benzemektedir. Eğer sufi bunu bilse âşığı kınamaz:

Bana ta'n eylemez dün bâde-nûş oldun diyü sūfî
Eger ol lebleri mül dil-bere yâr olduğum bilsen (G. 42/3)

4.4.11. Çene (Zenahdân)

4.4.11.1. Umûmî Olarak Çene

Sevgilinin çenesi umûmî olarak kuyu kavramıyla birlikte anılır. Bunun nedeni çenedeki çukurcuktur. Âşık, çenede yer alan ve kuyuya benzeyen çukurcuğa düşer. Yine çenedeki kavisli biçim ve çukurcuk ile elmadaki kavisli biçim ve çukurcuk bulunması sebebiyle çene, elmaya benzetilmiştir.

4.4.11.2. Çene İle İlgili Tasavvurlar

4.4.11.2.1. Çâh

Çâh-ı zenahdân, divan şiirinde umumi bir tabir olmakla birlikte çene çukuru, çene kuyusu anlamına gelmektedir. Bazı kişilerin çenesinde hafif bir çukurluk bulunur. Sevgilideki güzellik unsurlarından biri olarak kabul edilen ve çeh-i zenahdân veya çâh-ı zekân olarak da bilinen bu çukur, divan edebiyatında mazmunlaşmış olarak birçok şair tarafından ele alınmıştır. Bu çukur bazen bir kuyu, bazen de bir zindan olarak karşımıza çıkar.⁵⁷

Âşık, sevgilinin çenesinde yer alan bu kuyuya düşüp orada kalmış biri olarak kendisine sabırlı olmayı, olgun davranmayı öğütler. Âşık çukurdan göğe bakarken güzellik burcunda yer alan sevgilinin beninin yıldızını gözetleyerek olgunluk göstermelidir:

Burc-ı hüsn üstinde dâ'im kevkeb-i hâlin gözet
Ey gönül çâh-ı zenahdânında yârün râşid ol (G. 59/2)

4.4.11.2.2. Sîb

Sib, elma kavramını karşılayan bir kelimedir. Kavisli biçiminden ve dal ile birleştiği kısmında yer alan çukurcuktan dolayı çene ile elma arasında benzerlik kurulmuştur. Meyve toplamakta olan âşık, boyu uzun olan sevgilinin elmaya benzeyen çenesine yetişememiştir:

İrmedim sîb-i zenahdânına yârün çünkim
Meyliyâ bâg-ı cihânda işüm eyvâ kılayın (G. 103/5)

4.4.11.2.3. Ken'ân

Hız. Yusuf kıssasının mekanı olan Ken'ân ile maşuğun çenesi arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur. Âşığın canı Hız. Yusuf'a; gam, Hız. Yusuf'un kardeşlerine benzetilmiştir. Gam kardeşleri âşığın canını içine atmak üzere sevgilinin Ken'an ülkesine benzeyen çenesine yeni bir kuyu kazmışlardır:

⁵⁷ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 97-98, çâh-ı zenahdân mad.

Yûsufâ cân-ı ‘azîzüm atmaga ihvân-ı gam
Kazdı Ken’ân-ı zenahdânında hattı çâh-ı nev

(G. 123/4)

4.4.12. Boy (Kad, Kâmet)

4.4.12.1. Umûmî Olarak Boy

Divan şiirinde sevgilinin boyu her zaman uzundur. Boy, genel itibarıyla uzun bir ağaç türü olan servi ağacına benzetilir. Sevgilinin uzun boyu, âşığın aşkını ve aşk tutkusunu artıran güzellik unsurlarındandır. Sevgilinin boyunun hevesi, âşık için bir ölüm sebebidir:

Heves-i kadd ü ‘izârunla ölen uşşâkun
Tabutı serd ağaç ü kefeni verd gerek

(G. 33/4)

Şairin hayal dünyasında servi bahçesi sevgilinin uzun boyuyla yürüyerek gezmesinden dolayı renklenir:

Virüpdür serv-i bâga kâmetün reftârda revnak
Bulupdur ‘ârızunda berg-i gül gül-zârda revnak

(G. 17/1)

4.4.12.2. Boy İle İlgili Tasavvurlar

4.4.12.2.1. Serv

Sevgili, dünya bahçesinin servi ağacı gibidir. Âşık, sevgilinin bu uzun boyuna ve sevgilinin kendisine heveslidir. Eğer sevgili, âşığın bu hevesini bilse âşık, yüzünü selvi boylu sevgiliden hiç çevirmeyeceğini söylemektedir:

Didüm bâg-ı cihânda yüzimi döndermezem senden
Hemân sen kâmeti serve hevâ-dâr olduğum bilsen

(G. 42/6)

4.4.12.2.2. Diş (Dendân)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan diş, Meylî’nin şiirleri arasında pek anılmaz. Güzellik unsuru olarak diş, sadece bir beyitte geçmektedir. Dedim-dedili şeklinde söylenmiş olan bu beyitte âşık, “Ağzında görünen inci mi sedef mi?” şeklinde sorduğunda sevgili, “Dişlerimin her birisi Aden incisindedir.” cevabını vermiştir. Sevgilinin dişleri inci gibi beyaz ve parlaktır:

Didüm âyâ femünde hâsıl olan dürr sadef mi
Didi dendânumun her birisi dürr-i ‘Aden’ dendür (G. 3/4)

4.4.12.2.3. Bel (Bil, Miyân, Mû-miyân)

Divanda bir güzellik unsuru olan bel ile ilgili umûmî beyitler yer almasına rağmen belden tasavvurî olarak bahsedilmez. Sevgilinin beli ince ve naziktir. Bel o kadar naziktir ki; belin şiirdeki vasfedilişi bile nazik bir şekilde yapılmalıdır:

Vasf eyle miyân-ı yâri Meylî
Ammâ katı nâzikâne olsun (G. 99/6)

Sevgili, kendisinden cefa gören âşık tarafından aleme korku salan ve belinde hançer taşıyan biri olarak yansıtılmıştır:

Baş çıkarsa ejdahâ gibi o bilden her kaçan
Kahramanlar havf ider bir bî-amândur hançerün (G. 48/2)

Âşık, sevgilinin ince beli için can vermeye hazırdır:

İnce belüne cânumuz virelüm
Varumuz cümle der-miyân idelüm (G. 76/3)

Âşık, sadece sevgilinin ince belinin hayalini kurmak ister. Bir âşık olarak hayalinde başka şeylerin veya başkalarının canlanmasını istemez:

Mû-miyânun fikri olsa dûstum ancak hemân
Hâtır-ı uşşâkda gayrun hayâli olmasa (G. 138/2)

4.4.12.2.4. El (Dest)

El, hem vücudun bir organı hem de yabancı anlamına gelen bir kelimedir. Şair, bu iki anlama binaen tevriyeli bir söyleyişle sevgilinin elini öpmek istediğini ve bunun ayıp bir şey olmadığını söyler:

Merhabanı kesme benden öpdür ihsân it elün
Bakma halkun güft ü gûyına bu eldür sîm-ten (G. 98/3)

Bu beyit haricinde el, eşyaları tutup kavramaya yarayan bir organ olması yönüyle söz konusu edilmiştir:

‘Âşık olup kendüye ‘uşşâka olurdı rakîb
Destine bakımaga alursa dil-ber âyîne (G. 143/2)

Bihîşt-âbâd olupdur kahve-hâne ‘aks-i rûyından
Gül-i gül-zâr-ı cennetdür anun destinde fincanı (G. 180/2)

4.4.13. Göğüs (Sîne)

4.4.13.1. Umûmî Olarak Göğüs

Ayrılık acısı çekip vuslatı uman âşık, sevgilinin sinesinin kendi sinesine yakın olmasını istemektedir. Sîne, ilgili beyitlerde vuslat-hasret tezadıyla alakalı olarak geçmektedir.

4.4.13.2. Göğüs İle İlgili Tasavvurlar

4.4.13.2.1. Merhem-i kâfur

Tıpta kullanılan bir bitki olan kâfurdan yapılan kâfur merhemiyle sevgilinin göğsü arasında bir benzerlik ilgisi kurulmuştur. Bunun sebebi sevgilinin göğsüyle kâfurun beyaz renkte olması ve kâfurun bazı rahatsızlıklar için ve sevgilinin yakınlığının âşık için şifa verici olmasıdır. Aşkın kederine dayanamayan âşık için sevgilinin göğsüne sarılmak, kâfur merhemi sürünmek suretiyle ilaçlı tedavi yoluna gitmek gibidir (Bkz. Kâfûr):

Didi sînem merhem-i kâfurdur
Gel sarıl Meylî ana bir pâre sen (G. 118/7)

4.5. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

4.5.1. Bûse

Âşığın nazarında sevgilinin dudağını öpmenin bedeli can vermektir:

Can virür leblerini öpmeğe yârün Meylî
Sormanuz siz anı kim bûsına iblâğ ister (G. 1/5)

Şiirin kıymet görmeyişinden ve şairliğinin karşılığını görememekten yakınan şair, dudağını vasfetme karşılığında sevgiliden bûse istemektedir:

Vasf-ı leb-i la'lünçün vir bûse dehânundan

Söz gevherîdür zîrâ hergiz ana kıymet yok (G. 18/4)

Âşık, şarap meclisinde sevgiliden buse rica etmiştir. Âşığın nazarında bu davranış bir küstahlıktır. Nitekim sevgilinin dudağı âşık için ulaşılmazdır. Âşığa göre bu küstahlığın sebebi, kadehin kötü örnek olmasıdır. Zira kadeh, sevgilinin dudağına değmek suretiyle sevgilinin yakınlığını kazanmıştır. Burada dolaylı olarak sarhoşluğun vermiş olabileceği bir küstahlıktan bahsediliyor olabilir:

Bezm-i meyde bûse-i la'lini itmişsin ricâ

Meylî öğrendün gibi peymânenen güstâhlık (G. 22/6)

4.5.2. Reftâr

Salınarak yürümeyi tarif etmek için kullanılan refât kelimesi genellikle sevgilinin uzun boyu ile birlikte zikredilir. Sevgili, uzun boyu ile servi ağacı bahçesinde salınarak yürürken, bu bahçeye renk katar:

Virüpdür serv-i bâga kâmetün refâtarda revnak

Bulupdur 'ârızunda berg-i gül gül-zârda revnak (G. 17/1)

Şairin tasavvurunda, eğer sevgili naz ile salınarak yürürse, servi ağacı ve çınar ağacı hayret ile sevgiliye bakacaklardır:

Turdığı yirde kalur hayret ile serv ü çenâr

Eylesen nâz ile refât benüm sultânım (G. 72/3)

Sevgili, güzel yürüyüşlü bir servi ağacı olarak tasvir edilmiştir:

Cihân bâğında Meylî'ye hevâ-dâr olmadı gitdi

Salınsun yürisin ol serv-i hoş-refât sag olsun (G. 113/5)

4.5.3. Kûy, Eşik, Kapı

Kuy, sevgilinin köyü, mahallesi veya sokağı; eşik, sevgilinin sokağında yer alan evinin yakını; kapı ise eşığın yakınında yer alan sevgilinin evinin kapısını belirtmek için

kullanılan ifadelerdir. Sevgilinin mahallesi Kabe gibidir. Âşık, Kabe'yi tavaf eden hacılar gibi sevgilinin mahallesinde dolaşır. Sevgilinin evinin yakınındaki rakipler köpeğe benzetilir. Bunun haricinde âşık, sevgilinin eşiğinde yatıp kalkarak zamanla buradaki sokak köpekleriyle arkadaş olur. Sevgilinin evinin eşiği cennete benzetilmiştir. Bu eşiğin yanındaki kapı, kutlu kapıdır. Diğer yandan sevgilinin evi hastaneye benzetilir. Sevgiliye âşık olan bir sürü âşık şifa bulmak için sevgilinin mahallesinde gezerler:

Ey yüzi kible elem çekme tolaşdıklarına
Kâ'be-i kûyını 'uşşâka ziyâret lâzım (G. 75/5)

Yâr işiğinde yatup kalmak ise tedbîrün
Ey gönül cennet-i a'lâ idinürsin yirün (G. 40/1)

Kûyına varduk 'acâyip derdi var 'âşıklarun
Haddi yok ölümlünün dârü'ş-şifâya ugraduk (G. 15/2)

4.5.4. Ayak Toprağı (Hâk-i Pây)

Divan şiiri geleneğinde aşk, zorlu bir süreçtir. Âşığın bu zorlu süreçte birçok zorluklara katlanması beklenmektedir. Bu bağlamda âşık, sevgilinin ayağının toprağına yüzünü sürer. Âşık, sevgilinin ayak tozuna yüz süren yoksul bir dilenci gibidir. Sufilere taç ve misvak yaraşırken rind olan âşıklara sevgilinin ayağının toprağı yaraşır:

Hâk-i pâyinde ruhın zerd idicek yâr ister
Meylî dünyâyı gezer tâlibidür iksîrün (G. 40/5)

Eger Meylî'yi şâhum kimdürür eylerse n istifsâr
Yolunda pây-mâlün hâk-sârün bir gedâdur (G. 125/5)

Rindâna hâk-i pây-i mugân ile tâk-i rez
Sûfilere mübârek ola tâc ile sivâk (G. 35/3)

4.5.5. Nâz, Cilve

Maşuğun vefası az, nazı çoktur. Şaire göre naz, az çok gerekli olan bir şeydir. Sevgili, dünyadaki güzelleri naz konusunda geçmiştir. Sevgili o kadar nazlıdır ki, âşık sevgiliye “Annen süt yerine naz şerbeti mi içirdi?” şeklinde soru yöneltir. Âşık, maşuğun nazına muhtaçtır. Eğer sevgili naz ile söz söylemezse âşık helak olur. Yine de naz, âşık için cefa çekme sebebidir. Âşığa göre bir kişinin sevdiği nazlanırsa, âşığın günde bin kez ah etmesi azdır. Âşık inledikçe sevgili nazını daha da artırmak suretiyle âşığa cevri ü cefa eder:

Gerçi az olur vefâ dil-berde ekser nâz çok
Dûstûm ammâ hakîkatde gerekdür az çok (G. 13/1)

Hep cihân dil-berlerin geçdün semend-i nâz ile
Şeh-süvârum ‘âlemi ârâladın meydân senün (G. 51/4)

Perverişde ‘acabâ süd yerine dâyelerün
Şerbet-i nâz mı içirdi sana yavricagum (G. 71/4)

Nâz ile güftâra gelmezse helâk eyler bizi
Ol cefâ vü cevri bî-pâyâna söylen söylesin (G. 109/2)

Bir ‘âşık ki sevdigünün işi nâz ola
Bin kerre âh iderse eger günde az ola (G. 168/1)

Ben niyâz itdikçe nâzın arturur ol nâzenîn
Âh kim ol bî-vefâ cevri ü cefâdan geçmedi (G. 185/2)

4.6. ÂŞIK

4.6.1. Umûmî Olarak Âşık

Meylî’ye göre âşık, aşkın insana yüklediği sorumluluklar ve verdiği kederler konusunda sabırlı bir insan olmalıdır. Âşığın vuslata layık olabilmesi için sabırlı bir âşık

olması gerekmektedir. Âşığın düşman olarak nitelendirdiği rakipleri hile ile sevgilinin yakınlığını kazansalar da âşık sayılmazlar. Gerçek âşık, boynunu gönül rızası ile dar ağacına uzatan Hallac-ı Mansur gibi sevgilinin ipe benzeyen saçlarına boynunu uzatıp canını gönül rızasıyla veren kimsedir. Aşk şarabından içmeyen insan, âşığın sarhoşluğunu anlayamaz:

‘Âşık olan ‘aşkda sâdik gerek
Vuslat-ı cânâneye lâıyk gerek (G. 43/1)

‘Âşık olur mı vasla irüp düşmen itse rîv
Âdem olur mı cennete dâhil olsa dîv (G. 121/1)

‘Âşık oldur resen-i zülfine yârün vire cân
İhtiyârı ile Mansûr gibi dâra gele (G. 128/4)

Niçe mest eyler şarâb-ı la’li bilmez ‘âşıkı
‘Aşk bezminde şu kim câm-ı safâdan geçmedi (G. 184/3)

4.6.2. Âşık İle İlgili Tasavvurlar

4.6.2.1. Şeydâ

Âşık şeyda, yani çılgın olarak tasavvur edilmiştir. Âşık, aşktan dolayı çıldırılmış olduğu için, nasıl ki bir padişahın yanında sıradan bir köleye söz söylenmezse, sevgili dururken çılgın âşığa da söz söylenmez:

Yanında ol cüvânun ‘âşık-ı şeydâya söz dinmez
Şeh-i ‘âlem tururken bende-i ednâya söz dinmez (G. 6/1)

4.6.2.2. Tûtî-i gûya

Âşık papağana benzetilmiştir. Sevgili, aynaya benzeyen yanağını âşığa arz ettiği taktirde âşık, bu aynaya bakarak bir papağan gibi sevgilinin dudağını tekrar tekrar övgüyle vasfedecektir:

Ruhun âyinesini ey perî-rû bana ‘arz itsen
Lebün vasf eylesem ben tûtî-i gûyâyı söyletsen (G. 32/2)

4.6.2.3. Nâl ân, Zâr, Bûlbül-i Nâl ân

Âşığa atfedilen bu sıfatlar, âşığın aşk ve ayrılık acısından dolayı ağlayıp inlemesiyle ilgilidir. Sevgili, âşığa “Ey inleyen âşık” şeklinde hitap etmiştir:

Didi ol âfet-i devrân bana ey âşık-ı nâlân
Sever miydün eger böyle cefâ-kâr olduğum bilsen (G. 42/5)

Âşık, aşktan ve sevgilinin muhabbetinden uzaklıktan, yani ayrılıktan dolayı inlediği için sevgiliden kendisine eziyet ve sitem etmemesini, kendisine lütuf ve keremde bulunmasını ister:

Ey şûh-ı cefâ-pîşe güzel ‘âşık-ı zâra
Cevr ile sitem eyleme lutf it kerem eyle (G. 157/2)

Âşık, inleyen bir bülbül; sevgili gül, rakip ise bir diken gibidir. Bülbülün güle yaklaşması için dikenin gülden uzak durması gerekir. İnleyen bir bülbül olan âşık, dikene benzeyen rakibin güle benzeyen sevgiliye yakın olmasını istemez:

Ey gül-i pâkîze-dâmen bil güzellik kadrini
Bülbül-i nâlâna rahm it hem-dem olma hâr ile (G. 164/4)

4.6.2.4. Dil-haste, Âşufte-hâl, Bî-çâre, Mecrûh

Âşık için dile getirilmiş olan bu tasavvurî sıfatlar, âşığın, sevgilinin umursamazlığı karşısındaki çaresizliği ile ilgilidir. Âşığın gönlü, aşk derdiyle hastalanmıştır. Bu sebeple âşık, hastalığına ilaç, derdine derman bekler. Fakat sonsuz eziyeti olan dünyanın, gönlü hasta olan âşıklar için bir ilacı, dermanı yoktur:

Ey cefâsı bî-nihâye bî-pâyân felek
‘Âşık-ı dil hasteler derdinde bî-dermân felek (G. 34/1)

Âşık, yüreğinde ayrılık hançerinin yarası varken canlılıktan eser taşımayan, gönlü hasta olan bir kimsedir:

Sînesinde var iken hançer-i hicrân eseri
Kala mı ‘âşık-ı dil-hastede hîç cân eseri (G. 181/1)

Sevgili, âşığı tercih etmeyip ağyarı tercih eder. Bu durum karşısında âşık, sevgiliye sitem eden perişan bir kimsedir:

Revâ mı dûstûm tercîh kılmak bizden ağyarı
Yog imiş ‘âşık-ı âşüfte-hâle ragbetün bildük (G. 52/5)

Sevgilinin kan dökücü olan gamzesi çok sayıda âşığı helak ettiği için âşık bu durumdan korkmakta olan bir çaresiz kimsedir:

Gamze-i hûn-rîzi çok ‘âşık helâk itmiş yine
Ben dahi Meylî-i bî-çâre andan korkarın (G. 100/6)

Âşık mecruh, yani yaralı olarak tasavvur edilir. Şaire göre yaralı bir âşık olmanın da gerekleri vardır. Gerçek bir yaralı âşığın bağı, sevgilinin eziyet kılıcı ile paramparça yarılmış olmalıdır. Âşık, sevgilinin eziyetlerine katlanan yaralı bir kimsedir:

‘Âşık-ı mecrûh odur kim tîg-i cevri-yâr ile
Pâre pâre şerha şerha ola bağı yarıla (G. 164/1)

4.6.2.5. Mürde-dil

Mürde-dil, gönlü ölmüş, ham yürekli demektir. Aşkın karşılığını bulamamış olmasından dolayı âşığın gönlü zamanla taş kesilmiştir. Âşık, sevgilinin vuslatıyla gönlünü canlandırmasını umduğu, gönlü taşlaşmış bir kimse olarak tasavvur edilmiştir:

Vakt ola kim ben mürde-dili eyleye ihyâ
Turdıkça cihân ol lebi ‘İsâ turı tursun (G. 114/4)

4.6.2.6. Hâk-sâr, Gedâ

Şah-bende tezadı ile ilgili olarak âşığa atfedilen bu sıfatlar, âşığın sevgili yanındaki değersizliğini ifade etmek için dile getirilmiştir. Âşık, padişaha benzeyen sevgilinin yanında toprağa belenmiş perişan bir dilencidir:

Eger Meylî'yi şâhum kimdürür eylersen istifsâr
Yolunda pâ-y-mâlün hâk-sârün bir gedâdır o (G. 125/5)

4.6.2.7. Sâdık, Merd, Sultân

Âşık için dile getirilmiş olan bu ifadeler, âşığa ait övgüdeğer sıfatlardır. Âşık, sevdiğine sadıktır. Aşk konusundaki sadakati dolayısıyla âşık, ağyarın sevgiliden uzak olmasını ve ondan mahrum kalmasını ister. Bu bağlamda âşık, sevgilinin yüzünde ayva tüylerinin belirmesinden haz etmektedir. Zira âşığa göre sevgilinin yüzünde beliren ayva tüyleri, ağyarın gözüne perde olur:

N'ola hazz itse hattun geldigünden 'âşık-ı sâdık
Hicâb olur benüm çok sevdüğüm çeşmine a'dânun (G. 54/2)

Âşık merttir. Mert bir âşık olma açısından Meylî, Mecnun ile kıyas edilemez. Nitekim Mecnun, mertliği açısından dengi olmayan bir kadını sevmiştir:

Kays'a kıyâs eyleme bu merd-i 'aşkı kim
Bir 'avreti sevüpdür ol anun eri değil (G. 56/3)

4.7. GÖNÜL (DİL)

4.7.1. Umûmî Olarak Gönül

Gönül, âşığın varlığında aşkın vuku bulduğu yerdir. Âşığın yaşadığı dünyanın yalan ve fani olmasına rağmen âşığın gönlü ölümsüzdür. Âşığın gönlü genel itibarıyla perişandır. Gönül, gam denizinin hasret dalgalarına kapılarak boğulan ve tanıdığı biri olmayan, kurtarılmayı bekleyen çaresiz birine benzer:

'Aceb bilsem dili deryâ-yı gamdan kim halâs eyler
Garîk-i mevc-i hasret oldu hîç bir âşinâsı yok (G. 21/5)

Gönül için cennet, sevgilinin eşiğidir. Âşık olan insanla âşık olmayan insanın gönlü bir değildir. Nasıl ki her kadeh Cem'in meşhur kadehi gibi değilse, aynı şekilde her gönül aşk şarabı ile dolu değildir:

Yâr işiğinde yatup kalmak ise tedbîrün
Ey gönül cennet-i a'lâ idinürsin yirün (G. 40/1)

Her gönül memlû olur mı bâde-i 'aşk ile hîç
Her piyâle gördüğün 'âlemde câm-ı Cem değil (G. 64/3)

Gönlün asıl yeri dünya değildir. Dünya bir misafirhaneye benzer. Bu yüzden gönül, bu dünyada kalmaya niyetlenmemelidir:

Ey dil cihânda eyleme niyyet ikâmete
Mihmân-hânedür bu fenâ darısı konuk (G. 25/3)

Âşığın gönlü, aşktan gelen dertlere karşı sabırlıdır. Gönlün bela ve dertlere karşı sabırlı olmasının sebebi, dertlerin kaynağı olan aşk ve aşkın yaşandığı kişi olan sevgiliye duyulan muhabbet dolayısıyladır. Nasıl ki arkadaşlarının sohbetini sevip onlarla sürekli vakit geçiren birisi, misafirine incinmezse; gönül de geceleri kendisini ziyaret eden bir misafire benzeyen sevgilinin dert ve kederiyle incinmez:

Gönül her şeb belâ vü gussa-i cânâna incinmez
Esîr-i sohbet-i yârân olan mihmâna incinmez (G. 5/1)

4.7.2. Gönül İle İlgili Tasavvurlar

4.7.2.1. Sûzan

Gönül, güneş gibi yakıcı özelliğe sahip olarak tasavvur edilmiştir. Nasıl ki güneş dünyaya görünen yüzüyle bir kapanıyor bir açılıyorsa; âşığın güneşe benzeyen yakıcı gönlü de bir hüznü, bir mutlu olmaktadır:

Bu dil-i sûzân gehî mahzûn olur geh şâh mât
Lâ-cerem olur gehî handân giryân şem' (G. 7/1)

4.7.2.2. Murg

Gönül kuşa benzetilmiştir. Şaire göre insan kuşa benzeyen gönlünü avlanmaktan sakınmalıdır. Nitekim şairin yaşadığı şehrin içinde kuş avlayıcı olan birçok güzel kadın vardır. Güzeller, gönlünü sakınmayan kimseleri kendine âşık etmek suretiyle onların gönlünü avlarlar:

Key sakın tâ ki şikâr eyler birisi gönlünü
Şehr içinde murg-ı dil sayd idici şeh-bâz çok (G. 13/2)

4.7.2.3. Hisâr

Kızıymış bir savaş havası veren bir beyitte gönül kaleye benzetilmiştir. Âşığın gönül kalesi, mihnet askerleri tarafından kuşatılmıştır. Bu kuşatma ile karşı karşıya kalan âşık etrafındakilere padişaha benzeyen sevgilinin bir an önce yetişmesi için ona haber vermelerini söyler:

Dil hisârın ‘asker-i mihnet kapatmışdur
Tîz yitişsün diyü bin nâle ki ol şâha sal (G. 55/4)

4.7.2.4. Piyâle, Kâse

Aşk ile ilgili tasavvurlardan biri de şarap kavramı etrafında yapılır. Aşk şaraba, gönül ise kadehe benzetilir. Sevgili bir saki gibi âşığın gönül kadehine aşk şarabını doldurur. Her kadeh iyi bir şarapla dolu olmadığı gibi her gönül de gerçek bir aşk şarabıyla dolu değildir:

Her gönül memlû olur mı bâde-i ‘aşk ile hîç
Her piyâle gördüğün ‘âlemde câm-ı Cem değil (G. 64/3)

Âşık, gönül kadehinin büsbütün gam ve kederle dolmasına izin vermemek için sakiden saf bir şarap istemektedir:

Sâkîyâ sun bana meyden yine bir dem sâfî
Tâ ki bu kâse-i dil olmaya pür-gam sâfî (G. 174/1)

4.7.2.5. Şeydâ, Avâre, Bî-çâre

Divan şiirinde aşk genellikle tek taraflı yaşanır. Aynı zamanda âşık olan şairin tasavvurunda sevgili, umursamaz ve ulaşılmaz olan biridir. Âşığın vuslat isteğinin karşılık bulamayışı karşısında âşığın gönlü çılgın, avare, çaresiz gibi sıfatlar alır. Vuslat uman âşık, kimi bilgiler ışığında gönlüne seslenerek “ Ey çılgın gönül, ilahi takdirde sevgiliye kavuşma nasibin yoksa, faydasız tedbirin de bir manası yok” der ve kendini teselli etmeye çalışır.

Âşığın gönlü avaredir. Sevgili, yüzünü göstermeyerek âşığın avare gönlünü teselliden mahrum bırakır:

Yüzini görmeğe müştak iken ‘arz-ı cemâl itmez
Dil-i âvâreye bir vech ile olmaz tesellâsı (G. 170/3)

Gönül, çareden mahrum, bî-çâre olarak tasavvur edilmiştir. Vuslattan mahrum olan âşığın gönlü teselliden ve mutluluktan uzak olma bakımından çaresizdir:

Gülmek olmadı müyesser bir nefes
Olmadı hergiz dil-i bî-çâre şen (G. 117/2)

4.7.2.6. Mülk

Âşık, gönül ülkesinin padişahı olan sevgiliyi, hükmetmekte olduğu ülkeyi bayındır bir hale getirmeye davet eder. Nitekim âşığın gönül ülkesi, padişahı olan sevgilinin eziyeti ile harap bir hale gelmiştir. Âşık, gönül ülkesinin harap olmuş bir şekilde kalmasını istemez:

Pâdişâhum mülk-i dil cevrünle olmuşdur harâb
Lutf idüp gel anı ma’ mûr eyle vîrân kalmasun (G. 115/3)

4.7.2.7. Fülk

Gönül, gemi gibi tasavvur edilmiştir. Âşığın gönlü, sevgilinin aşkına düştüğünden beri felaket girdabında kalmış olan bir gemi gibidir:

Gönül fülki düşelden ol re’îs-i kulzüm-i hüsne
Halâs olmadı hergiz kaldı girdâb-ı felâketde (G. 149/2)

4.7.2.8. Kul

Âşığın gönlü, güzelliğin padişahı olan sevgilinin kapısının kulu şeklinde tasavvur edilmiştir. Âşığın gönlü padişahın kapısına kulluk görevini üstlendikten sonra beyler gibi refah içerisinde mutlu birisi gibidir:

Kapusu kullarından olalı dil ol şeh-i hüsnün
Refâhiyyetde beğler gibi devletde sa'âdetde (G. 149/3)

4.8. ÂŞIĞIN VÜCUT AKSÂMI İLE İLGİLİ HUSUSLAR

4.8.1. Beden (Cism, Ten, Vücut)

Divanda âşığın bedeni, sevgilinin yan bakışıyla atmış olduğu oklardan ve vurmuş olduğu kılıç darbelerinden dolayı yara bere içerisinde tasavvur edilir. Âşık, vücut olarak genellikle zayıf ve çelimsizdir. Bunların yanında âşığın vücudu solgun bir renge sahiptir:

Tîg-i hasret pâre pâre itdüğün sînemi
Yâreler her birisi cismümde yek-sân acısun (G. 95/4)

Süreyyâ yanmış olur şem' gibi
Açılur dâgum odlara yanar ten (G. 106/2)

Şerhâlarla toldı cismüm ser-te-ser
Oldı tîg-i cevri ile pür-yâre ten (G. 117/3)

Cism-i zerdüm bâg-ı mihnetdür olup zerrînlik
Eylemiş başında anun ruhlarum nesrînlik (G. 27/1)

4.8.2. Cân

Can, âşığın sahip olduğu en kıymetli varlığıdır. Âşık, hemen hemen tek sahipliği can iken onu da sevgilinin yoluna feda eder. Ayrılığın acısı ve sevgilinin nazı, âşığın canını tüketir. Âşık, canını sevgiliye feda etmekle iftihar eder:

Varlıkda bu Meylî'nün cân gibi metâ'ı yok
Ol dahi revân olsun yoluna a sultânım (G. 68/5)

Sînesinde var iken hançer-i hicrân eseri
Kala mı ‘âşık-ı dil-hastede hîç cân eseri (G. 181/1)

Şeh-süvârum bu cân u dil mülkin
Esb-i nâzıyla çiğnedür hayli (G. 182/3)

4.8.3. Baş

Âşığın başı, vücudunun bir parçası olması ve düşüncelerinin vuku bulduğu yer olması bakımından zikredilmiştir. Âşık ölürken kanlı gözyaşları başından aşmıştır:

Ben ölürken eşk-i hûn-âlûdem aşdı başdan
Küşte-i ‘aşk olan olurmuş bu nice kana gark (G. 14/3)

Sevgilinin ağzının hasretinden dolayı dünya, âşığın başına dar gelir. Âşık başındaki sıkıntılardan dolayı bir an önce yokluk ülkesine gitmek ister:

Dehânun hasretinden başuma teng oldı bu ‘âlem
Hemân rûhum ‘adem mülkine ‘azm itmekdür evlâsı (G. 170/5)

Sevgili, âşığın başını yarmak istemesine rağmen ihmal etmekte, ıskalamaktadır:

Başun yarayın dirken ihmâl ider ey Meylî
Yâ yârda himmet yok yâ başda devlet yok (G. 18/5)

4.8.4. Göz (Dîde, Çeşm)

Âşığın gözü genellikle aşkın derdi ve sevgilinin cefasından dolayı akıtmış olduğu gözyaşları vesilesiyle anılır. Âşık, sevgilinin umursamazlığı karşısında çaresizlikten dolayı ağlamaktadır. Hasret sebebiyle âşığın gözünden yaş akar. Âşığın gözünden akan yaş genelde kanlıdır ve mübalağalı bir şekilde yansıtılarak sel, ırmak, akarsu gibi tasavvur edilir:

Kanlu yaşumla cihânı gark idem gibi gelür
Hayli cûşân olması var dîde-i hûn-bârumun (G. 28/2)

Nev-bahâr-ı yâri göricek cûşa gelür
Meyliyâ dîdelerüm ‘aynıdur ırmagların (G. 49/5)

Âşığın ahı gök gürültüsüne, gözyaşları ise yağmura benzer. Nasıl ki tabiat olayı olarak gök gürültüsü ardından yağmur yağıyorsa, âşığın gök gürültüsüne benzeyen ahından sonra da yağmura benzeyen gözyaşları akmaktadır:

Âh itdügümce çeşmüm olursa n’ola giryân
Ekser yagar cihânda ra’d olduğınca bârân (G. 94/1)

4.8.5. Sîne

Âşığın sinesi, sevgiliden ayrılmanın hançeri ile yaralanmış olarak tasvir edilir:

Didim itdüm hançer-i hicrân ile
Sîne-i mecrûhumı pür-yâre ben (G. 118/6)

Eğer kafanfil, âşığın sinesindeki yaraya baksa, âşığın sinesindeki yarayı görünce utanıp bir daha bahçeye gelmez:

İtseydi nazar sînedeki dâga karanfûl
Şermende olup gelmez idi bâga karanfûl (G. 58/1)

Sevgilinin, âşığın sinesine yakın olması vuslat alametidir. Ayrılıktan bunalan âşık, sevgiliyi sinesine çağırılmaktadır:

Ey rûh-ı revân kaçma gel sîneye ben öldüm
Sensüz bana dirlik yok ‘âlemde benüm cânım (G. 68/4)

4.8.6. Ciğer

Âşığın ciğeri, vücudu için hayati bir unsur olması vesilesiyle can ile birlikte anılmıştır. Âşık, ayrılığın acısıyla canını ve ciğerini dağlar:

Sen gelince kime dil bağlayayın sultânım
Heçr ile cân u ciger taglayayın sultânım (G. 79/1)

4.9. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER

4.9.1. Hastalık

Bazı beyitlerde âşık , hasta olarak tasavvur edilir. Âşığın hastalığı gönlündedir. Âşığın gönlünü hasta eden sebep, sevgiliden ayrı olma durumu olan firkattir. Âşık, sevgilinin ulaşılmazlığı ve ilgisizliği karşısında çaresiz bir hasta gibidir.

Âşık, doktorlar gibi tavsiyelerde bulunup kendisini teselli etmeye çalışanların teselli ve tavsiyelerini perhiz olarak değerlendirir ve sevgilinin gam ve kederinin gönlü için yararlı olduğunu söyleyerek kendini müdafa eder. Âşığın gönlü hastadır ve âşık, sahip olduğu âşıklık sıfatı ile aşktan ve sevgiliden gelen dert ve kedere gönül rızasıyla katlanır. Âşık, derdi ile dermanı aynı olan aşk hastalığının çaresiz bir hastasıdır:

Yüri perhîz ile emr itme tabîbâ yârün
Ni'meti derd ü gamı bu dil-i bîmâra yarar (G. 2/3)

Âşık, ölümlü bir hastadır ve bu bakımdan hem sevgiliden hem de kendi canından muzdariptir. Âşık, sevgili ağyara yakınlık gösterdiği için sevgiliden eziyet duyar. Hasta olması bakımından da âşığın canı, kendisine eziyet etmektedir:

Leblerün emdürmesün agyâra cânân acısun
Ben ölümlü hasteye çekdürmesün cân acısun (G. 95/1)

4.9.2. Delilik

Delilik, aşkın âşıkta meydana getirdiği bir hâl olarak düşünülür. Âşık; Mecnun, şeyda, divane gibi sıfatlarla anılır. Şaire göre delilik, âşık için gerekli olan bir sıfattır:

'Âşıkı itmeğe dîvâne-sıfat
Sevdiğinün saçı sevdâsı gerek (G. 30/4)

Âşık, Leyla'nın özelliklerini taşıyan bir sevgiliye âşık olduğu için kendisini de Mecnun'a benzetererek delirmekte olduğunu düşünür:

Ben bu sevdâ ile dîvâne olam gibi gelür
Çünkü Mecnûn gibi bir saçları Leylâ sevdüm (G. 78/2)

Âşık delirdiğini düşünür ama sevdiğini kaybetmiş olmanın yanında bunu umursamaz:

N'ola zencîr ile bağlamalu dîvâne oldumsa
Be hey Meylî kemend-i zülf-i yâri elden aldurdum (G. 89/5)

Âşıklar, sevgilinin hastaneye benzeyen evinin bulunduğu mahalle olan kûy-ı yârda şifa maksadıyla dolaşan kararsız deliler şeklinde tasavvur edilmiştir:

'Uşşâk-ı bî-karârı gören kûy-ı yârda
Dârü'ş-şifâya varmaya dîvâne seyrine (G. 131/4)

Âşık kendisini delirmiş, çılgın olarak görmektedir. Gül bahçesinde bülbülün güllere karşı binlerce kez öttüğünü gören âşık, bülbülün de kendisi gibi delirmiş, çılgın bir âşık olduğunu düşünür:

Hezâr efgân ider gül-şende bülbül güllere karşı
Benüm gibi o da bir 'âşık-ı şeydâ mıdur yohsa (G. 134/4)

4.9.3. Âh, Feryâd, Figân, Nâle

Âşığın ahı, aşkın vermiş olduğu ızdırapla ilgilidir. Âşık, aşkın getirdiği gam ve kedere karşı çaresiz kaldığı için ah eder. Âşık tipi karşısında zahit, âşığın ah edip inlemesini hor görür ve ona ah edip inlemeyi terk etmesini söyler. Fakat âşık, aşk ehlinin iradesinin kendi elinde olmadığını söyleyerek böyle söylememesini salık verir:

Zâhid figân-ı nâleyi terk it deme bana
'Aşk ehlinün elinde midür hîç irâdeti (G. 177/4)

Âşıkların ahı, acımasız olarak tasavvur edilen felek tarafından rüzgar gibi göğe yükseltilir:

Ehl-i 'aşkun bâd-ı âhın agdurursın göklere
Gözlerinden yagdurursın yirlere bârân felek (G. 34/3)

Âşığın sevgiliye nispetle ah edip inlemesi, bülbülün güle karşı ötüşüne benzetilmiştir:

Hezâr efgân u zâr itsem n'ola dil-dârdan mahrûm
Çün oldum bülbül-âsâ ol gül-i gül-zârdan mahrûm (G. 85/1)

Âşık, ah edip inlemesini çaresizliğine bağlarken diğer yandan ahını ve inlemesini zahit tipine karşı saz sesine benzetererek, ahını ve inlemesini övgüyle kabullenir:

Âh u zârundan benüm hazz itmese zâhid ne var
Sûz u sâzun lezzetini almamış nâ-sâz çok (G. 13/4)

4.9.4. Gam, Elem, Gussa, Derd, Belâ

Âşığın hayatını zindana çeviren bu mefhumların sebebi yine sevgilidir. Sabahlara kadar dert ile feryat eden âşık, sevgilinin dert ve belâya kendisini alıştırdığını söyler. Sevgilinin güzellik unsurlarının her birisi, âşığa bela olur. Âşık, sevgilinin derdini nimet olarak kabullenir. Âşık şarap içtiği vakit âşığın canı gam ve kederden uzak kalır. Fakat âşığın canı şarabın sarhoşluğundan uzakta, sevgilinin derdi ve kederi dolayısıyla âşığın bedeninden çıkmış gibidir:

Cihânda 'âşık müşkil belâ idi çeşmün
Belâ bu oldı belâ üstine belâ kaşun (G. 53/2)

Şarâbı nûş iderken gussa vü gam çekmez idin hîç
Seni ey cân görmez olalı hürmetin bildük (G. 52/2)

Âşık, aşk yolundaki kararlılığıyla ve maşuğa duymuş olduğu aşka bağlı olarak sevgiliden gelen zorluklara razı oluşu dolayısıyla elemeleri ve belayı hoşnutlukla karşılamaktadır:

Âlâm ile pür olan derûnum
Mihmân-ı belâya hâne olsun (G. 99/3)

Âşığın canı gam ve kederden dolayı dünyaya bakacak keyiften yoksun kalmıştır. Şairin tasavvurunda âşığın can gözü gam ve keder tozu ile rahatsız olduğu için, rahatça görememektedir:

Keder viridi gubâr-ı gussa vü gam dîde-i câna
Nazar kılmaga bu âyîne-i dehre safâsı yok (G. 21/3)

Âşığın gönlü, aşkın derdi ve elemiyle sürekli inler. Birkaç günlüğüne gönlünün inlemediğini gören âşık, Allah'a şükretmektedir:

Allâh'a şükür ki bir iki gündür hele ey dil
Derd ü elem-i 'aşk ile nâlân değılsin (G. 96/5)

4.9.5. Cevr ü Cefâ, Mihnet

Cevr ü cefâ ve mihnet, sevgilinin, âşığın aşkını görmezden gelmek suretiyle ona yapmış olduğu eziyet ve onda meydana getirmiş olduğu sıkıntıdır. Âşıklık sıfatıyla âşık kendisini, sevgilinin cefa ve eziyeti ile bela ve mihneti arasında tercihte bulunmak zorunda hisseder. Ona göre, ya sevgilinin ayrılığının eziyet ve sıkıntısını içtenlikle istemeli; ya da bela ve mihnet ile arkadaş olmalıdır:

Ya ol yârün cefâ vü cevri ü hecrin ihtiyâr eyle
Yahod dâd u belâ vü mihneti kendüne yâr eyle (G. 144/1)

Sevgilinin, vefasına erişmek için cefasını çekmek gerektiğini söylediğini belirttikten sonra âşık, onun aşkına düştüğünden beri çokça cefa çektiğini söyleyerek onun vefasına ulaşamadığından yakınır bir haldedir:

Cefâmı çekmeyen irmez vefâma dirmiş ol âfet
Düşelden 'aşkına billâhi çok cevri ü sitem çekdüm (G. 73/2)

Şaire göre nasıl ki padişahın yönetimindeki bir köle, padişahın azarlamasına karşı incinmezse; âşıklar da padişahın karşısındaki bir köle gibi eziyet ve cefası dolayısıyla sevgiliye incinmezler:

Cefâ vü cevri ile üftâdeler cânâna incinmez
Kul olan kişi âzâr-ı şeh-i devrâna incinmez (G. 4/1)

Sevgiliden ve aşktan gelen mihnet, acı, keder ve sıkıntı, âşığın kalbini tamamen tesiri altına aldığı vakit âşık, kendini bu durumdan kurtaracak kişinin sevgili olduğunu düşünerek çevresindekilere sevgiliye haber vermelerini söyler. Cevr ü cefa ve mihnetin ilacı, sevgilinin vuslatıdır:

Dil hisârın ‘asker-i mihnet kapatmışdur yine
Tîz yitişsün diyü bin nâle ki ol şâha sal (G. 55/4)

4.9.6. Firkat, Hicrân

Âşığın çekmiş olduğu acıların çoğu, sevgiliden ayrı olmaktan kaynaklanır. Âşık, vuslatla sevinir ve ayrılıkla üzüdür. Âşığa göre sevgili, kasıtlı olarak kendisini ayrılığın derdine ve kederine maruz bırakır. Âşık için hasret ve ayrılık günü, kıyamet günü gibi zorlu ve dehşetlidir. Âşığın katılmış olduğu bir mecliste vaaz veren birisi mahşer gününden bahsedince âşık, mahşer gününü sevgiliden ayrılma gününe benzetmiştir:

Yine mahşer günün meclisde vâ’iz hayli zikr itdi
İşidüp anı rûz-ı firkat ü hicrâna benzettüm (G. 82/4)

Âşığa göre sevgili, âşığın yüreğini ayrılığın kılıcı ile yarmıştır. Bu durum karşısında âşık, “Eğer bu dertten ölürsem, dostlar sağ olsun.” demektedir:

Sînemi hançer-i hicrân ile yardı cânân
Ben ölürsem bu belâsıyla sag olsun yârân (G. 108/1)

Vuslat güzel bir hâldir. Ama âşığı zor durumda bırakan şey, vuslatın ardından gelen ayrılık ve ayrılıkla birlikte meydana gelen hasret ihtimalidir:

Hûb idi vuslat velîkin infisâli olmasa
Der- ‘akab firkatle hasret ihtimâli olmasa (G. 138/1)

Sevgili, âşığın gönlünü alıkoyup onun kayığa benzeyen vücudunu ayrılığın denizine salmak suretiyle âşığı ayrılığa sürüklemiştir:

Alıp gönlimi dil-ber bahr-i hecre saldı ten fülkin
Kadırgaya girüp gönüllü oldu bakdı deryâya (G. 140/3)

4.9.7. Vuslat (Vasl, Visâl)

Vuslat, âşığın sevgili ile kavuşma hâlidir. Vuslat, genel itibarıyla kısa sürer. Âşığa göre bir yandan vuslatı istemek kanaatsizlik ve küstahlık iken diğer yandan âşığın derdi ve hastalığı için tek ilaçtır. Bunun yanında âşık, vuslatı da hasrette de sabırlı olmak gerektiğine inanır. Âşık olan kimse sevgilinin vuslatına layık olmak için sadakatli olmalıdır.

Sitemkar olarak düşünülen dünya, âşığı sevgiliden ayırmıştır. Âşığa göre bu ayrılık zamansızdır ve vuslat, âşığın yetinemeyeceği miktarda, kısa sürmüştür:

Dem-i vuslat bu kadarmış elümüzden ne gelür
Senden ayurdı beni çarh-ı sitem-kâr dirîg (G. 10/4)

Âşık, sevgiliyi seyretmeye kanaat getirmeyip onun vuslatını ummaktadır. Bu durum, âşık tarafından dünyada kanaatin kalmadığı şeklinde yorumlanır:

Seyre kâni' olmaz oldu vuslat ister isen 'aşk
Meylî 'âlemde kanâ'at kalmamışdur âz çok (G. 13/3)

Sevgilinin seyriyle yetinmeyip onun vuslatını ummanın kanaatsizlik olarak görülmesine benzer olarak vuslat isteği, küstahlık olarak dile getirilmiştir:

Seyr-i dîdâr itmeğe kûyunda kâni' olmayup
Dahi vuslat ummak ol cânânedan güstâhlık (G. 22/3)

Âşığın canı ve gönlü, sevgilinin ayrılık derdine müptela olmuştur. Ona göre bu derdin ilacı, sevgilinin vuslatıdır:

Mübtelâ-yı derd-i hecründür tabîbüm cân u dil
Vasluna bir çâre var ise eger ihsân senün (G. 51/2)

4.9.8. 'Aşk (Sevdâ)

4.9.8.1. Umûmî Olarak Aşk

Aşk, âşığın hayatındaki temel amaçtır. Âşık, aşk ile olgunlaşır. Şaire göre aşk, herkesin girip sadakatle ilerleyebileceği bir yol değildir. Aşk, sonsuz bir gerçeklik olarak tasavvur edilmiştir. Aşk, sonu ile ilk mertebesi olan sonsuz bir döngü gibidir:

Ey dil tarîk-i 'aşkun olur dime gâyeti
Evvel merâtibidür anun en nihâyeti (G. 178/1)

Şaire göre âşıklık sıfatını kazanmak, insanın nasibi ile alakalıdır. Kerem sahibi olan Allah'ın aşk tekkesinde misafir olan kişinin nasibi varsa eğer, o kişinin yeri vuslat odasıdır:

Hân-ı vaslı yiridür olur ise ana nasîb
Tekye-i 'aşkda her kim ola mihmân-ı Kerîm (G. 84/4)

Aşk, beşeriden İlahî aşka giden kutsal bir yolculuktur. Âşığın yolculuğuna engel olan nefsanî istekler, onu ebedî sevgilinin vuslatından alıkoyar. Bu durumda âşık, varlığını yokluğa tercih ederek nefsanî isteklerden arınmak gerektiğine inanır:

'Aşk yolunda cân virüp eyle vücûdum fenâ
Vuslat-ı yâr-i bâkîye arada ten hicâb ise (G. 137/2)

Hakiki aşkın şarabında hürmet yoktur ve aşkın yoluna girmek için edebi terk etmek gerekir. Aşk da birçok yol gibi bir yoldur ve her yolun, her tarikatın bir edebi vardır. Bu suretle âşık, aşk yolunda bir edebi olması gerektiğine inanır. Aşk yolundaki yolculuğu için edebi terk etmesi gerektiğine inanan âşık, şaşkın bir şekilde aşk yolunun edebinin ne olduğunu sormaktadır:

Şarâb-ı 'aşk-ı hakîkide hürmet olmaz imiş
Mahallini ben anun çok kitâbda gördüm (G. 87/3)

Terk-i edeb idüp gidemez dil reh-i 'aşka
Ey mürşîd-i kâmil bu tarîkatda edeb ne (G. 139/4)

Şairin tasavvurunda âşığın, aşk vadisinde tek başına yol alması gerekmektedir. Âşık, eğer sevgiliden ayrı ise yüzü solgunlaşınca kadar acı ve ızdıraba katlanmalıdır. Bunların yanında âşikten, aşkta sadakatli olması beklenir:

Vadî-i aşka düşen kişi dilâ ferd gerek
Sîm-ten yâri firâkında yüzi zerd gerek (G. 33/1)

Âşık olan ‘aşkda sadık gerek
Vuslat-ı cânâneye lâyıık gerek (G. 43/1)

4.9.8.2. Aşk ile İlgili Tasavvurlar

4.9.8.2.1. Yol (Tarîk, Reh)

Aşk, hakikate giden bir yol olarak tasavvur edilmiştir. Tasavvufta, âşıkların takip ettiği yol olarak tarikat esastır. Divanda aşk, beşeriden İlahî aşka seyreden bir süreç olarak yansıtılır. Bu süreçte gidilen yol, aşk yolu, aşk tarikatı olarak dile getirilmiştir. Aşk yolunun sonu yoktur. Aşkın sonu, ilk mertebesidir:

Ey dil tarîk-i ‘aşkun olur dime gâyeti
Evvel merâtibidür anun en nihâyeti (G. 178/1)

Aşk yolu, edebi ve erkanı terk etmek olan zorlu bir yoldur. Âşık, aşk yolunun bu zorluğu karşısında şaşkınlık yaşar:

Terk-i edeb idüp gidemez dil reh-i ‘aşka
Ey mürşid-i kâmil bu tarîkatda edeb ne (G. 139/4)

Âşık, aşk yolundaki ilerleyişinde aşkın amacına ulaşmaya engel olan bedene bağlı olan dünyevi istekleri terk ederek varlığını yokluğa tercih etmelidir:

‘Aşk yolunda cân virüp eyle vücûdunu fenâ
Vuslat-ı yâr-i bâkîye arada ten hicâb ise (G. 137/2)

4.9.8.2.2. Şarap (Bâde), Bezn

Aşk bir şarap meclisi şeklinde tasavvur edilmiştir. Aşk şarabı, herkesin gönlünde yer alan genel bir şey değil; sadece gerçek âşıkların gönlünde bulunan özel bir şeydir. Hakiki aşkın şarabının hürmeti yoktur. Bu şarabı içen âşık, insanlara rezil olma korkusundan uzak kalır ve ah edip inlemekten utanmaz. Aşk meclisinde mutluluk terk etmeyip, aşkın derdi ile hem-hal olmayanlar, aşkın kırmızı şarabının âşığı nasıl mest ettiğini bilmezler:

Her gönül memlû olur mı bâde-i ‘aşk ile hîç
Her piyâle gördüğün ‘âlemde câm-ı Cem değil (G. 64/3)

Şarâb-ı ‘aşk-ı hakîkide hürmet olmaz imiş
Mahallini ben anun çok kitâbda gördüm (G. 87/3)

Niçe mest eyler şarâb-ı la’li bilmez ‘âşıkı
‘Aşk bezminde şu kim câm-ı safâdan geçmedi (G. 184/3)

4.9.8.2.3. Tekye

Aşk bir tekke gibidir. Tekke, tarikat ehlinin yaşayıp orada Allah’a ibadet ettikleri ve Allah’ı andıkları yerdir. Aşk tekkesinin sahibi kerem sahibi olan Allah’tır. Eğer âşığın nasibi var ise onun yeri, kerem sahibi olan Allah’ın aşk tekkesinin vuslat odasıdır:

Hân-ı vaslı yiridür olur ise ana nasîb
Tekye-i ‘aşkda her kim ola mihmân-ı Kerîm (G. 84/4)

4.9.8.2.4. Zindân

Âşık, vazgeçip içinden çıkamadığı için sevgiliye ait olan aşkı zindana benzeter. Âşığa göre sevgili, kendisini aşkının zindanında esir etmiştir.

Esîr itdün beni zindân-ı ‘aşkunda be hey kâfir
Budur ancak günâhum sana dikkatle nigâh itdüm (G. 83/2)

4.9.8.2.5. Vâdî

Aşk, uzun ve zorlu bir süreç olması sebebiyle vadiye benzer. Aşkın vadisinden sonra vuslat dağı gelir ve bu dağa giden birtakım yollar vardır. Âşığa göre aşkın vadisinden vuslat dağına giden yolların hepsi de zorludur:

Âsân tarîk yok gibi vâdî-i ‘aşkda
Küh-sâr-ı vasl-ı yâre bulunmadı gitdi râh (G. 146/4)

4.9.8.2.6. Derd, Gam

Dert ve gam, aşk ile ilgili dolaylı tasavvurlardandır. Aşkın derdi ve gamı âşığı zora sokmakla birlikte, onu olgunlaştırır. Aşkın gamı bir yol gibidir ve âşık kimse aşk gamı yolunda tek başına mücadele etmek zorundadır:

‘Alem-i vahdeti ser-menzil iden ey Meylî
Hâsılı râh-ı gam-ı ‘aşka düşen ferd gerek (G. 33/5)

Âşık, sevgilinin aşkının derdi ile rahat etmekten yoksun kalmıştır. Bu rahatsızlıkla âşık, aşkın derdi ile avare olmuştur:

Didüm ey meh-rû karârum kalmadı
Derd-i ‘aşkunla olup âvâre ben (G. 118/2)

Aşk bir gam ve aşkın gamı, bir eğitim gibi tasavvur edilmiştir. Nasıl ki usta-çırak ilişkisinde çocuğunun yetişmesi için bir baba, evladını bir ustaya götürüyorsa; âşığın yaşlı aklı, yetişmesi için âşığın gönlünü aşkın gamının tahsiline vermiştir:

Viridi tahsîl-i gam-ı ‘aşka dili pîr-i hîred
Nitekim tıflını iltür pederi üstâda (G. 147/4)

4.9.8.2.7. Sırr

Aşk bir sır şeklinde tasavvur edilmiştir. Aşkın sırrı herkese söylenmeyecek, gizli bir bilgidir. Âşık, aşkın gizli sırrını akılcılık taslayan zahit tipine söyledikten sonra kendisine eseflenerek “Neden o akılsız, bilgelik taslayan zahide gönlündeki derdini anlatarak aşkın gizli sırrını söylüyorsun?” demektedir:

Açarsın zâhid-i sâlûsa ‘âşık dildeki derdün
Niçün sırr-ı nihân-ı ‘aşkı ol nâ-dâna söylersin

(G. 92/2)

4.10. RAKÎB (AĞYÂR, GAYR, DÜŞMEN, A’DÂ)

4.10.1. Umûmî Olarak Rakîb

Rakîp, *Meylî Dîvânı*’nda sevgili ve âşıktan sonra gelen üçüncü tiptir. Âşığın nazarında ele alınan rakîp, olumsuz vasıfları bünyesinde barındıran, çirkin ve zararlı bir kimsedir. Âşık, kendisiyle rakîbin bir olmadığını söyler. Rakîbin her işi çirkindir. Rakip, gerçek manada âşık olmayıp maşuğun yakınlığını kazanıp onun yakınında görünen, âşığın düşmanı olan bir tiptir. Âşık, rakipten nefret eder ve onu kötü sıfatlarla anar. Rakip, âşığın hiçbir suretle uyuşamayacağı biridir. Sevgili genellikle âşıktan yüz çevirir ve rakibe yakınlık gösterir. Bu durum karşısında âşığın rakibe olan öfkesi katlanır. Âşık, rakibi sevgiliye yakınlaştırıp kendisini sevgiliden uzaklaştırdığı için talihten yakınır:

Beni dûr eyleyüp hem-dem kıldun ol yâre
Beni mahzûn idüp ey illeri handân iden tâli’

(G. 8/4)

Rakip, Hz. Nuh’un günahkar kavmi gibi anılmıştır. Nuh’un kavmi, Nuh tufanında boğulduğu gibi rakip de âşığın gözyaşlarında boğulmuştur. Rakip, sevgilinin yakınlığını kazanmış olmasına rağmen hüznün, keder ve gözyaşı gibi âşığa ait sıfatlara sahip olmaması sebebiyle âşığın gözyaşlarında boğulmuş olarak hayal edilmiştir:

Eyledi agyârı çeşmim eşk-i bî-pâyâna gark
Nûh’dur gûyâ ki itdi kavmini Tûfân’a gark

(G. 14/1)

Rakip, âşık için o denli istenmeyen biridir ki, sevgilinin yolunda gönül rızasıyla hizmet edeceğini, bunun önemsiz olduğunu, tek isteğinin rakibin, sevgilinin yakınından dönmek üzere uzaklaşmasını olduğunu söyler:

Başum üstine yolunda hidmetün itmek benüm
Tek kapundan dûr idüp agyârı dönmez râha sal

(G. 55/3)

Yine rakibin âşık tarafından istenmeyen biri oluşu; âşığın rakip yüzünü görmekten kasvet duyduğunu belirtmesiyle dile getirilmiştir. Âşık, rakibin yüzünü görüp kasvet çekmektense; ayrılığın kederine katlanmayı yeğler:

Meylî agyârün yüzün görmek kasâvettür bana
Gussa-i hicrâmî yârün çeker isem gam değil (G. 64/6)

Âşığın tasavvurunda rakip, açgözlü ve boşboğaz birine benzer. Sevgilinin dudağını öpmek isteyen rakibi gören âşık, onun sevgiliyi yemesinden korkar:

Lebi şeftâlûsına diş bilersin
Rakîbâ korkum oldur yâri yersin (G. 116/1)

4.10.2. Rakîb ile İlgili Tasavvurlar

4.10.2.1. Kâfir

Rakip kâfir, savaşılabacak olan bir din düşmanı gibi tasavvur edilmiştir. Şairin tasavvurunda âşık, rakibe karşı ahının dumanında yapılmış olan bir savaş bayrağı çekip “Allah Allah” nidalarıyla saldırarak olsa; rakip, âşığa karşı durmaz. Âşığın ahının dumanının savaş bayrağı şeklindeki tasviri, ah edip inlemenin âşığa özgü sıfatlardan olması ile ilgilidir:

Dûd-ı âhumdan ‘alem çeksem rakîb-i kâfire
Karşu turmaz karşu varsam Allâh Allâh eylesem (G. 70/2)

4.10.2.2. Hâr

Güle benzeyen sevgilinin yanında rakip, dikene benzetilmiştir. Âşık, sevgiliyi öpmekten imtina etmesini, sevgilinin yanında rakibin yer almasına bağlar. Güle benzeyen sevgilinin yanında rakip, batıcı bir sivri diken olduğu için âşık, sevgiliyi öpmekten imtina eder. Nitekim etrafı dikenlerle dolu olan bir gül, bin elemle koparılmaktadır:

Öpmeğe yâri kocunsam n’ola agyârından
Bin elemle koparurlar güli pür-hâr olıcak (G. 26/5)

Gül bahçesindeki bir güle benzeyen sevgilinin etrafını, dikene benzeyen ağyar doldurmuştur. Âşık bu durumdan duyduğu rahatsızlığı, sevgiliye haremde namahrem bulunmasının doğru olmadığını söyleyerek dile getirir:

Neden gül-şende ey gül hârlar etrâfunı almak
Revâ mıdur harîm-i hâsuna duhûl-i nâ-mahrem (G. 69/4)

4.10.2.3. Kara Yüzli, Hasûd

Rakip, kara yüzlü ve kıskanç bir kişiliğe sahip olarak tasavvur edilmiştir. Âşık, kara yüzlü ve kıskanç olan rakibi dinlememesi için sevgiliyi öğütler. Âşığa göre kara yüzlü ve kıskanç olan rakip, sevgili için faydasız biridir. Âşık, rakibin sevgiliye vereceği zarardan korktuğunu söyler:

Ol kara yüzli hasûd-ı lâ-yesûdı dinleme
Sana andan fâ'ide yokdur ziyândan korkarın (G. 100/5)

4.10.2.4. Bedhâh

Rakip, bedhâh; yani içten pazarlıklı olup muhatabının kötülüğünü isteyen bir düşman olarak tasvir edilmiştir. Rakip, âşığın kötülüğünü istediği için âşık, sevgiliden, kendisini ağlatıp ahını alarak kötü düşünceli rakibi mutlu etmemesini istemektedir:

Gel beni ağlatma alma âhumı
Şad kılma düşmen-i bed-hâhumı (G. 176/1)

4.10.2.5. Sâhir, Mâr

Bir beyitte rakip, dolaylı bir şekilde kötü tabiatlı bir sihirbaz ve tasavvurî olarak yılan şeklinde tasavvur edilmiştir. Kötü tabiatlı bir sihirbaz olan rakip, şaşırtıcı bir sihir ile güzel kokulu bir gülü, bir yılanın yuvası haline getirmiştir. Gülün yılanı yuva olmasından kasıt, yılanı benzeyen rakibin, güle benzeyen sevgilinin yakınlığını kazanmasıdır:

Ne sihr itdi görün agyâr-ı bed-girdârı 'âlemde
Gül-i ra'nâyı mârun âşiyânı eyledi gitdi (G. 179/4)

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TABİAT

5.1. KOZMİK ÂLEM

5.1.1. Felek

Dünyanın şekli ve hareketi, tarih boyunca tartışmalara konu olmuş, hatta bu mesele yüzünden sayısız insan katledilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak ortaya pek çok nazariye atılsa da Erzurumlu İbrahim Hakkı (k.s.), *Mârifetnâme* adlı eserinde feleklerin yuvarlaklığını iddia etmiş ve bu konuya ilişkin hayret verici meseleleri bildirmiştir. İbrâhim Hakkı eserinde şu ifadeler yer vermiştir: “Unsurları ve feleklerin yuvarlaklığının inkârı için ileri sürülen delillerden uzaklaşmak, astronomi ilminde gereklidir ki cisimler âleminin ve yerin yuvarlak olması kabul edilsin.”⁵⁸ Yine aynı adlı eserde astronomi konusunda geniş kapsamlı bilgiler veren İbrâhim Hakkı, felekleri dokuz kısma ayırmış ve her bir feleğin özelliğine ayrı ayrı değinmiştir. Bunlar sırasıyla: Kamer (Ay), Utarit (Merkür), Zühre (Venüs), Şems (Güneş), Mirrîh (Mars), Zuhâl (Satürn), Müşteri (Jüpiter), Burûc (Burçlar) ve Atlâs’tır.

“Bu dokuz felekten ilk yedisine ‘Seb’a-i seyyâre’ adı verilir ve bu yedi felekte yedi gezegen yer alır. Sekizinci felekte sabit yıldızlar bulunur. Boş olduğu için “Atlas” adı verilen dokuzuncu feleğe “Arş, Arş-ı alâ, Arş-ı İlâhî, Felek-i eflâk” denir. Dördüncü felekte yer alan Güneş, sultandır. Ay feleğin veziri, Utarit kâtibi, Zühre çalgıcısı ve rakkâsesi, Mirrîh seraskeri, Müşteri kadısı ve Zuhâl hazinedârıdır. Sekizinci felekte yer alan yıldızlar Hamel (Koç), Sevr (Boğa), Cevza (İkizler), Seratan (Yengeç), Esed (Arslan), Mizân (Terazi), Akrep, Kavs (Yay), Cedî (Oğlak), Sünbüle (Başak), Devl (Kova) ve Hut (Balık) olmak üzere on iki burcu meydana getirirler. Gezegen ve burçların insanların hayatında ve talihlerinde etkili olduğuna inanılır.”⁵⁹

“Arş” ve “Kürsî”nin altında ise en yükseği “Adn” cenneti olan sekiz cennet yaratılmıştır. Bu cennetin yaratıldıkları cevherler ve adları derecelerine göre şöyledir:

1. Cennet Beyaz İnciden Dârü'l-Celâl

⁵⁸ Erzurumlu İbrâhim Hakkı, *Mârifetnâme*, (Sadeleştiren: Durali Yılmaz) İpek Yay., İstanbul 2013, s. 65.

⁵⁹ (Haluk İpekten 1973’ten aktaran) M. Nejat Sefercioğlu, *a.g.e.* s. 345-346.

2. Cennet Kırmızı Yâkuttan Dârü's-Selâm
3. Cennet Yeşil Zebercetten Cennetü'l-Me'vâ
4. Cennet Sarı Mercandan Cennetü'l-Huld
5. Cennet Beyaz Gümüştan Cennetü'l-Na'îm
6. Cennet Kırmızı Altından Cennetü'l-Firdevs
7. Cennet Misk-i Azferden Cennetü'l-Karâr
8. Cennet Lü'lü-i Terden Cennetü'l-Adn

Meylî Dîvânı'nda felek için yapılan tasavvurlar 16. Yüzyılda halkın astronomi ile ilgili fikir ve düşüncelerini ortaya koymasından önemli rol oynar. Felek, dokuz farklı katmana sahip olan ve her katmanda farklı bir işlevi bulunan, bünyesinde güneşi, yıldızları, gezegenleri ve daha nice gök cisimlerini barındıran, aynı zamanda doğa olaylarının meydana geldiği sonsuz genişlikteki kusursuz sistemdir.

Felek, insanın bahtını kimi zaman yükseltir, kimi zamansa düşürür. Şaire göre insanın, bahtının felek tarafından yükseltilmesine aldanmamalıdır. Felek güvenilirmezdir. O, insanı bir oyunla gökten uçurmak için insana yüksek mertebeler verir:

Viridiği rif'ate ey dil feleğün aldanma
Seni bir lu'b ile ol gökden uçurmag ister (G. 12/2)

Sevgilinin yüzü, yeni doğmuş bir aya benzetilir. Bu ay, arş-ı a'lâda yer alır. Arş-ı a'lâda yer alan aya giden yol, âşığın ahıyla açılmış olduğu sanılsa da, felek mimarı tarafından açılmıştır:

Dûd-ı âhum sanmanuz çarh-ı berîne yol iden
Açdı mi'mâr-ı felek gam kasrına bir mâh-ı nev (G. 123/3)

Dünya, felek sistemine yakın bir yerde durarak âşığın talihini kötüleştirir. Âşık, talihi gereğince âşık olmuş ve sevgiliden uzak kalmıştır. Âşık, uzakta parlamakta olan aya bakar gibi sevgilinin ay yüzüne bakmaktadır. Âşık, bu talihsizliği feleğe bağlar:

Karîn olup felekde niçe bed-ahter ider ‘âlem
Irakdan bakdurur ol mâh-ı tâbânum beni her dem (G. 69/1)

Felekler parlaktılar ve arşı aydınlatırlar. Fakat âşığın nazarında, sevgili parlak bir ay olduğu için feleklerin parlamasına gerek yoktur. Nitekim parlak bir ay olan sevgili, alemi aydınlatmaktadır:

Yeryüzinde sen meh-i garrâ tururken dûstûm
Gurre olmasunlar inende felekler ayına (G. 143/3)

Sevgili, felek burcunda güneşe benzeyen ve güzelliğiyle gururlanan biri olarak tasvir edilir. Feleğin güzelliği, güneşin aydınlığıyla birlikte ortaya çıkar. Fakat dünyaya görünen yüzüyle güneş batmaktadır. Güzellik de güneş gibi geçicidir. Şair bunu, felek ve felekte yer alan Güneş, Şems gezegeni aracılığıyla dile getirmektedir:

Gün gibi burc-ı felekde olmaga magrûr-ı hüsn
Bu güzellik çağının âhir zevâli olmasa (G. 138/3)

Bunların haricinde felek, âşıklara karşı cefakar ve acımasız olarak yansıtılır. Âşıklar feleğin elinden kan ağlar:

Ey cefâsı bî-nihâye cevri bî-pâyân felek
‘Âşık-ı dil-hasteler derdinde bî-dermân felek (G. 34/1)

Gözlerüm yaşın dem-âlûd itdi her an ağlamak
Bana mı kaldı elünden ey felek kan ağlamak (G. 16/1)

5.1.2. Yıldızlar (Kevkeb)

Yıldız, sevgilinin güzellik unsularından biri olan bene benzetme yapmak için ve âşığın yarasının tazeliğini benzetme yoluyla belirtmek için dile getirilmiştir. Âşığın yarası tazedir ve ateş gibi yanar. Âşığın yarasının tazeliği Süreyyâ yıldızı gibi parlamasından anlaşılır. Süreyyâ, Ülker ve Pervîn diye de bilinen kuzey yarım kürede

bir yıldız kümesidir.⁶⁰ Âşığın yarası açılıp teni ateşte yanar gibi olunca bu durum, Süreyyâ yıldızının mum gibi yanmasını andırır:

Süreyyâ yanmış olur şem' gibi
Açılır dâgum odlara yanar ten (G. 106/2)

Âşığın gönlü sevgilinin çene çukuruna düşerek burada mahsur kalmıştır. Bu süreç içerisinde âşık, çukurdan görünen güzellik burcunda sevgilinin yıldıza benzeyen benini gözetlemek suretiyle olgunlaşmalıdır:

Burc-ı hüsn üstinde dâ'im kevkeb-i hâlin gözet
Ey gönül çâh-ı zenahdânında yârün râşîd ol (G. 59/2)

5.1.3. Gezegenler

5.1.3.1. Güneş (Mihr, Âfitâb, Hurşîd)

Güneş, ilahî manada Allah'ın lutfuna benzetilir. Eğer Allah'ın lutfu zerreye tesir etse, zerre güneşe döner. Şair, bu tesirden mahrum kalmak istemez. Allah'ın bir lutfu olan güneşin ilahî bir lutuf olduğunu ve dünyada gördüğü işlevi görmeyenler, aydınlıktan mahrum kalmış yarasalara benzemektedir:

Eser eylerse lutfi zerreye mihr-i cihân olur
Hudâyâ Meylî'yi itme ol âsârdan mahrûm (G. 85/5)

Şu kim âsâr-ı mihrin görmez ol şems-i dıraşânun
Olupdur dîde-i huffaş-veş envârdan mahrûm (G. 85/4)

Güneş, süsleyici bir sıfata sahiptir ve felek sistemini süsler. Âşık, süsleyici olan güneşin kendisi için ağlamasını ister. Güneşin ağlaması, yağmur şeklinde tasavvur edilir:

‘Âlemi bârân tutsın ebre girsün gün hemân
Hâlüme yüz berkidüp hurşîd-i rahşân aglasun (G. 119/2)

⁶⁰ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 415, Süreyyâ mad.

Sevgili ile ilgili tasavvurlarda güneş, sevgilinin güzelliğine ve de yanağına benzeyen olur. Nasıl ki bulut, parlamakta olan güneşin aydınlığını ortadan kaldırmıyorsa, sevgilinin parlayan güneşe benzeyen yüzünde ayva tüyelerinin belirmesi de, onun güzelliğine zarar vermez:

Zarar virür mi hîç hat gelmesi hüsnine cânânun
Sehâb eyler mi zâ'il nûrını mihr-i dırahşânun (G. 54/1)

Güneşin, sevgilinin yanağına benzetilen olduğu bir beyitte zülf, bu güneş altında sıkıntı ve ızdırap içinde kıvranan bir yılanı benzetilir:

Güneşde pîç ü tâb olmuş yatur bir mârdur gûyâ
Değildir 'ârızında dil-berün zülf-i ham-ender-ham (G. 69/3)

Güneş, yanak ile benzerlik ilgisi kurulduğunda zülf ile birlikte anıldığı gibi sevgilinin ağzı ile kıyas edilir. Bu mukayese küçüklük-büyükük yönüyledir. Sevgilinin yanağı güneş kadar büyükken ağzı bir zerre kadar küçüktür:

Dehânunla ruhun mıdur görinen ey hilâl-ebrû
Biri zerre biri mihr-i cihân-ârâ mıdur yohsa (G. 134/5)

5.1.3.2. Ay (Mâh)

Ay, kozmik unsur olması bakımından sadece aşk ve sevgili ile bağlantılı olarak ele alınır. Sevgili, yüzünün beyazlığı ve gençliği dolayısıyla ay veya parlayan ay olarak anılır. Şaire göre kozmik bir unsur olan güneşin ısı, aya benzeyen sevgiliye olan düşkünlüğündendir. Eğer güneş sevgilinin yanağına düşkün olmasa, bu kadar hararetili olmayacaktır:

Ruh-sârınun fütâdesi olmasa ol mehün
Hurşîdin olmaz idi bu denlü harâreti (G. 177/3)

Ayın yaya benzeyen haline hilal denir. Sevgilinin kaşları yaya benzer. Yeni ay, güneşin yükünü çekmeden ikiye bükülmüş olarak tasvir edilmesine binaen gün yüzünde görünen ay değil, sevgilinin hilal şeklindeki kaşlarıdır:

Gün yüzünde âşikâr olan hilâl ebrûlarun

Bâr-ı mihrin çekmeden iki büküldi mâh-ı nev

(G. 123/2)

Âşığın şehrindeki güzeller toplanmış, âşığın önünden kabile halinde geçmişlerdir. Bunu gören âşık, güzeller arasında sevdiğini arar. Sevgili, güzellerin toplandığı sırada görünmediği gibi aylar boyunca âşığın gözüne görünmez. Âşık, aylarca göremediği sevgilisini parlayan bir ay olarak anar:

Geçdi gördüm cem'-i hûbânını şehrûn yâr yok

Aylar geçdi görünmez ol meh-i tâbân felek

(G. 34/2)

5.1.4. Karanlık (Zulmet)

Karanlık, sevgilinin aydınlık olarak tasvir edilen bazı güzellik unsurlarına tezat teşkil etmesi bakımından dile getirilir. Sevgilinin vuslatı aydınlık, firkati karanlıktır. Âşıkların meclisi, sevgilinin güneşe benzeyen yüzüyle aydınlanırken sevgilinin uzaklığıyla ayrılık gecesinin karanlığına boğulur:

Münevver eyler iken bezmümüz mihr-i cemâlünle

Kodun firkat şebinde bizi pür-gam gelmedün gitdün

(G. 44/2)

Gece ve kahve karanlıktır ve zulmet ülkesine benzer. Bunların yanında sevgilinin ağzı ve dudağı ölümsüzlük suyu olan âb-ı hayât gibidir.

Âb-ı hayât, damlaları sonsuz hayat başıslayan ölümsüzlük suyudur. Kaynağı karanlıklar demek olan zulumat denilen ve kaynağı nerede olduğu bilinmeyen bir sudur ve bu sudan içen ölmez, dünya durdukça yaşarmış. Hızır ve İlyas peygamberler bu sudan içmiş, İskender ise zulumata gittiği hâlde bu suyu bulamamıştır.⁶¹

Âşık, gece seyrinde sevgilisini ruha, ağzını ise karanlıklar ülkesindeki ölümsüzlük suyuna benzetmiştir:

Gice seyrümde cânânı musavver câna benzettüm

Dehânın zulmet içre Çeşme-i Hayvân'a benzettüm

(G. 82/1)

⁶¹ Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şürinde Sevgili*, Kitabevi yay., İstanbul 2013, s. 305.

Eğer sevgilinin la'l taşına benzeyen kırmızı dudağının yansıması kahve içinde görünse, bu dudak şaire göre karanlıklar ülkesindeki ölümsüzlük suyunu unuttururdu:

Görinse kahve içinde eger 'aks-i leb-i la'li
Ferâmûş itdürürdi zulmet içre âb-ı hayvânı (G. 180/4)

5.1.5. Aydınlık (Nûr, Envâr)

Aydınlik, güneşin bir eseri şeklinde tasavvur edilmiştir. Güneşin eserini görmeyenlerin gözü aydınlıktan mahrum kalan yarasanın gözüne benzetilir:

Şu kim âsâr-ı mihrin görmez ol şems-i dırahşânun
Olupdur dîde-i huffaş-veş envârdan mahrûm (G. 85/4)

Güneş aydınlıktır ve güneşin önüne gelen bulut, bu aydınlığı ortadan kaldırmaz:

Zarar virür mi hîç hat gelmesi hüsnine cânânun
Sehâb eyler mi zâ'il nûrını mihr-i dırahşânun (G. 54/1)

Rivayete göre hacılar Kâbe'ye gittiklerinde kaynağı belli olmayan bir aydınlık, nur görürler. Şaire göre sevgilinin Kâbe'ye benzeyen mahallesine gidildiğinde sevgilinin görünen yüzü bu aydınlık gibidir:

Kûyına varur isen sana o meh-rû görünür
Ka'be'ye varmag ile nûr görürmiş hâcı (G. 175/3)

5.1.6. Diğer Kozmik Unsurlar

5.1.6.1. Gök Gürültüsü, Tufan

Gök gürültüsü, yağmurun habercisidir. Genellikle gök gürültüsünün ardından yağmur yağmaktadır. Gök gürültüsü âşığın ahına, yağmur ise âşığın gözyaşlarına benzetilen olur:

Âh ittigümce çeşmüm olursa n'ola giryân
Ekser yagar cihânda ra'd olduğınca bârân (G. 94/1)

5.2. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHURLAR

5.2.1. Zaman (Devr, Vakt)

Zaman divanda genel itibarıyla gül zamanı şeklinde dile getirilen ilkbaharı belirtmek için kullanılır. Bunun dışında zaman, sevgilinin gençlik zamanı, gençlik çağını belirtmek ve bir fiilin yapılacağı zamanın uygunluğunu anlatmak için dile getirilmiştir. Goncanın açılıp gül haline gelmesi, ilkbaharın gelmesiyle olur. Bülbüller ilkbaharda çokça ah u efgân ederler. Bunun gibi âşığın çokça ah u zar etme zamanı, sevgilinin gençlik çağıdır:

Devr-i gül gelmenün zamânıdur
Açıl ey gonce-i gül-istânım (G. 86/3)

Arturursam n'ola ben devr-i ruhunda zârım
Fasl-ı gülde çok ider âh u figâmı bülbül (G. 57/2)

Âşık, aşk derdinden hastalanan gönlünün iyileşmesini umut ederken bunu zamana bağlamaktadır:

Vakt ola kim ben mürde-dili eyleye ihyâ
Turdıkça cihân ol lebi 'Îsâ turı tursun (G. 114/4)

Bir eylemin gerçekleşmesi için gerekli olan koşullardan biri de zamandır. Şiir söylemenin gerekleri de şair için güç ve uygun zamandır. Mevlî, Bâkî'nin yıldızının parladığı zamanda durmayıp şiir yazmasını ister:

Bâkî'ye din turmasun güftâra kudret var iken
Vaktidir ol hüsrev-i devrâna söylen söylesün (G. 109/7)

5.2.2. Mevsimler

5.2.2.1. İlkbahar (Bahâr, Nev-bahâr)

Baharın gelmesiyle tabiat canlanır. Divan şiirinde çokça anılan bir çiçek olan gülün açılması, bülbüllerin ötmesi baharla başlar ve baharda ırmaklar coşar. Bahar,

âşıklar için çılgınlık zamanıdır. Baharın canlılığını gören âşıklar, kararlılığa ve sabırlı olmaya güç yetiremezler:

Bahâr irdi cünûn eyyâmı şeydâlık zamânıdur
Karâr u sabra hîç tâkat mı vardur mübtelâlarda (G. 165/2)

İlkbaharla birlikte gül padişahı, çimenliği gezmeye çıkmıştır. İlkbaharla birlikte lale, çölde padişaha benzeyen gül için çadır yeri hazırlar:

Nev-bahâr irdi çemen seyrine çıkdı şeh-i gül
Lâle çâder yirini kurdı anun sahrâda (G. 148/2)

Bahar gelip tabiatın ısınmasıyla birlikte kıştan kalan karlar eriyerek mevcut su miktarını artırır. Baharla birlikte ırmaklar taşar. Şairin tasavvurunda bahçedeki ırmak, ilkbaharın gelmesiyle arkasında zincirle dolaşan bir deli gibi gezer:

Dîvâne itdi fasl-ı bahâr anı var ise
Zencîr-i pey süriyü gezer cûy-bâr-ı bâg (G. 9/3)

Sevgili ile ilgili tasavvurlarda sevgilinin yanağı ve gençlik zamanı bahar şeklinde tasavvur edilir. Bahar gelince coşan ırmaklar gibi âşığın gözyaşları da sevgilinin bahara benzeyen yanaklarını görmesiyle coşar:

Nev-bahâr-ı ruh-ı yâri görücek cûşa gelür
Meyliyâ dîdelerüm ‘aynıdur ırmaglarun (G. 49/5)

Âşık, sevgili genç iken döktüğü gözyaşlarını bahar yağmuru gibi anımsar. Sevgilinin gençlik çağı ilkbahar; âşığın gözyaşları ise bu bahar mevsiminde dökülen yağmur gibidir:

O yârün devr-i hüsninde gözüm yaşını ey Meylî
Bahar eyyâmı irdikde yagan bârâna benzetdüm (G. 82/5)

5.2.2.2. Yaz

Yaz, sıcak olması yönüyle soğuk olan kış mevsiminin zıddıdır. Soğuk hava, şair tarafından istenmeyen bir durumdur. O, kışın geçip yaz mevsiminin gelmesini istemektedir:

Andan efendi vakti midür hîç sovuklugun
‘Âlemde kış zamânı mürûr ide yaz ola (G. 168/4)

5.2.2.3. Sonbahar (Hazân)

Âşığın estetik anlayışına göre sevicek güzellerin genç olması gerekmektedir. Güzeller, yaşları ilerleyip yüzlerine ayva tüyleri gelince âşığın ilgisini kaybederler. Sonbahar, güzellerin olgunluk çağına benzetilen olur:

Hat gelse Meylî bakma yüzine güzellerün
Varma hazân irişse gül-istâne seyrine (G. 131/5)

5.2.2.4. Kış (Şitâ)

Kış mevsimi, soğuk olması dolayısıyla şair tarafından istenmeyen bir mevsimdir. Kış, sevgilinin yoluna gitmekte olan âşığın yolunu soğukluk hançeriyle kesen bir eşkıya gibidir:

Yeh değil derd-i şitâ almış iline hançer
Kesmeğe cânib-i kûyına giderken râhum (G. 77/2)

Kış mevsiminde kar yağınca tabiat, gümüş avizelerle süslenmiş bir saray gibi tasavvur edilir. Şair, eğlence yerinin aksine bu kasrın eğlence yeri olmasını ister:

Zînet olmuş gümüş âvîze ile etrâfi
Kasr-ı dîvân-ı şitâ olmaga ‘işret-gâhum (G. 77/3)

Kış mevsimi, soğuk havasıyla bazı zorlukları beraberinde getirir. İnsanın kışın ısınması gerekmektedir. Şair, kışın beliren ısınma gerekliliğini bir dert olarak niteler ve Allah’tan kimseyi bu dertle sınamamasını ister:

Çekmesün Meylî şitâda kişi âteş kaydın
İtmesün kimseye bu derdi nasîb Allah’um (G. 77/5)

5.2.3. Gün ve Gün İle İlgili Tasavvurlar

5.2.3.1. Umûmî Olarak Gün (Rûz, Eyyâm)

Şairin nazarında dünya hayatı birkaç gün kadardır. İnsan dünyada sonsuza kadar kalmaz, onun dünya hayatı birkaç gün gibidir:

Cihânda bâkî kalduk mı sanursın
Didilerse sana birkaç gün eğlen (G. 106/4)

Âşığın ömrünün günleri sevgiliyi beklemekle geçer. Âşığın gönlü hasret köşesinde sevgilinin saçının ve yanağının gamını çekerken bir taraftan da ömrünün günleri dolar:

Gam-ı zülf ü ruhun çekmekdedür dil künc-i hasretde
Anun 'ömri günü geçmekdedür hep intizârunla (G. 133/4)

Âşık, bir günlük de olsa sevgilinin merhametine karşılık bin yıllık eziyetine katlanmaya hazırdır:

Ey mâh bin yıl eyler isen cevri kâ'ilüz
Bir günde bârî 'âşıkuna mihr-bân ola (G. 167/4)

5.2.3.2. Gün İle İlgili Unsurlar

5.2.3.2.1. Sabah(Subh, Seher) ve İlgili Tasavvurlar

Sabah, bir zaman dilimi olması ve bu zaman diliminde esen båd-ı sabâ adlı rüzgar dolayısıyla dile getirilir. Bunun dışında sabah, günün başlangıç vaktidir. Sevgili her sabah güzelliğini süslemektedir.

Âşık, gecedен sabaha dek sevgilinin ayrılığının ateşi ile yanar:
Nâr-ı hecr-i yâr ile dün gice gördi yandugun
Oldı Meylî subha dek bu hâlüne sûzân [şem'] (G. 7/4)

Âşık her sabah sevgilinin siyah saçının kokusunun rüzgar tarafından kendisine ulaştırılmasını ister ve rüzgarın her sabah esmesi için dua eder:

Bûy-1 zülf-i siyehün irgüre oldukça sabâh
Göreyin Hak yüzini ag ide bâd-1 seherün (G. 46/4)

Alnı aya benzeyen sevgili her sabah süslenip güzelliğini tazelemektedir. Sabahın güneşi sevgilinin aya benzeyen alnı önünde sevgiliye ayna tutar:

Hüsni tezyîn iderken her seher ol meh-cebîn
Meyliyâ tutar önünde mihr-i enver âyîne (G. 143/5)

5.2.3.2.2. Akşam ve Gece İle İlgili Tasavvurlar

Akşam, sevgilinin ayva tüyelerine benzetilen olur. Bunun yanında akşamın dinlenme vakti olduğu belirtilmiştir. Akşamın dinlenme vakti olması gibi sevgilinin ayva tüyelerinin gelmesi, âşığın gamdan uzaklaşarak rahata kavuşma zamanı şeklinde tasavvur edilir:

Gamdan olsun n'ola hattun gelicek âsûde
İstirâhatde olur her kişi ahşâm olsa (G. 129/4)

Akşam, günün geç bir vakti olması yönüyle dile getirilir. İnsanın bir yere varıp selamete kavuşması akşam vaktinden sonra zorlaşacağı için kişinin akşam olmadan bir an önce varmak istenilen yere gitmesi gerekir. Sevgilinin yaşı gittikçe ilerlediği için yüzüne ayva tüyleri gelmiştir. Şair, belîğ söz söyleyerek sevgili daha çok yaşlanmadan önce onu elde etmek gerektiğini düşünür:

Hatı geldi visâl-i dil-bere sa'y-1 belîğ eyle
Yitiş ser-menzil-i maksûda ki ahşâmdur Meylî (G. 183/3)

Gece, insanın uykuya dalıp uykuda rüya gördüğü bir vakittir. Âşık, bir gece için de olsa rüyada sevgiliye kavuşmuş olmayı görmek ister. Aksi takdirde öldükten sonra dirilme gününde uykusuz olacaktır:

İstemezdim rûz-1 haşr olunca bîdâr olmak
Bir gice ki vuslat-1 dil-dârı görsem hâbda (G. 132/3)

Gece, mihnete konu edilerek gölgenin, mihnet gecesinde varlığını yok etmiş olduğu tasavvur edilmiştir. Gölgenin varlık sebebi, sevgilinin yanağının güneşidir. Gölgenin varlığı aydınlığa bağlıdır. Âşığın mihnet gecesinde sevgilinin yanağının güneşi olmadığı için gölge de varlığını yokluğa tercih etmiştir:

Zuhûrına sebep mihr-i ruhun olmasa ey meh-rû
Şeb-i mihnetde itmezdi vücûdunu ‘adem sâye (G. 154/2)

5.2.3.2.3. Kıyamet ve Haşr Günü (Rûz-ı kıyâmet, Rûz-ı haşr)

Kıyamet günü ve öldükten sonra dirilme gününde saf ve temiz bir insanın ihtiyacı olan adı geçen bu günlerde işe yarayacak şeylerdir. Bu ise salih ameldir. Bu yüzden insanın kıyamet gününe ve öldükten sonra dirilme gününe hazırlıklı olması gerekir:

Kâr-ı sâlih ki olur rûz-ı kıyâmet lâzım
Ana sa’y idelüm oldur bize gâyet lâzım (G. 75/1)

Âşık sevgiliden ayrı bir şekilde onun vuslatından uzaktır. Öyle ki âşık, sevgilinin vuslatını rüyada bile görememektedir. Âşık eğer bir gece olsun sevgiliyle kavuştuğunu rüyasında görecektir, öldükten sonra dirilme gününde uykusuz olmayacağına inanır:

İstemezdüm rûz-ı haşr olunca bîdâr olmak
Bir gice ki vuslat-ı dil-dârı görsem hâbda (G. 132/3)

5.3. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBA’A)

“Erzurumlu İbrahim Hakkı ansiklopedik nitelikteki *Marifetname* adlı eserinde, kâinatın var oluş konusunu işlerken anasır-ı erbaa görüşüne yer vermektedir. İbrahim Hakkı, kâinatın ortaya çıkışı konusunda meşşai filozofların, özellikle de İbn Sina’nın felsefi modelini takip eder. Ona göre Allah’tan sudûr ederek ortaya çıkan kâinat, ay altı ve ay üstü âlemi olarak ikiye ayrılır. On akıl ve felekler, ay üstü âlemine ait ulvi (semavi) varlıklar iken ateş, hava, su ve topraktan oluşan dört unsur, ay altı âlemine ait süfli (aşâğı) cisimlerdenidir. Dört unsur, dünyadaki varlıkların yapıtaşlarıdır. Bu

unsurlardan ay üstü âlemdeki varlıkların etkisiyle sırayla madenler, bitkiler, hayvanlar ve insanlar ortaya çıkmıştır.”⁶²

Meylî, şiirlerinde anâsır-ı erba'a'ya yer vermiş ve bu mefhumlarla ilgili tasavvura başvurmuştur.

5.3.1. Su (Âb, Mâ)

Su, insan hayatının devamlılığını sağlayan bir sıvıdır. Âşık susuzluktan ölse de sevgilli âşığa bir içimlik de olsa su vermez. Sevgilinin vuslatı suya benzer. Âşık, vuslat suyuna susamış olarak tasavvur edilir. Bunun yanında âşığın gözyaşları bazen kanlı, bazense bulanık bir su şeklinde düşünülür. Tabiattaki su birikintilerinin kenarlarında yer alan gül bahçeleri, güzel bir eğlence yeri olarak dile getirilir. Sevgili ise “bir içim su” şeklinde anılır.

Su, temizlik yaparken kullanılan temel bir unsurdur. Manevi arınma, maddi temizlik gibi düşünülerek su, tasavvufi bir kavram olan riyazet kelimesine benzetilen olmuştur. İnsan, riyazet suyu ile temizlenmeden önce kalbini kötü arzulardan arındırmalıdır:

Riyâzet âbı ile kendüni pâk itmek istersen
Yüri var evvelâ kalbün tolı çirk-i hevâdur yu (G. 124/3)

Âşık, susuzluktan ölse de sevgili ona bir içimlik su vermez. Âşık, sevgilinin hançerini su şeklinde farz eder. Sevgili, ne zulm, cevri ve cefasıyla âşığı öldürür, ne de vuslatıyla onu güldürür. Âşık, sevgilinin hançerine karşılık gelen sudan içip cefadan ölecek can çekişmekten kurtulamadığı gibi, ayrılık ateşiyle yanmaktayken sevgilinin vuslatının suyuna ulaşamamıştır:

Teşnelikten öldi Meylî bir içim su virmedün
Tutalım ki dûstum âb-ı revândur hançerün (G. 48/6)

⁶² İbrahim Ethem Karataş, “Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Marifetname’sinde Anasır-ı Erbaa (Dört Unsur) Görüşü”, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2014, S.3, s. 104.

Yandum yakıldum âteş-i hicrâna muttasıl

Olmadum âb-ı vuslat-ı cânâna muttasıl

(G. 61/1)

Sevgilinin dudağı suya benzetilen olur. Sevgili, şarap meclisinin sakisidir. Aşk şarabının sakisi olan sevgili suyu sununca âşık suyu değil, şarabı istediğini söyler. Bir kelime oyunuyla âşığın şaraptan ziyade, sevgilinin şarap ve la'l taşı rengindeki dudaklarını, yani vuslatı istediği anlaşılmaktadır. Şair, “ La'lüni arz it, bâdeyi sun mâ turı tursun.” ifadesini” farklı olarak “La'lüni arz it, bâdeyi sunma turı tursun.” şeklinde okumak mümkün olduğundan âşığın sudan çok şarap ve şaraptan çok sevgilinin dudağını istediği anlaşılır:

Su gibi ko gider la'lüni arz it

Ey sâkî bize bâdeyi sun mâ turı tursun

(G. 114/3)

Şair, kadınlar için dile getirilen “bir içim su gibi olmak” ifadesini şiire dökerek sevgilinin çok güzel olduğunu dile getirmektedir. Sevgili eğer geçici ise ondan el yıkamak, yani uzaklaşmak gerektiğine inanan şair, bir içimlik su ile el yıkama anlamını kastederek sevgilinin vuslatına erişmenin gerekliliğinden de bahsetmiş olabilir:

Bir içim su ise dahi Meylî

Yâr-i nâ-pây-dârdan el yu

(G. 126/5)

Su kenarındaki bir gül bahçesinde içildiğinde şarapta hoş bir iç açıcılık olduğu dile getirilir. Su kenarı, ferahlatıcı bir yerdir:

Hoş safâ vardır beğüm câm-ı şarâb-ı nâbda

Sahn-ı gül-şen bezm-gâh olsa kenâr-ı âbda

(G. 132/1)

Suyun, eğlence meclisinin sakisi olan sevgili tarafından doldurulması, sürâhinin sevgiliye ait olan dudağın ıslaklığını kiskanarak, kıskançlığından ağzının suyunu akıtması şeklinde yorumlanmıştır:

Akıtdun agzınun suyunu reşkenden sürâhînün

Bugün bezm-i safâda sâkî la'l-i âb-dârunla

(G. 133/3)

5.3.1.1. Deniz (Bahr, Deryâ, Kulzün), Dalga (Mevc), Girdâb

Deniz, genellikle âşığın gam ve keder hâliyle ve de gözyaşıyla ilgili tasavvurlarda söz konusu edilir. Dalga ve girdap ise sevgilinin aşkına ve aşkının hasretine benzetilen olarak âşığın aşk ve hasret dalgalarına kapılıp girdapta kaldığı hayal edilir. Âşık, gam denizine aşınadır ve bu yüzden gözünün yaş akıtmasını ister. Nitekim âşığın gözleri ağladıkça gam ve kederin zora sokmuş olduğu gönlü biraz olsun ferahlayacaktır:

Âşinâ-yı bahr-i gam olduğumu yâd eylesün
Giryê itsün çeşm-i ter eşk-i firâvân acısun (G.95/3)

Âşık, sevgilinin derdinden dolayı gözyaşı dökmektedir. O, yağmurun yağması ve denizin acıması suretiyle tabiatın kendisine eşlik etmesini bekler:

Ben gözüm giryân idüp yaşum revân eylerken âh
Ebr-i bârân aglasun deryâ-yı ‘ummân acısun (G. 95/2)

Âşık, gözyaşını ırmak sanmaktayken tasavvurî olarak feleğin gemisinin bu suda batacak duruma geldiğini görünce, gözyaşlarının bir ırmak olmayıp büyük bir deniz olduğunu düşünür:

Felek fülkini garka vire yazdı nâ-gehân Meylî
Senin cûy-ı sirişkûn bir ulu deryâ mıdur yohsa (G. 134/6)

Deniz, ayrılığa benzetilen olur. Sevgili âşığın gönlünü alıkoyup onun gemiye benzeyen vücudunu bu ayrılık denizine bırakmıştır. Ayrılık hâli, gam ve kederin yaşadığı bir haldir. Âşık, ayrılık denizinde aşkın acı ve kederini gönüllü olarak çeker:

Alıp gönlimi dil-ber bahr-i hecre saldı ten fülkin
Kadırgaya girüp gönüllü oldu bakdı deryâyâ (G. 140/3)

Gam bir denize benzetilir ve âşık bu denizde hasret dalgalarına batmış olarak tasavvur edilir. Âşığı gam denizinin hasret dalgalarından kurtaracak bir tanıdığı yoktur:

‘ Aceb bilsem dili deryâ-yı gamdan kim halâs eyler
Garîk-i mevc-i hasret oldu hîç bir âşinâsı yok (G. 21/5)

Deniz, güzelliğe; sevgili ise bu denizin kaptanına benzetilir. Âşığın gönlü güzellik denizinin kaptanı olan sevgilinin aşkına düştüğünden bu yana felaket girdabından kurtulamamış olarak tasavvur edilmiştir:

Gönül fülki düşelden ol re’îs-i kulzüm-i hüsne
Halâs olmadı hergiz kaldı girdâb-ı felâketde (G. 149/2)

5.3.1.2. Nehir (Cûy), Irmak (Âb-ı revân, Cûy-bâr)

Nehir ve ırmak genel itibarıyla taşıdığı su miktarı, akış şekli ve hızı bakımından âşığın gözyaşlarına benzetilen olur. Âşık, ayrılık dolayısıyla ağladığında gözyaşları akarsu şeklinde akar. Âşığın gözyaşları kanlıdır ve sürekli durup tekrar aktığı için bulanık suya sahip olan bir akarsu şeklinde tasavvur edilmiştir:

Meylî turuldu bulundı nice kez âb-ı revân
Gözünün kanlu yaşı olmadı bir dem sâfi (G. 174/5)

Akarsu, ardında zincir sürükleyerek gezen bir divane gibi tasavvur edilmiştir. İlkbaharda eriyen kar sularıyla ırmakların dolup akışının hızlanması dolayısıyla şair böyle bir benzetmeye başvurmuştur:

Dîvâne itdi fasl-ı bahâr anı var ise
Zencîr-i pey sürüyü gezer cûy-bâr-ı bâg (G. 9/3)

Sevgilinin genç olması dolayısıyla âşık, sevgilinin yanağını bahar şeklinde hayal ederek gözlerini ırmaklara benzetir. Bahar gelince ırmaklar dolup şiddetle aktığı gibi sevgilinin bahara benzeyen yüzünü görünce de âşığın ırmağa benzeyen gözleri dolup taşar:

Nev-bahâr-ı ruh-ı yâri görücek cûşa gelür
Meyliyâ dîdelerüm ‘aynıdur ırmaglarun (G. 49/5)

Sevgili, âşığı meyletmediği için âşığın gözyaşları akarsu gibi şiddetli bir biçimde akar:

Ol boyı servüm itmedi meyli
Cûy olup akar eşkümün seyli (G. 182/1)

5.3.2. Toprak (Hâk, Tûrâb)

Toprak ve toprakla ilgili tasavvurlar, üstün olarak yansıtılan sevgilinin karşısında önemsiz görülen âşığın durumuyla ilgili olarak dile getirilir. Âşık, sevgilinin ayağının toprağı olur. Bunun dışında toprak, insanın yaratılmış olduğu unsur olarak değerlendirilir. Âşığın sararıp solmuş olan teninin rengi ile toprağın rengi arasında bağ kurulur.

Âşık, sevgilinin aşkına giden yolda toprak olmuştur:

Reh-i ‘aşkunda hâk olalı bir kez dimedün cânâ
Yolumda Meylî-i şeydâ gibi bir pâ-y-mâlüm yok (G. 19/5)

Yaralı birisinin gözüne sürme çekmeye ihtiyaç duyması gibi âşık da ağlayan gözü için sevgilinin ayağının tozuna ihtiyaç duyar:

Bu Meylî olsa n’ola hâk-i pâ-yine muhtâc
Ki tûtiyâya çeker ihtiyâc çeşm-i ‘alil (G. 62/5)

İnsan vücudunun topraktan olduğu dile getirilmiştir. Âşığın vücudu aşk dolayısıyla sürekli gam oklarına hedef olmaktadır. Âşık, topraktan olan vücudunu gam oklarından sakınmak maksadıyla farkına varılamayacak kadar nişansız hale getirmek ister:

Yiter oldı gam oklarına hedef
Cism-i hâkîyi bî-nişân idelüm (G. 76/4)

Âşık, aşk yolunda olduğu gibi bela yolundada toprak olmuştur. Eğer sevgili, âşığın bela yolunda toprak olduğuna inanmayacak olursa âşık, sabah rüzgarlarının tozlarını sevgiliye ulaştıracağını söyler:

Hâk oldugum inanmaz ise râh-ı belâda
İzi tozına bâd-ı sabâ ilte gubârüm (G. 81/4)

Âşk yolunda toprak olan âşığın uzun boylu sevgiliden kendisine gölge olmasını ister. Âşığa göre aşk yolunda toprak olmak suretiyle kendini feda etmenin karşılığı sevgilinin vuslatıdır:

Hâk-i râh olmak ise ‘âşık-ı şeydâya düşen
Saye-dâr olmadur ol kâmet-i bâlâyâ düşen (G. 101/1)

Âşık, aşk dolayısıyla vücudunu toprakla sarartır. Âşık bu fiilini, simyacıların yapmaya çalıştığı gibi toprağı altına çevirme amacına bağlamaktadır:

Zerd idersem ‘aşkla cismüm n’ola hâk-sârdan
Toprağı altun itmekdür garaz iksîrden (G. 107/2)

Şairin nazarında dünyevi şeyler bir avuç toprak değerindedir. Şair, bir avuç toprak için ululanmanın sebebini sorar:

Dünyâ-yı denî birle olur gurre seg-i nefis
Böyle ululanmak bir avuç hâke ‘aceb ne (G. 139/2)

5.3.2.1. Dağ (Kûh-sâr), Taş (Seng)

Dağ ve taş, di vanda farklı tasavvurlar içerisinde yer almaktadır. Genel olarak dağ ile tenhâlık ve tekinsizlik arasında bağ kurulur. Dağ; birisini sorguya çekmek için تنها bir yer olarak tasavvur edilmiş ve vuslat ile mihnete benzetilen olmuştur. Taş ise “taş kalpli” ifadesi dahilinde “dil-i sengîn” biçimiyle anılmakla birlikte âşığın ahına benzetilen olmuştur.

Âşık, Mecnun’un Leyla’da ne bulduğunu merak eder ve çevresindekilere onu dağın içinde تنها bir yere çekip onu bu konuda konuşurmalarını söyler:

‘Aşk-ı Leylâ’dan ne buldı Kays-ı nâ-şâda sorun
Kûh-sâr içre çekün tenhâyâ söylen söylesün (G. 110/3)

Dağ, vuslata benzetilen olur. Âşık, aşk vadisinde kolay bir yol olmadığını ve sevgiliye kavuşma dağına bir yol bulamadığını dile getirir:

Âsân tarîk yok gibi vâdî-i ‘aşkda
Kûh-sâr-ı vasl-ı yâre bulunmadı gitdi râh (G. 146/4)

Dağ ile mihnet arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur. Mihnet dağının meşeliği tekin değildir ve yakınında yer alan âşğın sinisinin çölünde âşğın gönlü kaplana benzeyen yırtıcı bir hayvan olan “bebr” gibi yatmaktadır:

Deşt-i sînemde gönül bir bebrdür yatur nihân
Kûh-sâr-ı mihnetün hâlî değildir bîşesi (G. 173/3)

Ferhat ile Şirin adlı halk hikayesinin kadın tipi olan Şirin’in gönlü taşa benzetilmiştir. Her ne kadar Şirin’in taşa benzeyen gönlü kendisine çok çektirdiyse de, ondan daha zor durumda olan âşğı Ferhat, Şirin’in taş gönlünü sevmekle başını taşa, taşı ise başına vurmuştur. Nitekim Ferhat, kûh-ken; dağ delici olarak anılmaktadır. Ferhat, Şirin’in aşkı için dağı delmiştir:

İtmedi hergiz dil-i sengîni [kim] Şîrîn’e az
Taşı başa başı taşa urdı gerçi Kûh-ken (G. 120/2)

5.3.3. Ateş (Nâr, Od, Şu’le)

Divanda umumiyetle ateş, aşk ve ayrılığa benzetilen olur. Bunun yanında âşğın ahı ateş gibidir. Aşk ve âşık ile ilgili unsurların ateşe benzemesi, âşkın zorluğu ve âşğın bu zorluk karşısında kendini yanmış gibi hissetmesi ile ilgilidir. Bir beyitte ise ateş, somut hâli ile yer almıştır.

Aşk ateşe benzer ve âşkın ateşi ile yanan kişi, bazı özellikleri üzerinde taşımalıdır. Onun inlemesi, ateşte inleyen birinin inlemesi gibi sert olmalı ve teni sararmış olmalıdır:

Bedeni âteş-i aşk ile yanup mahv olanun
Nâlesi serd yüzi zerd özi perverd gerek (G. 33/3)

Âşık sürekli ayrılığın ateşine yanarak sevgiliye kavuşma suyuna ulaşamamıştır. Muttasıl, hem "sürekli" hem de "ulaşmak, kavuşmak" anlamına gelen bir kelimedir. Cinas sanatıyla şair muttasıl kelimesine bu anlamları yükleyerek ve hicran-vuslat ve ateş-su karşıtlığıyla sevgiliye kavuşamadığını dile getirir:

Yandum yakıldum âteş-i hicrâna muttasıl
Olmadum âb-ı vuslat-ı cânâna muttasıl (G. 61/1)

Âşığın ahı ateşe benzetilmiştir. Şairin tasavvurunda âşık, yanan gönlünden ateşli bir ah etse, bütün dünya ateş saçacaktır:

Cümle ‘âlem âteş-efrûz olur idi Meyliyâ
Sûz-ı dilden her kaçan bir âteşin âh eylesem (G. 70/5)

Mecazi ve tasavvurî anlamların dışında ateş kelimesi, ilk anlamıyla dile getirilmiştir. Kış mevsimiyle ilgili bir gazelin son beytinde şair, zorluğu dolayısıyla kışın ateş yakma zaruretinin derdini kimsenin çekmemesi için dua etmektedir (Bkz. Kış) :

Çekmesün Meylî şitâda kişi âteş kaydın
İtmesün kimseye bu derdi nasîb Allah’um (G. 77/5)

5.3.3.1. Dûd

Dûd, duman demektir. Genellikle âşığın âhına benzetilen olur. Âşık, düşman olarak gördüğü rakibe karşı âh dumanından bir bayrak çeker. Âşık, aşk padişahı olarak tasavvur edildiği zaman padişahlık nişanesi olarak âşığın âhının dumanı söz konusu edilir:

Dûd-ı âhumdan ‘âlem çeksem rakîb-i kâfire
Karşu turmaz karşı varsam Allâh Allâh eylesem (G. 70/2)

Ben o sultân-ı ‘aşkam dûd-ı âhumdan ‘âlem çekdüm
Melâmet defterine kayd idüp nâmum rakam çekdüm (G. 74/1)

Sezâdur Meyliyâ olsam melâmet mülkinin şâhı
Ki dūd-ı âh u nâlemden bugün tabl u ‘alem çekdüm (G. 73/5)

5.3.4. Hava (Hevâ)

Divanda hava ifadesi genel olarak iç açıcı havaları ifade etmek için kullanılır. İç açıcı hava, ilkbaharla birlikte ortaya çıkar. İlkbaharın güzel havalarında bülbüller ötmeye başlar. Bunun yanında hava değişimi, iç açıcı bir fiil olarak dile getirilmiştir. Âşık, kendisine gül bahçesine gitmek suretiyle hava değişimi yapmayı tavsiye eder:

Yine nev-rûz irüp güller açıldı hoş hevâlarda
Yine feryâda âgâz itdi bülbüller nevâlarda (G. 165/1)

Varup gül-zâra tebdil-i hevâ it gönlün açulsun
Niçe bir oturursun Meylî bu mihnet-serâlarda (G. 165/5)

Hava, goncanın üzerindeki şebnem damlasını düşüren bir güç olarak dile getirilir. Şairin tasavvurunda sevgili, güzel bir gonca gibidir. Gönlü bu goncaya şebnem damlası gibi düşen âşıkların vücutları gam ve keder dolayısıyla hava ile düşecek bir şebnem haline gelecek kadar küçülür, zayıflar:

Yiridür olsa hevâ ile vücûdı nâ-bûd
Gönli bir şeb-nem gibi bir gonca-i zîbâya düşen (G. 101/3)

5.3.4.1. Rüzgar (Bâd, Nesîm)

Umumi olarak rüzgar, âşığın ahına benzetilen olur. Bu benzetmenin sebebi, âşığın ahının şiddetini belirtmek içindir. Âşığın ah rüzgarı sert ve şiddetli bir biçimde eser. Divanda ahın rüzgar ile kurulan benzerlik ilgisinden başka sabah rüzgarı da çokça anılır. Sabah rüzgarı, sevgilinin yolunda toprak olan âşığın tozunu sevgiliye, sevgilinin saçının kokusunu ise âşığa ulaştırır.

Âşıkların ahı rüzgar gibidir ve felek tarafından göğe ağdırılır. Felek, âşıklara karşı olan acımasızlığını onların ahını rüzgar olarak kullanarak gösterir:

Ehl-i ‘aşkun bâd-ı âhın ağdurursın göklere
Gözlerinden yağdurursın yirlere bârân felek (G. 34/

Âşığın ah rüzgarı kış rüzgarı gibi sert esmektedir. Bunun sebebi, sevgilinin âşığa soğuk bir şekilde bakmasıdır:

Serd eser bâd-ı şitâ gibi riyâh-ı âhum
Sen bürûdetle nazar eyleyli ey mâhum (G. 77/1)

Rüzgar sert estiği zaman nazik bir yapıya sahip olan fidanlar zarar göreceği için âşık; gül fidanına benzeyen sevgiliyi, sert esen ah rüzgarından sakınması konusunda uyarır:

Gül-nihâl-i kâmet-i bâlânı âhumdan sakın
Bâd-ı serde ugrar ol nâzik fidândan korkarın (G. 100/4)

Âşık, ahının yelinin sürekli rüzgar gibi esmesini ister. Nitekim âşığın ahının yeli estikçe, selvi ağacına benzeyen sevgili salınacaktır:

Âhum yili turmasun esmekde nesîm-âsâ
Tek nâz ile salınsun ol serv-i hırâmânım (G. 68/2)

Âşığın rüzgar şeklinde tasavvur edilen ahı ile birlikte anılan unsur, âşığın gözyaşındır. Âşık, aşkın şiddetiyle varlığında meydana gelen durumlar karşısında dünyanın yıkılacağını düşünür. Onun çılgın gönlünün gözyaşlarının seli dünyayı yıkmasa da, sonunda ahının yeli dünyayı yıkacaktır:

Âhir yıkar âhum yili bu mülk-i cihânı
Seyl-âb-ı sirişk-i dil-i şeyda turı tursun (G. 114/3)

Sabah rüzgarı, sevgilinin siyah saçının kokusunu âşığa götürür. Âşık, bu işlevinden dolayı sabah rüzgarı için dua eder:

Bûy-ı zülfi siyehün irgüre oldukça sabâh
Göreyin Hak yüzini ag ide bâd-ı seherün (G. 46/4)

5.4. HAYVANLAR

5.4.1. Kuşlar

5.4.1.1. Umumî Olarak Kuş

Kuş, umumî olarak ötüşü, küçüklüğü ve zarafeti dolayısıyla söz konusu edilir. Âşığın ahı ve inlemesi kuş ötüşüne benzetilir. Âşığın gönlü bir kuşa benzer ve sevgilinin saçlarına kapılarak tuzağa düşmüş olarak tasavvur edilir. Kuş, ötüşüyle gül bahçesini şenlendirir.

Gül bahçesindeki kuşun ötüşü neşelidir. Âşığa göre gül bahçesinin kuşu neşeli bir şekilde öterken güle benzeyen sevgili hakkında sır söylüyor gibidir:

Şakraklığı var gâyet ol murg-ı gül-istânun
Hakkında ne sır söyler ol gül-i handânun (G. 31/1)

Gönüller kuşa benzer ve sevgilinin kuş yemine benzetilen benine meyledip saçına kapılarak tuzağa düşer. Güzeller, âşıkla güzelliğiyle tuzağa düşürüp onların gönüllerini kuş avlar gibi kendilerine bağlarlar:

Benlerine aldanup diller olur zülfine bend
Murglar dâma tutulur meyl iderken çîneye (G. 156/4)

Dil murgını zülfün ile hâlün
Sayd itmege dâm u dâne olsun (G. 99/4)

Key sakın tâ ki şikâr eyler birisi gönlüni
Şehr içinde murg-ı dil sayd idici şeh-bâz çok (G. 13/2)

5.4.1.2. Kuş Çeşitleri

5.4.1.2.1. Bülbül (Hezâr)

Divan şiirinde bülbül, güle âşık olarak tasavvur edilir. Gül ile bülbül arasındaki aşk ilişkisinin yaşandığı yer, gül bahçesidir. Bülbülün güle karşı ötmesi, âşığın ah edip

inlemesine benzetilir. Bunun yanında bahar ile ilgili tasvirlerde güllerin açmasıyla bülbüllerin ötmesi arasında bağlantı kurulur.

Şaire göre insan gül yüzlü olup aşkta karar sahibi olmayan, insana zor duygular yaşatacak olan birisine gönül bağlayarak bülbül gibi günde bin kez ah edip inlemelidir:

Vir gönül gül yüzli bir hercâ'îye
Bülbül-âsâ günde yüz bin zâr kıl (G. 63/2)

Bülbülün ötüşü efsaneye benzetilmiştir. Şairin tasavvurunda bülbül, gülün ilgisini çekmek için ötüşleriyle ona efsaneler anlatmaktadır. Fakat sevgilinin ilgisizliğine benzetme olarak gül, bülbülün ötüşlerine karşı ilgisizdir:

Çemende bir dem ey bülbül hezâr efsâne söylersin
Gülün girmez kulagina niçün yâbâna söylersin (G. 92/1)

Bülbülün güllere karşı çokça inlediğini gören âşık, bülbülün de kendisi gibi çılgın bir âşık olduğunu düşünür:

Hezâr efgân ider gül-şende bülbül güllere karşı
Benüm gibi o da bir 'âşık-ı şeydâ mıdur yohsa (G. 134/4)

Âşığın bülbül, sevgilinin gül şeklinde tasavvur edildiğinde rakip, dikene benzetilmektedir. Âşık, sevgiliden dikene benzeyen rakip ile birlikte olmaktan kaçınarak kendisine merhamet etmesini isteyen bülbül gibidir. Bülbül güle meyledince gülün dikenini olan rakip, bülbüle benzeyen âşığa engeldir:

Ey gül-i pâkîze-dâmen bil güzellik kadrini
Bülbül-i nâlâna rahm it hem-dem olma hâr ile (G. 164/4)

Bülbül, ilkbaharda güllerin açmasıyla birlikte güzel seslerle ötmeye başlar:

Yine nev-rûz irüp güller açıldı hoş hevâlarda
Yine feryâda âgâz itdi bülbüller nevâlarda (G. 165/1)

5.4.1.2.2. Papağan (Tûtî)

Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılmış. Bir kişi, kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlamış. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi, kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklîde başlar ve konuşmayı öğrenirmiş. Yine tûtî şeker ile beslenirmiş. Tatlı dilli oluşu da buna bağlanır. Divân şiirinde ayna ve şeker ile birlikte anılır.⁶³

Âşık da papağan gibi kendisine konuşma öğretilmesini ister. Bu durumda sevgilinin yüzü ayna olur. Âşık bu aynaya bakarak konuşmayı ve konuşarak sevgilinin dudaklarını vafsetmeyi temenni eder:

Ruhun âyinesini ey perî-rû bana ‘arz itsen
Lebün vasf eylesem ben tûtî-i gûyâyı söyletsen (G. 32/2)

Papağanın şekerle beslendiği bilgisini içeren bir beyitte papağan, sevgilinin tatlı dudağını şeker olarak vafsetmiştir. Âşık, sevgiliyi papağandan kıskanarak papağanın ağzına düşenin sadece şeker olduğunu dile getirir:

La’l-i şîrînüne sükker dir imiş ey gonce-fem
Tûtî-i gûyânın ancak agzına oldur düşen (G. 120/5)

5.4.1.2.3. Tavus Kuşu (Tâvus), Sülün (Tezerv)

Tavus kuşu ve sülün, sevgilinin salınarak yürüyüşünü vafsetmek için dile getirilmiştir. Açılması, rengârenk oluşu, gezip tozması, salınışı, vs. yönlerden sevgiliyle tavus kuşu arasında münâsebet kurulur.⁶⁴ Sülün, salına salına yürümesinden ve güzelliğinden dolayı sevgiliye benzetilir.⁶⁵

Sevgili, naz makamında tavus kuşu gibi dolaşır gezer. O, güzel yürüyüşlü bir sülün gibidir:

Cilve-gâh-ı nâzda tâvus-veş cevân senün
Ey tezerv-i hoş-hırâmum şimdilik devrân senün (G. 51/1)

⁶³ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 461, tûtî mad.

⁶⁴ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 443, tâvûs mad.

⁶⁵ Mehtap Erdoğan, *a.g.e.*, s. 428.

5.4.1.2.4. Şâhin, Şâhbâz

Sevgilinin bakışları yırtıcı bir kuş olan şahine, kendisi ise iri ve beyaz bir yırtıcı kuş olan ve şâh-bâz olarak isimlendirilen doğan kuşuna benzetilmiştir. Sevgili doğana benzetildiğinde can avcısı olarak tasavvur edilir. Bu benzetmelerden kasıt, sevgilinin nazı ve ilgisizliğiyle âşığın gönlünde ve canında meydana getirdiği acı ve ıstırap ile alakalıdır:

Ben ol şâhin bakışlu şîve-kârı elden aldurdum

Nice bir şâh-bâz-ı cân-şikârı elden aldurdum (G. 89/1)

5.4.1.2.5. Yarasa (Huffâş)

Yarasa, bazı şeyleri görmeyen insanların gözlerine benzetme yapmak için görme özelliğinden yoksun olması yönüyle dile getirilmiştir. Güneşin meydana getirdiği şeyleri görmeyenlerin gözü, yarasanın gözleri gibi ışıktan mahrum kalmıştır:

Şu kim âsâr-ı mihrin görmez ol şems-i dırahşânun

Olupdur dîde-i huffaş-veş envârdan mahrûm (G. 85/4)

5.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

5.4.2.1. Köpek (Kilâb, Seg)

Âşık, sevgilinin evinin önünde yatıp kalkar ve zamanla sevgilinin mahallesindeki köpeklerle arkadaş olur. Âşık, elbisesini çekiştirmelerinden dolayı sevgilinin mahallesindeki köpeklere karşı kızgınlık göstermez. Fakat sevgilinin mahallesindeki köpekler âşığın sevgiliye yaklaşmasına engel olması yönüyle vefasız dostlar olarak dile getirilir:

Ne gam Meylî kilâb-ı kûy-ı dil-ber çekse dâmânun

Olur olmaz çekişmekden kişi yârâna incinmez (G. 5/7)

Yapışur dâmânuma kûyına varsam segleri

Hey dirîgâ kalmamış mihr ü vefâ ahbâbda (G. 132/4)

5.4.2.2. Kurt, Kuzu

Sevgili kuzu, rakip ise kurt şeklinde tasvir edilmiştir. Sevgili ile kuzu arasındaki benzerlik ilgisi kuzunun sevimli bir hayvan olmasından; rakip ile kurt arasındaki benzerlik ilgisi ise kurdun yırtıcı olmasındandır. Sevgili ile rakip gezintiye çıktığı zaman âşık kendisini, kuzusunu kurda kaptırmış birisi gibi hisseder:

Kurda aldurmışa döndi kuzusın ‘âşık-ı zâr
Gide mi seyre sen agyâr ile tâ yavricagum (G. 71/3)

5.4.2.3. Bebr

Bebr, daha çok Hindistan’da yaşayan ve kaplana benzeyen, kedi yapılı, gayet büyük, üstü yol yol tüylü bir hayvandır. Saldırdığı zaman tüyleri öyle bir kabarırmış ki gören ürkermiş. Bu haldeyken aslan bile ondan korkup kaçarmış.⁶⁶

Âşığın çekmiş olduğu mihnetten bahseden bir beyitte gönül, bebre benzetilmiştir. Şairin tasavvurunda mihnet dağının tekinsiz olan ormanlığının yakınındaki âşığın sinesi olan çöldeki bebr, âşığın gönlü olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın gönlü, âşığın canına mihnet korkusu salan bir bebrdir:

Deşt-i sînemde gönül bir bebrdür yatur nihân
Kûh-sâr-ı mihnetün hâlî değıldür bîşesi (G. 173/3)

5.4.2.4. At (Esb)

At, sevgilinin nazına benzetilen olur. Sevgili iyi bir binici şeklinde tasavvur edilirken bineği naz atı olarak tasavvur edilmiştir. Naz atına binen ve iyi bir binici olan sevgilinin atını sürdüğü zemin, âşığın can ve gönül ülkesidir. Sevgili naz atıyla âşığın canı ve gönlü üzerinde gezerek âşığın canını ve gönlünü naz atına çiğnetir:

Şeh-süvârum bu cân u dil mülkin
Esb-i nâzıyla çiğnedür hayli (G. 182/3)

⁶⁶ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 61, bebr mad.

5.4.3. Böcekler ve Sürüngenler

5.4.3.1. Karınca (Mûr), Sinek (Meges)

Karınca ve sinek, şekerin olduğu yerlerde çokça görülen hayvanlar olması bakımından söz konusu edilir. Sevgilinin dudağı şeker kamışı tarlasına benzer ve bu yönüyle karınca ve sinek, sevgilinin ayva tüyelerine benzetilen olarak sevgilinin dudağının çevresinde olarak tasavvur edilir:

Ta' accüb itme hat geldiyse etrâf-ı leb-i yâre
Megesle mûrı hiç eksik mi olur şeker-istânun (G. 54/5)

5.4.3.2. Pervâne

Pervane, geceleri ışık etrafında dönerek uçan küçük kelebeğdir. Pervane ile mum arasında aşk ilişkisi düşünülür. Pervane, muma âşık olduğu için onun etrafında döner durur.

Âşık, kar yağışını, sevgilinin muma benzeyen yanağının etrafına pervanelerin dolması şeklinde değerlendirir:

Toldı pervâne-i şem'-i ruhun ile 'âlem
Berfdür sanma yagan rûy-ı zemîne şâhum (G. 77/4)

Âşık olduğu mumun etrafında dönüp duran pervane, en sonunda kendisini mumun ateşine atar. Sevgilinin yanağı mum, âşığın gönlü ise bu mumun etrafındaki pervane şeklinde tasavvur edilmiştir:

Pervâne gibi düşdi yanar şem'e gûyiyâ
Dîvâne dil ki oldı ruh-ı yâre mübtelâ (G. 169/4)

5.4.3.3. Yılan (Mâr)

Yılan, şekli yönüyle sevgilinin saçına, sinsi bir hayvan olması bakımından rakibe benzetilen olur. Âşığın tasavvurunda bir güzellik unsuru olan saç, sevgilinin güneşe benzeyen yanağında kıvrılıp yatan bir yılan gibidir:

Güneşde pîç ü tâb olmuş yatur bir mârdur gûyâ
Değildür 'ârızında dil-berün zülf-i ham-ender-ham (G. 69/3)

Yılan, rakibe benzetilen olur. Güle benzeyen sevgiliyi kandırarak onun yakınlığını kazanan rakip sihir ile gülü yılanın yuvası yapmış gibi tasavvur edilmiştir:

Ne sihr itdi görün agyâr-ı bed-girdârı ‘âlemde
Gül-i ra’nâyı mârun âşiyânı eyledi gitdi (G. 179/4)

5.4.4. Deniz Canlıları

5.4.4.1. Balık (Mâhî)

Balık, şekli dolayısıyla sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaşa benzetilmiştir. Balığa benzetilen olan kaş, sevgilinin güzellik denizi olan yüzündeki iki balık şeklinde tasavvur edilir:

Sanki deryâ-yı hüsn içinde yüzer
İki mâhîdür ol iki ebrû (G. 126/2)

5.5. BAĞ, ÇİÇEKLIK İLE İLGİLİ UNSURLAR

5.5.1. Bağ, Bostan (Bûstân), Çimenlik (Çemen, Çemen-zâr)

Bağ, bostan ve çimenlik; bülbüllerin ötüp içerisinde gül, gonca, karanfil gibi çiçeklerin bulunduğu yerlerdir. Bunun yanında dünya bir bağa benzetilir.

Şairin tasavvurunda bağdaki lale bahçesinin gül kırmızısı rengi, bülbülün kanlı gözyaşlarıyla ortaya çıkmıştır:

Cûş eyledi sirişk-i dem-âlûdı bülbülün
Gül-reng oldu anun için lâle-zâr-ı bâg (G. 9/2)

Dünya bir bağ gibidir ve bu bağda servi boylu sevgili yer alır:

Didüm bâg-ı cihânda yüzimi döndermezem senden
Hemân sen kâmeti serve hevâ-dâr olduğum bilsen (G. 42/6)

İlkbaharda canlı renklere sahip olan bağ, bahçe sonbaharda solgun bir renk alınca âşık kendisini düşünür ve bahçenin de kendisi gibi ayrılık dolayısıyla bu hâli aldığını hayal eder. Nitekim âşık güle benzeyen sevgiliden ayrıldığından, bağ ise bahardaki gülden ayrıldığı için solgunlaşmıştır:

Bir gülün hecrine mi düşdi yine bencileyin
'Acabâ benzi bozulduğı nedür bâğıların

(G. 49/2)

Bostan, dünyaya benzetilen olur. şairin nazarında dünyaya gelip aşkın gamından habersiz olanlar bostanı içerisinde bir oyuk gibidir:

Dünyâya geldi kim ki gam-ı 'aşkı bilmedi
Bûstân-ı dehr içinde hemân oldu bir oyuk

Çimenlik, padişahı gül ve karanfil olan bir ülke gibi tasavvur edilir:

Gül gibi meger kim şeh-i iklim-i çemendür
Başına takupdur iki otaga karanfül

(G. 58/2)

Çimenlik, bülbülün güle âşık olup ona karşı aşk ile öttüğü bir yerdir:

Taraf-ı gülden açup sana neler ölse gerek
Var çemen-zâra biraz bülbül-i guyâyâ döşen

5.5.2. Gülzâr (Gülistân, Gülşen)

Gül bahçesi ile ilgili tasavvurlar genel olarak aşk ve güzellikle olarak dile getirilir. Sevgili gül bahçesinin gülüne, sevgilinin yüzü güle, dudakları ise goncaya benzetilir. Âşık, sevgilinin gül yüzüne ah u zar ile öten bir bülbül gibidir. Gül bahçesi gönül ferahlatan bir yer olarak anılır.

şairin tasavvurunda gül bahçesini teşekkül eden birincil unsur olan gül ve onun açmamış hâli olan gonca, hal diliyle sevgilinin ağzını methetmektedir:

Lisân-ı hâl ile ey gül-bin-i ter sahn-ı gül-şende

Dehânun medh ider her gonca-i ra'nâyı söyletse

(G. 32/3)

Gül bahçesi hava değişimi için uygun olan, gönül açıcı bir yer olarak yansıtılmıştır. Âşık kendisine mihnet veren yerlerden kalkıp gül bahçesine giderek gönlünü ferahlatmayı telkin eder:

Varup gül-zâra tebdîl-i hevâ it gönlün açulsun
Niçe bir oturursun Meylî bu mihnet-serâlarda (G. 165/5)

Sevgilinin yüzü gül bahçesine benzetilir. Nitekim sevgilinin yüzü ile gül, dudağı ile gonca arasında bağ kurulur. Sevgili, gül yüzünde gonca dudağı olan bir gül bahçesidir:

Yüzi gül gonca lebleriyle yine
Meyliyâ 'azm-i gülsitân idelüm (G. 76/5)

Gül bahçesine benzeyen sevgili olmaksızın gül bahçesine giden âşığın gönlü ferahlamaz. O, gül bahçesiyle birlikte gül yüzlü ve gonca dudaklı sevgiliyi görmek ister. Nitekim gül ve gonca, gül bahçesinin temel unsurlarıdır:

Sen lebi gonca yüzi gül olmayınca gönlümüz
Gül-şene varmakla açılmaz benüm çok sevdüğüm (G. 88/3)

Gül bahçesi sevgilinin gezinti yeri olduğunda âşık için bülbül gibi ah u zar ile inlenilecek bir yer olur. Nasıl ki gül bahçesinde bülbül gülü görünce ötmekteyse, aynı şekilde âşık da gül bahçesinde gezinen sevgiliyi görünce ah eder:

Başlarum bülbül-veş âh u zâra ben
Seyre çıksan gül gibi gül-zâra sen (G. 117/1)

Şaire göre gül bahçesini güzelleştiren şey, bahçenin goncalarla dolu olmasıdır:

Meclis-i meyde kadehler Meyliyâ memlû gerek
Hûb olur gül-şen pür olsa gonca-i sır-âb ile (G. 135/5)

5.6. NEBATLAR (BİTKİLER)

5.6.1. Ağaçlar

5.6.1.1. Umûmî Olarak Ağaç, Fidan (Nihâl)

Ağaç ile ilgili olarak ağacın yeni yetişmekteki hâli olan fidan söz konusu edilir. Fidan, umûmiyetle sevgiliye benzetilen olur. Bu benzetme sevgilinin genç oluşunu

belirtmek içindir. Sevgili bir fidanken günden güne büyüyerek uzun boylu olan servi ağacı halini alır:

Bâg-ı dehrün nihâl-i nev-resîde dil-beri
Büyyüp günden güne serv-i hırâmân olmadâ (G. 136/3)

Sevgilinin boyu taze bir gül fidanıdır. Âşık, sevgiliye boyunu kendi ahından korumasını salık verir. Nitekim şaire göre kendi ahı sert bir rüzgar gibidir. Fidanlar, sert rüzgarda zarar görür:

Gül-nihâl-i kâmet-i bâlânı âhumdan sakın
Bâd-ı serde ugrar ol nâzik fidândan korkarın (G. 100/4)

Güzellerin küçüklüğü, fidana benzedikleri zaman şeklinde tasavvur edilmiştir. Şaire göre fidana benzeyen küçük güzeller, güzellerin düzenlemiş olduğu ayinde, âşıklarla oynamayı öğrenmektedirler:

Her tıfl-ı nev-resîde âyîn-i dil-berîde
Tekmîl ider küçükden ‘âşıkla oynamayı (G. 172/2)

5.6.1.2. Ağaç İle İlgili Unsurlar

5.6.1.2.1. Servi (Serv), Şimşâd

Servi ağacı genel olarak sevgiliye ve özellikle onun boyuna benzetilen olur. Bu benzetmelerde umûmiyetle boy, servi ağacından üstün tutulur. Sevgili uzun boyu ile salınarak gezmekteyken servi ağacı hareket edemez. Âşık, servi ağacının toprağa bağlı olarak sabit kalışını, sevgilinin naz ile salınarak yürüyüşü karşısında duyduğu hayrete bağlamaktadır:

Turduğu yirde kalur hayret ile serv ü çenâr
Eylesen nâz ile refât benüm sultânüm (G. 72/3)

Çimenlikteki servi ağacı âşık için faydasızdır. Âşığa gerekli olan, sevgilinin uzun boyudur:

Sana ol serv-i çemenden ne biter

Dil-berün kâmet-i bâlâsı gerek

(G. 30/2)

Âşığın nazarında çimenlikteki servi ağacı sevgilinin boyuna özenmektedir. Fakat servi ağacının sevgilinin boyuna nazaran dalı yoktur:

La'lüne kand öykünürmiş kaddüne serv-i çemen

Dâdı dâlı var mıdur billâhî ey şîrîn-dehen

(G. 120/1)

Bahçedeki servi ağacı ile sevgilinin boyu kıyaslanamaz. Nitekim sevgilinin boyu âşığın nazarında servi ağacından uzundur.

Senün ruh-sârün ile kaddüne hem-tâ olur mu hîç

Bu bâgun serv-i bâlâsı ile her verd-i ra'nâsı

(G. 170/4)

Şimşad kelimesi de servi ağacını ifade eden bir kelime olduğundan uzun boylu bir ağaç olması yönüyle sevgiliye benzetilen olmuştur:

Salınmag ister isen ol kaddi şimşâd ile yok yokdur

Cefâlar eyler ol gonce dehânun bize lâlâsı

(G. 170/2)

5.6.1.2.2. Sanavber

Sanavber çam fıstığı ağacıdır. Servi ve şimşâd cinsinden bir ağaç olup sevgilinin boyu yerine kullanılır⁶⁷. Âşık, sevgilinin boyunu sanavber ağacına benzeterek öyle olup olmadığını sorunca sevgiliden boyunun sanavber gibi olmayıp servi ağacı gibi olduğu cevabını alır. Sanavber uzun boylu olması yönüyle sevgilinin boyuna benzetilen olmuştur:

Didüm kaddün sanavber mi didi serv ü semendendür

Didüm hüsnün güşâd olmuş didi ra'nası bendendür

(G. 3/1)

⁶⁷ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 390, sanavber mad.

5.6.1.2.3. Ar'ar

Ar'ar yabani bir ağaç olan dağ servisidir. Servi gibi ar'ar da sevgilinin boyuna benzetilen olur. Şairin nazarında ar'ar, sevgilinin boyu ile kıyaslanamaz. Nitekim ar'ar yerde sabit duruyorken, sevgili salınarak yürümektedir:

Nice mânen olur kaddine 'ar'ar la'line gonce
Biri refâra gelmekden biri güftârdan mahrum (G. 85/4)

Âşığın sevgilinin vefasızlığından yakındığı bir beyitte ar'ar boy ile bağlantılı olarak bir şeyin çokluğunu ifade etmek için söz konusu edilmiştir. Temizlik bir bahçeye benzetilmiştir ve âşık, sevgiliyi bu bahçede ar'ar gibi uzun boylu olarak görür. Sonradan bunun böyle olmadığını farkına varan âşık, bu durumdan yakınıdır. Ar'ar ile manevi bir merteye arasında dolaylı bir ilgi kurulmuştur:

Hayflar şimdiye dek anun hevâ-dârı olup
Kâmetini pâklik bâğında 'ar'ar sandugum (G. 90/3)

5.6.2. Çiçekler

5.6.2.1. Gül (Verd)

Gül diğer çiçeklere nazaran daha çok dile getirilen bir çiçektir. Genel olarak sevgiliye ve onun yüzü ile yanağına benzetilen olur. Yüz ile gül arasındaki benzerlik ilgisi güzellik açısından, yanak ile gül arasındaki benzerlik ilgisi ise renk açısından. Gül, bahar ile ilgili tasvirlerde önemli bir yer tutar. Baharda güller açar ve bülbüller bu güllere karşı ötmeye başlar. Âşık, sevgiliye “gül yüzlü” şeklinde seslenir:

Murg-ı dil ey yüzi gül kûyuna varmag ister
Taleb-i bâl ü peri yog iken uçmag ister (G. 1/1)

Gül, sevgilinin yanağına benzetilen olur. Âşık, sevgilinin yanağını öpmek istediğinde sevgili ona yanağının yerine bir gül vermiştir:

Ruh-sârı ile la'lin bûs eylemek isterken
Bir gonceli gül sundı bana biri hûbânun (G. 31/2)

Sevgili gül gibidir ve güle benzeyen sevgiliden ayrılan âşığın ayrılık dolayısıyla teni solgunlaşmıştır. Âşık, bahçelerin solgunlaştığını görünce onu kişileştirerek kendisi gibi düşünür ve bu solgunluğu gülün ayrılığına bağlar:

Bir gülün hecrine mi düştü yine bencileyin

‘Acabâ benzi bozulduğu nedür bâğların (G. 49/2)

Gül sevgiliye, bülbül ise âşığa benzetilen olur. Bülbüle benzeyen âşık güle benzeyen sevgiliye karşı binbir türlü efsane anlatır ama bülbülün anlattıkları gülün kulağına girmez:

Çemende bir dem ey bülbül hezâr efsâne söylersin

Gülün girmez kulagina niçün yâbâna söylersin (G. 92/1)

Gül, güzel olma sıfatıyla birlikte sevgiliye benzetilen olur. Bahçedeki güzel bir gül, sevgilinin yanağına benzemez. Sevgilinin yanağı bahçedeki gülden daha güzeldir:

Senün ruh-sârun ile kaddüne hem-tâ olur mu hîç

Bu bâgun serv-i bâlâsı ile her verd-i ra’nâsı (G. 170/4)

Gül, budak olma sıfatıyla birlikte sevgiliye benzetilen olur:

İtse ne dem tekellüm ey dil o gül budacı

Gûyâ henüz açılmış bir goncedir tutacı (G. 172/1)

5.6.2.2. Gonca

Gülün henüz açılmamış şekline gonca denir. Gonca, sevgili ve onun güzellik unsurlarıyla ilgili olarak dile getirilir. Gonca, sevgilinin ağzına ve dudağına benzetilir. Bu benzetmenin sebebi, sevgilinin ağzının ve dudağının, küçük, kapalı ve güzel olarak tasavvur edilmesiyle ilgilidir. Ağız ve dudak goncadan daha üstün olarak vâsfedilir. Nitekim gonca söz söyleyemezken sevgilinin dudağından söz dökülmektedir.

Âşığın bülbül, rakibin ise diken olarak tasavvur edildiği bir beyitte gonca, sevgiliye benzetilen olmuştur. Âşık kendisini ayrılık ile yakasını yırtan bir bülbüle

benzetirken sevgiliyi de ağzının etrafı dikene benzetilen rakip ile dolu olan bir gonca şeklinde tasvir eder:

Çâk eyleye bülbüller hecr ile giribânun
Ey gonce revâ mıdur pür-hâr ola dehânun (G. 31/4)

Bülbül-i şûrîde-diller zâr u giryân olmada
Hârlarla açılup ol gonce handân olmada (G. 136/1)

Açılmamışlık ve tazelik açısından sevgilinin ağzı goncadan üstün tutulur. Nitekim şairin tasavvurunda goncalar hal diliyle sevgilinin ağzını övmektedirler:

Lisân-ı hâl ile ey gül-bin-i ter sahn-ı gül-şende
Dehânun medh ider her gonce-i ra'nâyı söyletsen (G. 32/3)

Gonca bir bakımdan sevgilinin dudağı ile kıyaslanamaz. Nitekim her ikisi de güzel, küçük ve taze olmasına rağmen sevgilinin dudağı söz edebilmekteyken gonca söz söylemekten mahrumdur:

Nice mânend olur kaddine 'ar'ar la'line gonce
Biri refâra gelmekden biri güftârdan mahrum (G. 85/4)

Sevgilinin dudağı bir goncadır ve söz ile birlikte açarak gül olur:

İtse ne dem tekellüm ey dil o gül budağı
Gûyâ henüz açılmış bir goncedir tutağı (G. 172/1)

5.6.2.3. Sünbül, Reyhan

Sünbül ve reyhan birlikte bahsedilen çiçeklerdir. Sevgilinin yüzü gülzar iken sünbül sevgilinin yüzüne salınan saçı, reyhan ise ayva tüyleriyle ilgili düşünülür. Genellikle sevgilinin ayva tüyleri reyhandan, kakül ise sünbülünden üstün tutulur:

Hatt-ı haddüne nice benzeye reyhân ile gül
Başdan ol kâküle mânend olur mı sünbül (G. 57/1)

Sünbülle reyhanın yetiştiği yerler genel olarak gül bahçesi şeklinde dile getirilmiştir. Âşığın nazarında sevgilinin yüzü gül bahçesine benzediği için sevgilinin yüzünde reyhana benzeyen ayva tüylerinin ve sünbülle benzeyen kakülün bulunması şaşılacak bir şey değildir:

İhâta itse n'ola zülf ü hat ruh-sâr-ı cânânı
Gül-istân olur ekser menzili sünbülle reyhânun (G. 54/4)

Sünbül ve reyhan, tazeliğini sevgilinin saçından almışlardır:

Hatt-ı ruhundan aldı benefşe letâfeti
Zülfünle buldı sünbül ü reyhân tarâveti (G. 177/1)

5.6.2.4. Menekşe (Benefşe)

Divân şiirinde kokusu, koyu rengi, boyunun eğriliği ve şekil yapısıyla anılmıştır. Baharın ve çemenin en belirgin unsurlarından biridir. Sevgilinin beni menekşeye benzer. Ayva tüyleri yerine kullanılabilir.⁶⁸

Meylî'nin şiirlerinde menekşe, gül bahçesinin önemli bir unsuru olması, üst kısmı bükük hâli ve sevgilinin ayva tüyleri ile benzerlik ilgisi ile söz konusu edilmiştir. Menekşe genel olarak çocuğa benzetilmiştir.

Şairin tasavvurunda gül bahçesi bir kilise, menekşe ise mavi sarık giyinmiş bir Hristiyan çocuğudur:

Tersâ-beçedür deyr-i çemen seyrine gül-şen
Destâr-ı kebûd ile zarîf-âne benefşe (G. 150/2)

Çimenlik bir oyun alanına ve çiçekler bu alandaki çocuklara benzetilmiştir. Çimenlikteki çocuklar şeklinde tasavvur edilen çiçekler şaire göre gülüp oynamaktayken, menekşe üzgün bir şekilde boynunu büküp kalmıştır:

Eftâl-i çemen oynamada gülmede ammâ
Boynını burup kaldı yetîm-âne benefşe (G. 150/4)

⁶⁸ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 305, menekşe mad.

Menekşe güzel bir çiçektir ve güzelliğini sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinden almıştır:

Hatt-ı ruhundan aldı benefşe letâfeti
Zülfünle buldı sünbül ü reyhân tarâveti (G. 177/1)

5.6.2.5. Nergis

Nergis çiçeğinin menşei Yunan mitolojisine dayanmaktadır. Mitolojide yer alan bilgiye göre Narkissos, sıcakın ve av yorgunluğunun verdiği ağırlıkla bir pınarın başında durur ve susuzluğunu gidermek ister. Tam o sırada suda kendi aksini görerek bir başkası zanneder, bilmeden kendini arzular, bilmeden kendi hüsnüne hayrân olur. Ve bu çaresiz aşkla gündün güne eriyen Narkissos pınarın başında can verir. Mitolojiye göre Narkissos öldükten sonra sarı göbeğini beyaz yaprakların kucakladığı bir çiçeğe dönüşmüştür: Nergis.⁶⁹ Göz ile nergis arasında benzetme kurulması bu efsaneye dayanmaktadır. Narkissos'un boğulan bedeninden geriye göze benzeyen bir çiçek olan Nergis kalmıştır.

Nergis, şekli bakımından göz ile alakalı olarak söz konusu edilir. Şairin tasavvurunda nergisin gül bahçesinde yetiştirilme sebebi, gül bahçesinde gözcülük ve bekçilik yapması içindir. Âşık, rakibin gül bahçesine girmesini istemez. Bu yüzden nergisin gözlerinin açık olması gerektiğini söyler:

Kogmaga gül-şene [o] nâ-mahremi
Nergis-i bâgun gözi açuk gerek (G. 43/2)

Dîde-bân itmişler anı kûşe-i gül-zârda
Nergis-i bâgun meger gözi açukdur var ise (G. 162/4)

5.6.2.6. Karanfil

Karanfil, rengi yönüyle âşığın yarasına benzetilen bir çiçektir. Divanda “karanfûl” redifli bir gazel yer alır.

İtseydi nazar sînedeki dâga karanfûl
Şermende olup gelmez idi bâga karanfûl (G. 58/1)

⁶⁹ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, Ötügen Yay., İstanbul 1995, s. 144.

Karanfil de gül gibi gül bahçesinin padişahı olarak tasavvur edilmiştir. Şairin muhayyilesinde karanfil, şekil itibarıyla karanfil padişahlar için hazırlanan çadır olan otağa sahiptir:

Gül gibi meger kim şeh-i iklim-i çemendür
Başına takupdur iki otağa karanfül (G. 58/2)

Ben, sevgilinin yanağına köle olarak satılmak için Yemen'den Rûm'a gelmiştir:

Hâl-i ruhuna bende olup arz-ı Yemen'den
Rûm illerine geldi satılmaga karanfül (G. 58/3)

Şairin tasavvurunda gül bahçesine karanfil çiçeği dikilmesinin sebebi, âşıkların vücudundaki yaraların kıskanılmasıdır:

Reşk eylemese kullarumun dâğına cânan
Gül-şende takınmazdı sola saga karanfül (G. 58/4)

Karanfil, âşığın vücudundaki yarayı, bilhassa taze yarayı belirtmek için dile getirilir:

Başundaki dâgun kopuyor penbesi Meylî
Yüz tutdı nihâl üzre açılmaga karanfül (G. 58/5)

5.6.3. Meyveler

5.6.3.1. Elma (Sîb), Ayva

Elma, sevgilinin çenesi ile ilgili bir tasavvurda yer alır. Ayva ise bir işin başarıya ulaşmasını belirtmek için dile getirilmiştir. Âşık bahçeye benzeyen dünyada meyve toplar ve bu işte başarıyla ulaşmak için meyveye erişmesi gerekmektedir. İşini ayva gibi yapması, işinde başarıya ulaşmasını isteyen âşık, sevgilinin elmaya benzeyen çenesine ulaşamaz ve işinde başarısız olur. Nitekim sevgili uzun boyludur:

İrmedim sîb-i zenahdânına yârün çünkim
Meyliyâ bâğ-ı cihânda işüm eyvâ kılayın (G. 103/5)

5.6.3.2. Şeftali

Şeftali, tatlılığı bakımından sevgilinin dudağına benzetilmiştir.

Lebi Şeftâlûsına diş bilersin

Rakîbâ korkum oldur yâri yersin

(G. 116/1)

SONUÇ

Meylî Dîvânı'nın etraflıca tahlîl edildiği bu çalışmada gerek şairin edebî şahsiyetini gerekse dünya görüşünü ortaya koyan bir takım neticelere ulaşılmıştır.

Eser, dil ve üslup açısından incelendiğinde dönemine göre gayet açık ve sade bir dille kaleme alınmıştır. Meylî'nin şiirlerinde kullandığı dil, o dönem insanının rahatlıkla anlayabileceği sözcüklerden oluşur. Şairin Arapça ve Farsça bildiğini göstermek gibi bir kaygısı olmamıştır.

Kaside ve tarih bölümleri olmayan divânda 4 musammat ve 147 gazel yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin her yönden zirveye ulaştığı 16. yüzyılda pek çok dîvân kaleme alınmıştır. *Meylî Dîvânı* da bu eserlerden biridir.

Meylî'nin yetiştiği Rumeli bölgesi, pek çok tarikatı bünyesinde barındıran, tasavvufun geniş alana yayıldığı bir coğrafyadır. Ancak Meylî'nin şiirlerinde din ve tasavvuf yoğun şekilde işlenmemiştir. Meylî Dîvânı'nda Kur'an-ı Kerim'den başka kutsal kitap ismi geçmemiştir. Kur'an-ı kerim, iki beyitte Mushaf, bir beyitte ise Kur'an olarak geçmiştir Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de zikredilen 25 peygamberden 4 tanesinin adına da *Meylî Dîvânı*'nda rastlanmaktadır. Bu peygamberler, umûmiyetle öne çıkan özellikleri ve mucizeleriyle anılmıştır. Divanda en fazla sözü edilen peygamberler Hz. İsa ve Hz. Yûsuf'tur. Aynı zamanda Hallâc-ı Mansûr, Hacı Bektâş-ı Velî, Hüseyin Baykara gibi tasavvufun zirve isimlerine de yer vererek onlara telmihte bulunmuştur.

Meylî'nin şiirlerine kaynaklık eden tarihî ve efsânevî şahsiyetler ise umumiyetle Fars mitolojisinde yer alan Cem, Dârâ, Hüsrev gibi dönemine hükmetmiş güçlü kimselerdir. Yine divanda yer alan efsanevi şahıs kadrosunda Leylâ ve Mecnûn, Ferhâd ile Şirîn, gibi aşk kahramanlarının adına da rastlanmaktadır. Bu isimler, divanda âşık ve sevgili için benzetme unsurları olarak kullanılmıştır. Bunların yanı sıra divanda; ibadet, itikat, cennet, cehennem gibi dinî mefhumlardan da bir hayli söz edilmiştir.

Mevcut gazellerinde Bâkî'yi üstat kabul ettiği anlaşılan Meylî, üstadının adını anmak ve ona nazireler yazmak suretiyle de hürmetini dile getirmiştir. Hazırlanan Divan'ın 110. şiiri Bâkî'nin Meylî üzerindeki tesirini en açık şekilde gösteren bir manzumedir. Bu şiirin ilk beş beyiti Bâkî'ye aittir. Meylî bu beyitlerin üzerine iki beyit daha ekleyerek ona nazireler yazmıştır. Meylî eserinde Osmanlı şairlerinden sadece

Bâkî'ye ve 1580 yılında vefat eden, bir dönem Rumeli Beylerbeyliği yapmış Şemsi Paşa'ya yer vermiştir.

Meylî'nin zamanı öldürmeden dünyevî hazların keyfini sürmeyi telkin eden beyitlerinin hemen karşısında yaşamın faniliğini ve nefsanî arzuların dizginlenmesi gerektiğini dile getiren ifadeler yer alır. Şairin dünyevî hazlar peşinde koşan tarafı Bâkî tarzını akıllara getirir. Meylî'yi tek bir duyarlılığın şairi olarak anmak doğru değildir. O, insanın çalkantılı ruh hallerini şiirlerinde iyi bir şekilde yansıtır. Kimi zaman aynı şiirin beyitleri içinde bile birbirine muhalif tavırlar sergiler.

Devrin sosyal yaşantısına ayna tutan eserde o döneme ait pek çok unsura yer verilmiş ve 16. yüzyılın yaşam koşulları, içtimâî tabakalanması, gelenek ve inanışları hakkında kesitler sunulmuştur.

Meylî şiirlerinde klasik şiirin esas tiplerinden olan sevgili, âşık ve rakip üçlüsüne de yer vermiştir. Sevgili, kusursuz bir güzelliğe sahiptir. Meylinin şiirlerinde tavsif edilen sevgili, gerçek dışı vasıflardan ziyade, günlük hayatta karşılaşılabilecek sıradan insanın özelliklerini taşır. Yani şiirlerindeki sevgili gerçektir. Dolayısıyla onun şiirlerindeki aşk da mecazî ve ilahî değil; beşerî bir mahiyet taşır. Rakîp ise her işi çirkin olan, sevgilinin mahallesinden ayrılmayan ve âşığın yoluna taş koyan bir tip olarak karşımıza çıkar.

Şiirlerinde tabiatle ilgili mefhumlara da oldukça yer veren Meylî, kozmik âlemden umumiyetle güneş, ay ve felek (gözyüzü) kavramları üzerinde durmuştur. Anâsır-ı erba'a (su, toprak, ateş, hava) 'yı da şiirlerinde işlemiştir. Hayvanlarda kuşlar daha kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve âşığı sembolize eden bülbül, en fazla zikredilen kuş cinsi olmuştur. Papağan, tavus kuşu, şahin, yarasa gibi kuşlardan da söz eden Meylî, bu kuşlarla ilgili farklı tasavvurlara yer vermiştir. Hayvanlar, bir takım özellikleri sebebiyle muftelif unsurlar için benzetilen olmuştur. Divanda zikredilen ağaçlar, genellikle sevgilinin boyu için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Çiçekler ise yine sevgili veya sevgilinin güzellik unsurları ile ilişkilendirilmiştir. Eserde tespit edilen meyvelerden ayva ve elma ile sevgilinin çenesi arasında ilgi kurulurken Şeftali, tatlı ve hoş bir yiyecek olması sebebiyle zikredilmiştir.

Meylî Dîvânı'nın Tahlîli başlıklı çalışmamızda şairin edebî şahsiyetinin ve hayat felsefesinin tetkik edilmesinin yanı sıra klasik şiir geleneğinde bir divanın nasıl yazılması gerektiği ve muhtevâ açısından nelerin dikkate alındığı konusunda bilgiler edinilmiştir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKKUŞ, Metin, **Divan Şiirinde İnsan I**, Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 2000.

ALTINTAŞ, Hayrani, **Tasavvuf Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara Yty.

AYVAZOĞLU, Beşir, **Güller Kitabı**, Ötüken Yay., İstanbul 1995.

CANBULAT, Mehmet, **Diñ Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2015.

ERDOĞAN, Mehtap, **Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili**, Kitabevi yay., İstanbul 2013.

Erzurumlu İbrâhim Hakkı, **Mârifetnâme**, (Sadeleştiren: Durali Yılmaz) İpek Yay., İstanbul 2013, s. 65.

Feridüddin Attar, **Tezkiretü'l Evliyâ**, (Haz. Süleyman Uludağ), Semerkand Yay., İstanbul 2017.

İPEKTEN, Haluk, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yay., İstanbul 1973.

KESİK, Beyhan, **Mahmûd Rıfkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divançesi**, Erzurum 2009.

NECATİGİL, Behçet, **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2006.

PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yay., İstanbul 2004.

PALA, İskender, **Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

PARLATIR, İsmail, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2011.

SEFERCİOĞLU, M. Nejat, **Nev'î Divanı'nın Tahlîli**, Akçağ Yay., Ankara 2001.

ŞAHİN Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yay., Ankara 2003.

ŞENÖDEYİCİ, Özer- Ahmet AKDAĞ, **Meylî ve Şiirleri**, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.

TARHAN, Ali Nihat, **Şeyhî Divanı'nı Tetkik**, Akçağ Yay., Ankara 2004.

TOLASA, Harun, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Akçağ Yay., Ankara 2001.

TÖKEL, Dursun Ali, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar**, Akçağ Yay., Ankara 2000.

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvufi Terimler Sözlüğü**, Kabalcı Yay., İstanbul 2002.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Ankara 1988.

MAKALELER

KILIÇ, Atabey, **Klasik Türk Şiiri Üzerine Makaleler**, Turkish Studies Publication, Ankara 2007.

YENİTERZİ, Emine, “**Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri**”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 3/15, s. 10-11.

TEZLER

Akcan, Elif. (2015). “**Divan Edebiyatında Hat**”, Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun.

KOLA, Fatma. (2017). “**Usûlî Dîvânı Tahlîli**” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

ANSİKLOPEDİLER

AKKAYA, Hüseyin- Ömer Faruk HARMAN- Bekir TOPALOĞLU- Mustafa BAKTIR, **İslam Ansiklopedisi**, TDV yay., c. 38, 44, 28, 21, Ankara 2010.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (1988-2013). Cilt 1-44. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Elif Gündüz, 1989 yılında Giresun'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini bu şehirde tamamladıktan sonra 2010 yılında lisans öğrenimi için Ordu'ya geldi. 2014 yılında Ordu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl içinde Giresun Üniversitesi'nde Eski Türk Edebiyatı bilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2018 yılında yüksek lisans savunmasını tamamladı. Şuan Ankara'da öğretmenlik yapmaktadır ve evlidir.

